

ДНЕВНИКЪТ

(стенографски)

на

XVII^{-то} обикновено Народно събрание.

Първа извънредна сесия.

LXXII заседание, понеделникъ, 7 юлий 1914 г.

(Открито отъ подпрѣседателя г. д-ръ И. Момчиловъ, въ 3 ч. 25 м. слѣдъ пладне)

Прѣседателствуващъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни)
Г. секретарьтъ ще прочете списъка на г. г. народ-
нитѣ прѣдставители.

Секретарь д-ръ Д. Димитровъ: (Прочита списъка.
Отсъствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: За-
харий Ангеловъ, Недѣлко Атанасовъ, Никола Ата-
насовъ, Иванъ Батаровъ, Христо Божики, Григоръ
Бояджиевъ, Тома Вълчевъ, Сѣбо Георгиевъ, Атанасъ
Германски, Иванъ Гешовъ, Георги Данаиловъ, Гочо
Димовъ, Василь Димчевъ, Димитъръ Драгиевъ, Ни-
кола Калчевъ, Ангелъ Крушковъ, Коста Лулчевъ,
Колко Недѣлковъ, д-ръ Василь Нейчевъ, Паскалъ
Паскалевъ, Василь Пасковъ, Александъръ Пенчевъ,
Методий Петровъ, Тодоръ Петровъ, Христо Ра-
дойковъ, Христо Славейковъ, Михаилъ Такевъ, Кон-
стантинъ Торлаковъ, Никола Харлаковъ, Найчо Ца-
новъ, Стоянъ Чепмеджиевъ, Юрданъ Юрдановъ и
д-ръ Божидаръ Ючормански)

Прѣседателствуващъ д-ръ И. Момчиловъ: Отъ
245 народни прѣдставители отсъствуватъ 33. Има
нужното число, за да обяви заседанието за открито.

Има да съобща на народното прѣдставителство,
че бургазкиятъ народенъ прѣдставителъ г. Ди-
митъръ Джанкардашлийски иска 4-дневенъ отпускъ.
Понеже досега се е ползувалъ съ 15 дена отпускъ,
за да му се разрѣши исканиятъ отпускъ, трѣбва
съгласието на народното прѣдставителство. Затова
моля ония отъ г. г. народнитѣ прѣдставители, които
сж съгласни да му се разрѣши 4-дневенъ отпускъ,
да си вдигнатъ рѣката. Болшинство.

Плѣвенскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Гри-
горъ Бояджиевъ иска 2-дневенъ отпускъ. Прѣдсе-
дателството му е разрѣшило.

Русенскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Ангелъ
Крушковъ съобщава, че по причина прѣкъсване на
съобщенията, днесъ не може да дойде и иска днеш-
ниятъ день да му се смѣта въ отпускъ. Прѣдсѣдате-
лството му е разрѣшило.

Сѣщо така търновскиятъ народенъ прѣдставителъ
г. Юрданъ Юрдановъ моли да му се разрѣши за
днесъ отпускъ. Прѣдсѣдателството му е разрѣшило.

Старозагорскиятъ народенъ прѣдставителъ г. И.
Костовъ, вѣроятно по сѣщитѣ причини, иска да му

се разрѣши 1-дневенъ отпускъ. Прѣдсѣдателството
му е разрѣшило.

Постъпило е заявление отъ врачанския наро-
денъ прѣдставителъ г. Асѣнъ Цанковъ, който прѣд-
ставя и медицинско свидѣтелство, че е боленъ и
моли да му се разрѣши 1-мѣсеченъ отпускъ, за да
се лѣкува. Понеже прѣсѣдателството не може да
разрѣши повече отъ 10 дена, то ще сезирамъ На-
родното събрание. Ония отъ г. г. народнитѣ прѣд-
ставители, които сж съгласни да се даде на вра-
чанския народенъ прѣдставителъ г. Асѣнъ Цанковъ
1-мѣсеченъ отпускъ да се лѣкува, да си вдигнатъ
рѣката. Болшинство.

Постъпили е отъ Министерството на финанситѣ
законопроектъ за опрѣдѣляне обложния данѣкъ
върху занятията прѣзъ 1914 г. Този законопроектъ
ще се раздаде на народното прѣдставителство и
ще се постави на дневенъ редъ.

Постъпило е отъ Министерството на земледѣ-
лнето и държавнитѣ имоти прѣдложение за одо-
брене отпуснатия безплатно на населението отъ
селата на Харманлийска околня, които сж разорени
отъ нашествието на турцитѣ, строителенъ материалъ
отъ съсѣднитѣ държавни гори, за постройка и по-
правка на жилищата имъ. И това прѣдложение ще
се раздаде сѣщо на народното прѣдставителство,
като се постави на дневенъ редъ.

Пристъпваме къмъ дневния редъ: разискване по
бюджетопроекта на Министерството на народното
просвѣщение.

Г. докладчикътъ жѣлае да даде нѣкои обяснения.

Докладчикъ д-ръ Т. Янковъ: (Отъ трибуната)
Г. г. народни прѣдставители! Като докладчикъ по
бюджетопроекта на Министерството на народното
просвѣщение, считамъ се за задѣлженъ да дамъ
нѣкои пояснения върху него и върху училищната
политика, понеже ораторитѣ, които досега говореха,
стори ми се, че много се отклониха отъ сѣщността
на материята, като всички почти дойдоха до заклю-
чението, че Министерството на народното просвѣ-
щение не е направило нищо въ областта на учеб-
ното дѣло. Днесъ, слѣдъ събитията, които прѣжи-
вѣхме, не може да се изисква, щото Министерството
на народното просвѣщение да даде единъ пълненъ

обратъ на учебното дѣло, респективно на училищната политика. Обаче, има направени работи, които показватъ, че Министерството на народното просвѣщение е въодушевлено отъ идеята да реформира учебното дѣло, съобразно съ условията на нашия мѣстенъ животъ. Както знаете, прѣмина вече единъ законопроектъ за измѣнение закона за народното просвѣщение. Нѣкои отъ г. г. ораторитѣ се произнесоха въ смисълъ, че не е полезно да се измѣняватъ тъй често законитѣ. Споредъ мене това не е така. Единъ законъ, приложенъ на практика, ще покаже, да-ли той ще има добри резултати и да-ли той ще трѣбва да подлежи на видоизмѣнение. Единъ законъ винаги ще прѣтърпи едно, два, три и петъ измѣнения, докато той се нагоди съобразно съ условията на нашия животъ. Такова едно измѣнение мина и слѣдъ него сигурно ще послѣдватъ и други по много други области на училищната политика. Обаче за туй малко врѣме, трѣбва да признаемъ, че Министерството на народното просвѣщение направи много нѣщо. Ако искате да бждете справедливи и да прицѣните справедливо работитѣ на Министерството на народното просвѣщение, достатъчно е да си припомните онова дълго окръжно, струва ми се, подъ № 1.569, въ което министърътъ на народното просвѣщение изказваше своята политика, като ѝ даваше всестраненъ изразъ. Съобразно съ това окръжно, министърътъ е направилъ доста много за краткото врѣме, откато сѣ на властъ либералитѣ — повече не можеше да се очаква. Една отъ главнитѣ реформи е административниятъ съвѣтъ при министерството, който се разширява. Нѣкои отъ ораторитѣ, струва ми се г. Мухановъ, каза, че административниятъ съвѣтъ е едно старо учрѣждение. То е така. Самиятъ законъ, който се видоизмѣнява е старъ, естествено е тогава, че и административниятъ съвѣтъ ще бжде старо учрѣждение; но той сега се разширява, като се прибавятъ нови членове и неговата дѣятелностъ ще стане по-ползотворна, понеже всичкитѣ въпроси, които засѣгатъ училищната политика, които я създаватъ, ще бждатъ разглеждани, именно въ тоя административенъ съвѣтъ и послѣ внасяни въ учебния съвѣтъ, за да може тази материя да бжде така разбрана, така подредена, че да може да се създаде и съответствующиятъ законъ.

Главната заслуга на Министерството на просвѣщението въ дадения случай е въ създаването на учебния комитетъ отдѣленъ отъ учебния съвѣтъ. Казахъ, че учебниятъ съвѣтъ съществува отъ по-напрѣдъ, но сега се реформира чрѣзъ създаването на учебния комитетъ. Въ Русия има така наречения „учѣбный комитетъ“, който се занимава съ учебнитѣ програми. Това е една реформа много важна. Единъ отъ ораторитѣ, струва ми се г. Ради Радевъ, направи единъ доста чувствителенъ намекъ относително реформитѣ въ програмитѣ; тѣзи реформи дѣйствително се налагатъ. Учебниятъ комитетъ именно ще се занимава съ тѣзи реформи по учебнитѣ програми. Тукъ се спомена отъ нѣкои оратори, когато се говорѣше по разнитѣ видове училища, че типътъ прогимназия е единъ вилъ излишенъ. Сега ние не можемъ да кажемъ, да-ли този типъ училища е излишенъ или не; защото тѣ отскоро съществуватъ и не е още опрѣдѣлена тѣхната лоша и добра страна; тъй че учебниятъ комитетъ ще се занимае съ този въпросъ. Говори се и за професионализиране на училищата; учебниятъ комитетъ ще се занимае и съ тази материя. Тѣй че една отъ голѣмитѣ и важни реформи е създаването на учебния комитетъ — една нужда, която се чувствуваше много отдавна. Споредъ менъ, учебниятъ комитетъ ще трѣбва да се разшири още повече — което може да стане по законодателенъ редъ — като въ него взематъ участие и прѣдставители отъ

други министерства. Когато става въпросъ за професионалното образование, което, нека признаемъ, сега у насъ е въ твърдѣ малъкъ размѣръ, ще трѣбва да се изучатъ всичкитѣ ония условия, които налагатъ неговото непрѣмѣнно разширение. Тѣй че, учебниятъ комитетъ занапрѣдъ ще играе голѣма роля въ нашата училищна политика, било по хуманитарното, било по професионалното образование.

Бившиятъ министъръ на просвѣтата, г. Мухановъ, оня денъ въ рѣчъта си, започна съ едни много хубави истини, аксиоми, които сѣ основата на възпитанието и на образованието; обаче за голѣмо съжаление, той се отклони отъ тѣхъ и мина въ друга една област, която нѣма нищо общо съ училищната политика. Пакъ повтарямъ: думитѣ, които той каза сѣ аксиоми, отдавна прѣцѣпени отъ педагогията, които лежатъ въ основата на народното образование и които сѣ ръководенъ елементъ въ училищната политика на либералитѣ.

Отъ друга страна, не трѣбва да се забравя още и тази заслуга на Министерството на народното просвѣщение — отклонявамъ се, за да спомена и за тази реформа — за допълнителнитѣ курсове, които се създадоха при първоначалнитѣ училища въ селата — *cours complementaires*, както сѣ въ Франция и Швейцария. Сега тѣзи курсове се създаватъ и въ Германия и въ Австрия. Най-напрѣдъ се създадоха въ Швейцария, слѣдъ това по образа на Швейцария минаватъ въ Франция и сега по тѣхенъ образецъ се създаватъ и у насъ. Тази реформа е много голѣма и много полезна, понеже дѣцата, които въ първоначалнитѣ училища добиватъ едно възпитание и образование общо, въ тѣзи курсове, които сѣ само зимѣ, дѣто прѣподаватъ учители съ особено възнаграждение, иматъ възможностъ да се запознаятъ съ извѣстни отрасли, било по индустрията, било по земледѣлнето, въобще съ практическитѣ занятия, които подирѣ ще имъ бждатъ полезни въ живота. Напр., споредъ условията на една извѣстна мѣстностъ, ще се прѣподава нѣйдѣ лозарство, нѣйдѣ по културата на цѣклото, нѣйдѣ по други нѣкои стопанственъ отрасли, по най-важнитѣ занятия и т. н. Тѣзи курсове, които сега започнаха да се развиватъ и сѣ въ своето начало, сѣ 292 съ 7.500 ученици, въ които работятъ около 600 учители и които получаватъ по 2 л. възнаграждение на часъ. Нѣма да се впускамъ детайлно за тѣзи курсове, само ще отбѣлжа факта, че сѣ извънредно полезни; ние трѣбва да ги насърчаваме, да могатъ подобни да се откриятъ въ цѣла България, за да се дадатъ практически познания на ония дѣца, които се ограничаватъ само съ първоначалното си образование.

Другата заслуга е за четивото. Единъ отъ ораторитѣ — ако се не лъжа, бѣше г. Атанасовъ — подчерта, че трѣбва да даваме на нашата читающа публика добри и отбрани четива. Дѣйствително, това е така; никой нѣма да възрази противъ това нѣщо. И министерството, въодушевлено отъ тая идея, съобразно нашитѣ финансови сили, е прѣдвидѣло въ бюджета една сума отъ 3.000 л., която ще се употреби за раздаване помощи за четива, т. е. за тия публични сказки, които се държатъ въ разнитѣ градове и села въ България. Наистина, тази сума не е голѣма и би било желателно да бжде по-голѣма, но, както казахъ, ние не можемъ повече да се разпростираме, освѣнъ съобразно съ нашитѣ финансови сили и особено днесъ — слѣдъ опустошителнитѣ войни.

Независимо отъ това, въ бюджета е прѣдвидѣна още една сума отъ 30.000 л., която все таки е нѣщо. Слѣдъ онѣзи страшни събития, които прѣживѣхме, и поради които, естествено, ние не можемъ да бждемъ повече щедри. Г. министърътъ е прѣдвидѣлъ тази сума отъ 30.000 л. за читалищни здания, която ще се раздава на тѣзи общини, които сѣ почнали по-

стройката на читалищни здания, но по една или друга причина не са могли да ги доизкарат, та, за да не останат така непокрити и да се разрушават, повтарям, отпусната е тази сума, да им се раздаде, за да ги доизкарат.

Освѣтъ това, не трѣбва да се забравя — аз пакъ ще подчертая — че когато говоримъ по училищната политика сега именно, тази година, а може-би и до-година, не трѣбва да изпускаме изъ прѣдъ видъ и събитията, които прѣживѣхме, понеже тѣ са единъ камъкъ, който ни спѣва. При все това, г. министърътъ е направилъ всичко възможно, за да удовлетвори учителството, като е повишилъ една маса учители, които не са могли да бѣдатъ повишени миналата година, а естествено е било, че тогава, подъ влиянието на събитията, никой не е могълъ да мисли за тѣхното повишение. Затова ние виждаме сега много справедливо да са повишени учители, които са подлежали на повишение, както и тѣзи, които са издържали така сѣщо установения за повишение изпитъ. Тѣй че, за повишение на учители въ първоначалнитѣ училища са похарчени 574.000 л., които сега са вписани въ бюджета и подлежатъ на похарчване. Повишени са въ по-горенъ класъ за изслужени години 1.510 души учители; по 240 л. едному, тѣ правятъ 362.400 л. Класирани са въ V класъ, понеже са издържали държавенъ изпитъ, 505 учители; по 420 л., тѣ правятъ 212.100 л. Цѣлата сума, слѣдователно, възлиза на 574.500 л. Не са забравени отъ министерството, така сѣщо и гимназизацискитѣ учители, които са подлежали на повишение; и на тѣхъ е дадено това, което имъ се слѣдва по закона. За тѣхното повишение са похарчени 70.400 л., а именно: повишени са въ по-горенъ класъ за изслужени години 72 учители, по 300 л., правятъ 21.000 л.; класирани са въ V класъ, понеже са издържали държавенъ изпитъ, общо 60 учители, отъ които 40 по 720 л. годишно и 20 по 1.000 л., та всичко прави 48.800 л. Така че, цѣлата сума, която е вписана въ бюджета за цѣлата, е 70.400 л. Повишени са тѣй сѣщо гимназизацискитѣ учители, имащи това право, за да нѣма незадоволство. Тѣй сѣщо и тѣ са минати въ рубриката за повишенията. Цѣлата сума, слѣдователно, която е вписана въ бюджетопроекта за тѣхното повишение, е 283.200 л. Повишени са въ по-горенъ класъ за изслужени години 215 души гимназизациски учители, по 480 л. годишно, всичко 103.200 л.; класирани са въ V класъ, понеже са издържали надлежния изпитъ, 100 души, по 1.800 л., правятъ 18.000 л. Цѣлата сума, както казахъ по-горѣ, е 283.200 л. Тѣй че, за повишение е изразходвана обща сума 928.100 л. — близо милионъ.

Г. Атанасовъ каза, че науката била взета отъ селата и прѣнесена въ градоветѣ. Колкото и да искаха да проникна въ тази негова мисль, азъ се затруднихъ, защото не мога да си прѣдстава, какъ може да се вземе науката отъ селата и да се прѣнесе въ градоветѣ. Това негово казване азъ си обяснихъ съ мисльта, която, вѣроятно, го е блазнила въ дадения моментъ, че за селата не се прави нищо, а повечето отъ училищата се концентриратъ въ градоветѣ. Аслж, иначе не може и да бѣде. За селото се прави това, което заслужава едно село. Споредъ чл. 76 отъ конституцията, всѣко едно село има първоначално училище — даватъ се пособия и се купуватъ учебни помагала отъ държавата; строятъ се училища; въобще, държавата прави възможното, а и общината отъ своя страна трѣбва да прави възможното, като не очаква всичко отъ държавата. Тѣй че, мисльта, какво науката се вземала отъ селата и се прѣнасяла въ градоветѣ, е много странна мисль. Естествено, въ градоветѣ има повече и разни видове училища: гимназии, педагогически, професионални училища, а въ столицата и университетъ. Само по себе си се разбира, че въ всѣко едно село

не може да има университетъ и гимназия. Ще има гимназия, напр., въ окръга, въ центъра на окръга и всички дѣца отъ селата, които искатъ да продължатъ по-нататъкъ учението си, образованието си, ще бѣдатъ свободни да отидатъ тамъ, толкозъ повече, че срѣдното образование у насъ е много евтино. То не е както въ други страни, напр., както въ Франция или въ Германия, кждѣто, за да се постѣпи въ една гимназия, за да се добие срѣдно образование, трѣбва да се плащатъ по 500—600 л. годишно, кждѣто изобщо коштува парѣ. У насъ е прѣдоставена пълна свобода въ това отношение: всѣко едно дѣте отъ село може да постѣпи въ гимназията и при нѣкаква нищожна такса — 20 л., ми се струва — може да продължи своето учение. Така че, мисльта на г. Атанасова е свършено неправа и нѣма почва да се говори на тази тема, понеже самата мисль е поставена много криво и съ тенденция.

С. Златевъ: Той искаше да подчертае, че въ нашитѣ села има ханшица, които служатъ за училища.

Д-ръ Т. Янковъ: Мисльта на г. Атанасова за четивата бѣше много хубава, чудесна. Дѣйствително, това е така. Той намекна за жълтата преса. Но какво може да се направи? Жълта преса има навсѣкждѣ. Жълта преса има въ Франция, Белгия, Германия, както я наричатъ Hinter-Treppen-Literatur или, на български, задстълбена литература. Ние не можемъ съ единъ замахъ да унищожимъ жълтата преса. Печатътъ у насъ е свободенъ: всѣки може да пише, каквото ще, но онзи, който ще чете, е въ правото си да избира какво да чете. Но когато се касае за четивото на дѣцата, тамъ е свършено другъ въпросъ. Учебниятъ комитетъ трѣбва да се занимае съ тази материя, защото въпросътъ за четивата на дѣцата е много важенъ. Въ рѣшитѣ на дѣцата трѣбва да се даватъ книжки съобразно съ тѣхната възраст, като имаме прѣдъ видъ, че четивото е онази материя, която развива дѣцата. Ние не може да игнорираме този клонъ на училищната политика, но всичко това става по своето естествено развитие; не може да се прѣскача и да се създава всичко за единъ път, както г. Атанасовъ желае.

Относително въпроса за програмитѣ, нѣма двѣ мнѣния у насъ. Програмитѣ нѣколко пѣти вече се видоизмѣняватъ. Не само у насъ, но и въ Русия и Германия, недавна програмитѣ бѣха подложени на разискване, на разучване, и съобразно новитѣ течения, съобразно съврѣменнитѣ условия на живота тѣ, програмитѣ, се видоизмѣняватъ. И нашитѣ програми на нашитѣ училища ще прѣтрѣпятъ непрѣмѣнно едно ново видоизмѣнение. Учебниятъ комитетъ ще трѣбва именно да се занимае съ този въпросъ. Напр., г. Мушановъ, както и другъ единъ отъ ораторитѣ, изтъкнаха обстоятелството, че нашитѣ ученици са много отклонили отъ национализма, не познаватъ нашето отечество — това е така. Че трѣбвало да посѣщаватъ нашата страна, да се запознаятъ съ нейнитѣ хубави мѣстности — и това е така. Но всичко отъ единъ път не може да стане. Не ще съмнѣние, че и самитѣ програми ще се видоизмѣняватъ, съобразно нашитѣ условия и нагледъ въ националенъ духъ. Напр., българската история би трѣбвало да бѣде повече разширена въ ущърбъ на всеобщата история. Тѣй сѣщо и психологията, въобще философскитѣ прѣдмети не са прѣподаватъ така, че да бѣдатъ въ една естествена връзка помежду си. И тамъ ще трѣбва да стане едно видоизмѣнение. Безъ да се простирамъ на тая почва, азъ накратко ще кажа, че програмата на нашитѣ гимназии ще бѣде разгледана отъ учебни съветъ и нагодена тѣй, както е потребно за юношеството, за практическия животъ и за повдигане на нашия националенъ духъ. На тази материя го-

вори и г. Радев — относително програмите. Той намърва, че прогимназиите сж единъ излишенъ типъ, поради тѣхнитѣ скудни и непрактични програми. Прогимназиите, г-да, сж едно ново нѣщо, единъ новъ типъ училища у насъ. Тѣ сж стари за други държави, но за насъ сж нови учебни заведения. У насъ засега има доста голѣмъ брой прогимназии, обаче не може да се изиска сега, още отъ самото начало, што този типъ учебни заведения да бждатъ нагодени тѣй, както ги виждаме нагодени въ другитѣ страни, дѣто тѣ иматъ 30 и повече годишенъ животъ. Тѣй че, тѣй както сж поставени тѣ сега въ началото на своя животъ, ще трѣбва да се наблюдаватъ и видоизмѣнятъ, съобразно цѣльта, която гонятъ. Тѣ ще иматъ нужда не само отъ реформи въ своитѣ програми, но въ сжщото врѣме потребни сж и училищни здания, потребни сж и учебни помагала. Въ тѣзи прогимназии засега нѣма онова, което имъ е потребно. Това ще се набави съ течение на врѣмето. Не трѣбва да бждемъ толкова претенциозни и да се приструваме, че не разбираме, че всѣко дѣло иска врѣме за своето естествено развитие.

Г. Радевъ намекна, че гимназиите и прогимназиите създавали пролетариятъ. Естествено е, щомъ като гимназиите даватъ повече сили, отколкото сж потребни, и тѣзи сили оставатъ въ излишество, тогава съвокупността на тѣзи учени сили, тѣй да кажа, сили съ срѣдно образование, не могатъ да носятъ друго название, освѣнъ пролетариятъ. Но онѣзи, които отиватъ да постѣпватъ въ срѣднитѣ учебни заведения, отъ никого не сж потикнати. Тѣ мислятъ за себе си, прѣди всичко, и мислятъ, че когато излѣзатъ отъ гимназиите, ще могатъ да нагодятъ своята екзистенция. Тѣй што, не можемъ да туримъ една прѣграда на онѣзи, които желаятъ да слѣдватъ въ срѣднитѣ учебни заведения, толкова повече, че учението у насъ е свободно. Каква прѣграда може да се тури, за да не се създава пролетариятъ? Може да се създадатъ професионални училища, обаче насила не можемъ да поставимъ никого да постѣпи въ тѣхъ. Засега течението е такова, че повечето отиватъ да слѣдватъ въ срѣднитѣ училища, а отъ тамъ мнозина се стремятъ да получатъ висше образование, убѣдени, че вършатъ добро нѣщо и за себе си и за отечеството. Други, които по разни причини не могатъ да получатъ висше образование, дирятъ своето съществуване въ обществото и дотогава, докогато тѣ ще го намиратъ тамъ, ще слѣдватъ въ срѣднитѣ учебни заведения, и ние ще бждемъ запазени отъ пролетариата, а когато се убѣдятъ, че съществуването имъ не ще бжде лесно съ това образование, ще дирятъ своето обезпечаване въ професионалното образование, което засега малцина привлича. Повелителнитѣ нужди, обаче, на живота ще го наложатъ.

Една много хубава мисль изказа шуменскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Дечевъ. Той каза, че не е опрѣдѣлено положението на учителя: гражданинъ ли е той или чиновникъ. Ето една сериозна мисль, съ която трѣбва да се занимаятъ ония, които боравятъ съ училищна политика. Нашитѣ първоначални учители бораватъ въ обществото, иматъ учителски съюзъ, явяватъ се като отдѣлни единици, които, както казахъ, бораватъ въ обществото. Разбира се, никой не може да имъ забрани това. Но да вършатъ двѣ мисии: учителство и политика не може; тѣ трѣбва да разбератъ своето положение на обществени служители, чиновници. И щомъ се знае, че получаватъ заплата отъ държавата и сж, слѣдователно, чиновници, естествено е, че трѣбва да се тури прѣграда на онази свобода, съ която се ползватъ другитѣ граждани. Свободата имъ никой не може да ограничи въ смисль да не могатъ да упражняватъ своитѣ политически права, но тѣзи полити-

чески права тѣ не могатъ да проявяватъ въ врѣда на своята работа. Съ тѣзи малко думи, азъ характеризирамъ онова, което трѣбва да се направи съ учителя въ бждще.

А. Ботевъ: Вашето мнѣние по този въпросъ, ясно?

Д-ръ Т. Янковъ: Моето мнѣние по този въпросъ е ясно и накѣсо казано, азъ мисля, че трѣбва да се впушти на учителя, какво той е чиновникъ на държавата и като такъвъ трѣбва да се ограничава въ своята работа. Даже, ако щете, азъ отивамъ още по-нататѣтъ. Понеже всички ни обвиняватъ, че посѣгаме върху учителя, ограничавайки неговитѣ граждански права, то хубаво би било народниятъ учител да се остави на общинитѣ, т. е. сами общинитѣ да бждатъ свободни да си назначаватъ учителитѣ. Понеже общинитѣ у насъ сж автономни, и за да не се мисли, че се посѣга на тѣхната свобода, да имъ се прѣдостави тѣ сами да избиратъ учителитѣ си и да ги назначаватъ. Хората у насъ сж достатъчно зрѣли да могатъ да се съобразяватъ съ законоположенията, които опрѣдѣлятъ, кой би могълъ да заеме учителско мѣсто, та самитѣ училищни настоятелства да назначаватъ своитѣ учители, разбира се въ съгласие и подъ висшия контролъ на респективнитѣ училищни власти.

Г. Коновъ обвиняваше, че много малко се било правило за бѣднитѣ ученици. Менѣ ми се струва, че едва-ли има друга страна, дѣто да се прави толкова много за бѣднитѣ ученици, колкото у насъ. Бѣдността у насъ не е толкова голѣма, колкото си въобразяватъ. Извинете, но у насъ има повече лѣнност, отколкото бѣдност. Тѣй че, претенциите на г. Конова да иска непрѣмѣнно да се дадатъ стипендии на всички бѣдни ученици, е вѣнъ отъ всѣка възможност. Всички викатъ държавата да даде това, да даде онова. Ами на-ли държавата взема своитѣ срѣдства отъ гражданитѣ? Тогава, значи, ще трѣбва да се увеличатъ още повече данѣнитѣ, за да можемъ да задоволимъ всичкитѣ бѣдни. Това би било невъзможно. Всѣка година, както и сега, Министерството на народното просвѣщение не забравя да прѣдвижда една доста крупна сума — тая година отъ 30.000 л. — за стипендии. Тѣй че ония, които слѣдватъ образованието си за смѣтка на държавата, ще могатъ да го продължатъ, и ще има други, които да получатъ стипендии. Съобразно съ нашитѣ финансови сили, не е било възможно да се отпускатъ по-голѣми суми. Тѣй што, искането на г. Конова да се направи нѣщо повече отъ това нѣма нужната финансова възможност и не е възможно да се осмисли. Всичко става въ кръга на възможността. Щомъ излѣземъ отъ кръга на тая възможност, не може да се направи нищо умно, и самото дѣло се компрометира.

Мисльта на г. Конова е извънредно хубава касателно медицинската помощ. Тя у насъ е още слаба. Ние нѣмаме още достатъчно медицински сили. Идеята за създаване на единъ медицински факултетъ е прѣкрасна и тя трѣбва да се реализира чакъ по-скоро. Азъ съмъ убѣденъ, че въ това всички ще бждатъ съгласни съ мене. Когато бжде възможно въ бждще да се открие медицински факултетъ и почне да се дава медицинско образование у насъ, тогава медицинската помощъ ще бжде по-евтина и достѣпна за всички.

Г. Комановъ, народенъ прѣдставителъ отъ земледѣлската група, ме удиви съ изтъкнатитѣ тукъ отъ него мисли. Той отиде даже въ самата философия, като каза, че душата на дѣтето е *tabula rasa*. Безъ всѣко съмнѣние, това е така. Джонъ Локъ го е казалъ много отдавна като база на своята теория, като е искалъ да каже, че щомъ душата на дѣтето е

гладка дъска, гладка чиста хартия, всичко, което то вижда и слуша, което възприема съ своите пет чувства се написва върху нея, и това съставлява капиталът на неговото възпитание. Това действително е така. Следователно, не остава нищо друго, освънъ да вземемъ тази позиция, установена вече отдавна отъ Джонъ Лока, и тукъ споменатата тъй сполучливо отъ г. Команова; да вземемъ всички мърки, щото учителският персоналъ да бжде толкова добъръ и училищната атмосфера да бжде толкова чиста, щото всичко онова, което се пише на тази *tabula rasa*, да бжде хубаво, за да може отъ малките тѣзи дѣца да се направятъ добри граждани, искамъ да кажа, да се създадатъ хора националисти, които прѣди всичко да обичатъ отечеството си. Тукъ му е мѣстото да спомена, че, за голѣмо съжаление, напѣтѣ, ученици, колкото отиватъ въ по-горните класове, нѣкакъ си се отклоняватъ отъ нашето, отъ националното, и бродятъ въ чуждите работи, живѣятъ въ една атмосфера чужда на нашата. Тѣй че, тукъ е удобно да се отбѣлѣжи, че тази идея на г. Команова е много добра и трѣбва, следователно, когато се реформиратъ програмитѣ на училищата, да се даде такава насока на училищната политика, щото да се внуши на нашата младежъ националниятъ духъ и ожитвори любовта къмъ отечеството чрѣзъ правене на екскурзии въ нашата страна, чрѣзъ запознаване съ напѣтѣ видни хора на миналото и настоящето и чрѣзъ прѣдставяне всичко наше въ хубави краски, понеже — нека си признаемъ — въ нашата психика има слабостта винаги да коримъ нашето и да намираме, че чуждите работи сж хубави и идеални. И на тая почва сж се създали много лоши пословици: „Остави тая работа“, казватъ съ прѣзрѣние: „българска работа е тя“, или „покорна глава сабя я не сѣче“ и т. н. Тѣзи пословици и подобните имъ сж излѣзли отъ срѣдата на нашия народъ; тѣ сж самобитни и показватъ нашата психика, наклонни на самоизобличение. Тази психика трѣбва да я освѣжимъ, да я окрилимъ съ националенъ духъ. Затуй трѣбва да се даде такова направление на училищната политика, щото да се повдигне националниятъ духъ и самосъзнание.

Послѣ, г. Комановъ започна да говори нѣкои работи за аристокрация. Г-да! Нѣма друга страна по-демократична отъ нашата. Равенството у насъ е тѣй абсолютно, както въ никоя страна не е възможно. Не зная въ каква смисълъ той каза думата „аристокрация“, но явно е, че тя е употребена съ теиценция на укоръ по отношение на гражданитѣ. Днесъ хората разбиратъ не само именитата аристокрация, поблезата съ титли, каквато у насъ нѣма, но днесъ има аристокрация на финанситѣ — милионери и милиардери; има аристокрация на ума — писатели, знаменити романисти и т. н.; има и аристокрация по своето произхождение и т. н. Какъ той схващала думата „аристокрация“, азъ не зная, но тѣй, както я схващатъ въ класическото ѝ значение, като грѣцка дума *Aristokratēs*, ти значи най-добриятъ, който управлява. Ако той я схваща въ тая смисълъ, че най-добритѣ хора управляватъ, тогава, добръ. Но той я каза въ смисълъ укорителна, че у насъ аристокрация сжествува, че се правило разлика между бѣдни и богати хора или между граждани и селяни. Той поставя въпроса на съвършено лоша почва и е схваналъ работата съвършено криво, поради което и никакъ не е правъ, понеже съ това се всѣватъ само раздори между разнитѣ слоеве на гражданството. Демократизмътъ у насъ е тѣй насаденъ и тѣй е легналъ въ нашата природа още отъ дѣтство, щото не е възможно никакъвъ аристократизмъ да избие вродениятъ нашъ демократизмъ. Ние, освѣнъ дѣто сме всички равни прѣдъ закона, по всички имаме достѣпъ до най-високитѣ мѣста въ държавата. Ако единъ селянинъ възпита

своето дѣте, ако то мине всички образователни пѣнзове и се издигне, то може да достигне до министерската маса, както сега имаме министри отъ тази срѣда, напр., г. д-ръ Динчевъ и други.

Министъръ Н. Апостоловъ: Петима.

Д-ръ Т. Янковъ: Ние, повечето отъ насъ, изхождаме отъ селската маса. Тѣй че, това нѣщо не трѣбва да се разпространява между населението и да се явява едно отчуждение между селяни и граждани.

Думата ми е въ дадения случай да подчертая, че ние трѣбва да бждемъ горди съ нашия народъ. Нашиятъ народъ е единъ чудесенъ материалъ, единъ чудесенъ народъ, каквито сж рѣдки въ свѣта. Нашиятъ народъ стои по-високо отъ ромъския, отъ сръбския, отъ грѣцкия и отъ всички съседни народи. Той е безцѣненъ въ всѣко отношение: трудолюбивъ, трѣзвенъ. Но когато ние, ние, водителитѣ на този народъ, както, напр., г. Комановъ, вкарваме въ главитѣ на тѣзи хора идеи за нѣкакъвъ аристократизмъ, явява се умраза между граждани и селяни, когато и гражданитѣ не сж нищо друго, освѣнъ селяни, и селянитѣ не сж нищо друго, освѣнъ граждани, понеже всички сме равни прѣдъ закона и всички блага на държавата сж достѣпни за всички.

С. Златевъ: Законътъ на едно мѣсто казва, че градската софийска глава струва 30 л., а, въ село, селската струва 50 ст. Сѣ има нѣщо разлика.

Д-ръ Т. Янковъ: Иначе, ако това не бѣше така, то не можехме да видимъ тукъ 50 души прѣдставители отъ селския народъ.

Г. Комановъ забѣлѣжи още, че имало училища въ срѣдата на нѣколко села, прѣдзначени за дѣцата отъ околнитѣ села. Това той намѣри за неудобно. Ами съгласете се, г-да, може ли въ всѣко селище отъ петъ къщи да има училище? Азъ съмъ билъ инспекторъ, ходилъ съмъ по селата, изучавалъ съмъ какъ можемъ да бждемъ повече удобни на нашия народъ, да му дадемъ просвѣта. Въ Министерството на просвѣтата и тѣзи, които ръководятъ просвѣтното дѣло, сж намѣрили за добръ, въ срѣдата на нѣколко села, които сж отъ по 5, 6, 10 къщи, въ тѣй нареченитѣ колиби да се построи едно училище. Какъ може да се помогне друго-яче? Въ Швейцария има села, където дѣцата трѣбва да ходятъ 1—2 часа, за да отидатъ въ училището. Не може иначе да се направи, освѣнъ както сега се прави като най-удобно. Тѣй че, г. Комановъ не е правъ на тая почва и не бива да хвърля вина на тѣзи, които ръководятъ учебното дѣло, щомъ вземе въ съображение условията, по силата на които се създаватъ училищата.

За професионалното образование той се произнесе така: ние имаме Музикално и Рисувално училища; хубаво е да се поддържатъ такива училища, но тѣ сж излишни. Не сж излишни. Напротивъ, тѣ сж нужни, належащи и полезни и трѣбва да бждемъ щедри да подхранваме тѣзи институти, за да се развиятъ още повече. Прѣдставете си, какъвъ народъ сме ние. Ние почти нѣмаме музика. Ние може да се присмѣете и да кажете: музиката ви трѣбва вамъ! Но тя облагородява нравитѣ, облагородява сърцето и душата, следователно, трѣбва да правимъ жертви, за да се развиятъ напѣтѣ музикални училища, имайки прѣдъ видъ тѣхната възпитателна сила.

С. Златевъ: Музика на празенъ стомахъ не се слуша.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни)

Д-ръ Т. Янковъ: Три народа въ свѣта сж, които иматъ епосъ: грѣцкиятъ, германскиятъ и сръбскиятъ. А ние какво имаме? Дори дотамъ отиваме, че се стремимъ да разрушимъ още въ началото ония институтни, които култивиратъ художества. Рисувалното училище, напр., е много полезно не само за самото художество, както се каза, понеже у насъ нѣма богаташи такива, които да даватъ по 2—3-хиляди лева за картина, но отъ тамъ се ще излѣзатъ хора, които ще увеличатъ на платното нашия битъ, нашия животъ, както вече имаме една картинна галерия при Народния музей, една цѣнна галерия, която слѣдъ време ще струва много, не като материалъ, но по своето съдържание и значение. Освѣтъ това, при Рисувалното училище имаме отдѣлъ керамически, който има вече европейско реноме. Тамъ се правятъ изящни произведения, които иматъ хубава цѣна. И азъ съмъ челъ на нѣмски доста похвали за нашитъ керамически издѣлния, които сж достигнали до съвършенство, въ смисълъ на прѣдаване националното. Като вземете единъ сѣдъ, една ваза, ще видите шарки и орнаменти, които сж наши национални шарки, които се запазватъ и придобиватъ име и стойностъ, слѣдователно това ни прѣпорѣчва като културенъ народъ, като културни хора, които иматъ естетиченъ вкусъ. Ние не трѣбва, слѣдователно, да възставаме нито противъ Музикалното училище, нито противъ Рисувалното, а трѣбва да правимъ жертви да се развиятъ и двата тия институти, отъ които ще имаме несъмнѣни ползи.

Тукъ му е мѣстото да кажа още, че ние сме до-толкова бѣдни въ музиката, че нѣмаме една химна. Химната има голѣмо значение. И вѣрвамъ, че тѣзи хора, които могатъ да съставятъ опера, каквато е „Тахиръ-Беговица“, напр. ще могатъ да съставятъ и една химна. Химната има голѣмо значение. Въ време на френско-пруската война, когато полскитъ полкове сж трепнали и една голѣма частъ е искала да отстъпи въ началото на едно сражение, командующиятъ е заповѣдалъ въ това сражение да се свири не германската химна, която гласи: „Deutschland über Alles“, а полската, тази, която още въ 1795 г., съ послѣдното дѣление на Полша, бѣше вече умрѣла. И тогазъ засвири тази химна. Полскитъ полкове, подъ звуковетъ на тѣхната забравена национална химна, добили крѣлтъ, втурнали се насрѣща и разбили неприятеля. Ето каква е силата на химна. Тѣй че, като става дума за музика, азъ се отклонихъ и направихъ тази малка бѣлѣжка, за да покажа важността на музиката, която облагородява душата и сърцето и прави хората въ даденъ моментъ да бждатъ повече мощни, отколкото сж.

Намѣрвамъ за нужно да кажа тукъ и за нѣкои нови училища, които се откриватъ въ новитъ земи и за ония, които ние вече изгубихме въ областъта, отстъпена на Ромѣния. Броятъ на учителитъ въ отстъпената на Ромѣния областъ състави 522 души; за заплати за тѣхъ сж отивали 845.000 л. и за веществени разходи — 125.000 л. Въ замѣна на това сж открити нови училища въ новитъ земи. И това, г-да, е съставлявало колосална работа. Тѣй че, когато се критикува училищната политика и се говори, че либералитъ направилъ малко, никога не трѣбва да се изпуска изъ прѣдъ видъ това обстоятелство, че многото работа, която е тежала върху министерството, все таки не е дотамъ отклонила това министерство да забрави новитъ земи, а се е погрижило да ги одобие съ нужното число училища, които на брой сж 230 първоначални училища, за които е вписана въ бюджета сумата 460.000 л., прогимназии сж 60 учители, за които е вписана сумата 105.000 л., една пълна гимназия въ Струмица и една непълна въ Банско, смѣсена, съ 14 души учители; пѣлата сума, която е вписана въ бюджета за тѣхъ, е 590.000 л.

Слѣдъ всички тия бѣлѣжки, г-да, не остава нищо друго, освѣтъ да пожелае г. г. ораторитъ да взематъ прѣдъ видъ времето, съ което разполагаме, за да можемъ, колкото е възможно по-скоро, да прихвършимъ бюджета на Министерството на народното просвѣщение. (Ражкоплѣскане отъ дѣсницата и дѣсния центъръ)

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Има думата народниятъ прѣдставителъ г. Павелъ Генадиевъ.

П. Генадиевъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Обичай е станало, когато се разглеждатъ бюджетитъ на разнитъ министерства, да се говори и върху всѣка политика, която сама по себе си прѣдставлява бюджетъ. И днесъ, разглеждайки бюджета на Министерството на народното просвѣщение, ние сме длѣжни да се поспремъ на политиката на правителството, минала, настояща и бѣдѣща, въ свѣрка съ повелителнитъ интереси на българския народъ. Азъ имамъ честта при разглеждане законопроекта за измѣнение закона за народното просвѣщение, да взема думата и да изкажа по-голѣмата частъ отъ мнѣнията си по тоя въпросъ; слѣдъ хубавата, пълна съ трѣзви мисли рѣчь на шумения народенъ прѣдставителъ г. Дечева, която, за голѣмо съжаление, не бѣ изслушана само отъ една цѣла партия — демократическата — която има прѣдъ очи всѣки нѣтъ да дава уроци по политическо възпитание, казвамъ, слѣдъ тия хубави мисли, изказани отъ г. Дечева, на мене остава съвсѣмъ малко да говоря — просто да резюмирамъ казаното отъ него.

А. Ботевъ: Щомъ е казано, защо ще го повтаряте?

П. Генадиевъ: Ще го повтора съ нѣщо, което сега ще кажа, г. Ботевъ, и което ще заинтересува особено васъ, земледѣлцитъ.

Ако има отрасли отъ държавното управление на България, въ които цѣлятъ народъ, безъ разлика на съсловия и положения, да е вземалъ открай време участие, тѣ сж два: училището и войската. Прѣди нашето освобождение, първитъ борци за църковна свобода, първитъ наши политически дѣатели сж турили основата на народното ни училище. Слѣдъ освобождението, първитъ български законодатели, ония великани, които изнесоха на плещитъ си и политическата и църковната борба, вложиха въ конституцията най-сжщественото, което е потребно на българския народъ — образованието да бжде задължително за всички, съ една рѣчь, да не аристократизиратъ учебното дѣло, а да го направятъ истинско народно дѣло. И оттогава до днесъ днешенъ нѣма случай, когато и кждѣто, като се е повдигалъ въпросъ за училището, цѣлятъ български народъ да не е вземалъ най-живо, най-сериозно участие. Слѣдъ оная героична борба на непа български революционери, сръщу една велика империя, основитъ на българската войска се туриха на висинитъ на Шипка, при една немовѣрно страшна борба, въ която българското опълчение успѣ да запази честта на руската войска, както се изрази самъ Скобелевъ на парада на Св. Никола; тамъ се турѣ здравата основа на българската войска. И затуй законодателятъ прѣдвижда въ конституцията: всѣки български гражданинъ, безъ разлика на положение, е длѣженъ да плати своята крѣвна данъ.

Положението, въ което свободна България заварѣ българския учителъ, бѣше окаяно. Азъ ви споменахъ и миналиятъ пѣтъ, че учителътъ, оня, който ражкоплѣше политическото и църковно освобождение, оня, който въодушевяваше българския народъ, оня, който съ най-скромни сръдства изнесе на плещитъ си титаническата борба за народна свобода, тоя чо-

пъкът съкашъ бѣше поставенъ вѣнъ отъ законитѣ, бѣше забравенъ, за да бѣде замѣстенъ отъ други хора, които си позволиха да се настанятъ на широката трапеза на освободена България. И едва на 1891 г. покойниятъ Стамболовъ се загрижи за урегулиране положението на българския учител, да го измъкне отъ онова окаяно положение, да скита немилъ-недрагъ отъ село на село, да се усява като постѣденъ пѣдаринъ, и тогава се тури основата на закона за народното просвѣщение.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Живковъ.

П. Генадиевъ: Г. Сакаровъ ми споменава Живкова. Азъ казвамъ Стамболовъ, защото Стамболовъ ръководѣше политиката на българския народъ.

Н. Сидеровъ: (Нѣщо възражава)

П. Генадиевъ: Г. Сидеровъ! Вне много работи не одобрявате, но, както виждате, българскиятъ народъ ги одобрява и не Ви слуша.

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Моля, моля.

П. Генадиевъ: Въ всѣки случай, г. г. народни прѣдставители, тогава се създаде първиятъ законъ за народното просвѣщение, и оттогава насамъ всички правителства едно слѣдъ друго, всѣко споредъ своето разбиране, споредъ своитѣ интелектуални способности или способноститѣ на своитѣ министри, се е стремѣло да направи нѣщо за българското училищно дѣло. При такъвъ единъ градежъ, въ който участвуватъ хора съ разни политически въззрѣния, естествено е да се направятъ тукъ-тамъ и грѣшки. Безспорно е, казвамъ, че такива грѣшки сѣ правени. Докато нашето училищно дѣло е било поставено на чисто национална почва, доживѣхме дни, когато, за голѣмъ позоръ се считаше да се прѣподава законъ Божий, малко стѣснително се считаше — отъ малцинството не отъ всички — да се говори за българско отечество, за българска национална борба. Ние смѣтаме, че при тоя трѣзвентъ народъ при това политическо и географическо положение, което заема България, трѣбва да се върнемъ назадъ къмъ ония, които туриха основа на учебното дѣло въ България, трѣбва да се повърнемъ къмъ националното образование. Всичко онова, което е необходимо, за да закрѣпимъ българския духъ, за да съединимъ всички български сили, за да създадемъ отъ българския народъ едно тѣло единодушно, желающе съ всѣка цѣна да придобие права голѣми за цѣлия български народъ, трѣбва да легне въ програмата на нашитѣ основни училища, на нашитѣ училища изобщо, а всичко онова, което разяжда организма на българския народъ, всичко онова, което иде да издигне прѣдательството до длъжностъ и длъжността до прѣдательство, да се изкорени издѣно. Ето защо, ние сме, както е пожелалъ и самиятъ законодатель, за колкото е възможно по-скоро реализиране на постановлението на нашата конституция — образованието да бѣде общо за всички дѣца на българскитѣ граждани, и съ всички срѣдства, съ които разполагаме, да се опитаме да приложимъ това нѣщо. Всѣки день вървимъ по малко напредъ, надѣвамъ се, че отъ днесъ нататъкъ ще тръгнемъ съ по-голѣми крачки, за да можемъ да постигнемъ желаното отъ конституцията.

Едновременно съ това, равномерно съ разнообразяването на нуждитѣ и на поминъчнитѣ срѣдства на народа, ние трѣбва да разнообразимъ и нашитѣ програми и училища. Азъ миналиятъ пътъ го казахъ, и сега го повтарямъ, че ние сме за усиляне на професионалното образование, за да можемъ да изкараме отъ нашитѣ професионални училища хора,

години да подемаатъ работата на бацитѣ си, на братята си, съ една по-голѣма енергия, съ едно по-голѣмо познание на самата работа.

Колкото и да ни критикуватъ отъ тая страна (Сочи лѣвицата), ние сме дали най-голѣми доказателства, че желаемъ, щото дѣцата на нашия народъ да бѣдатъ настанени въ здравословни училища. Нѣма нищо по-цѣнно отъ това, щото народътъ да бѣде здравъ, нѣма нищо по-желано отъ това, щото дѣцата на народа да бѣдатъ здрави; а за това е необходимо, прѣди всичко, да имаме хигиенични училища. За тая цѣль на врѣмето ние прѣдвидѣхме грамадната сума 20.000.000 л. за строене на училища. Желателно е, при едно пооскопитване на държавата, при едно стабилизиране на финансовото положение, да се направи нѣщо повече въ тая посока, щото да можемъ единъ день да се гордѣмъ съ нашитѣ училища, съ храмоветѣ на нашето просвѣщение.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Не сж похарчени всичкитѣ.

П. Генадиевъ: Не сж похарчени всичкитѣ, защото не сж поискани, г. Сакаровъ. — Понеже конституцията е категорична и желае, щото дѣцата на народа, всички, безъ разлика, богати, бѣдни, образовани и простаци, да се учатъ и прѣминаватъ първоначалното образование, желателно е да се направи нѣщо, да се намѣри единъ начинъ, щото поддържането на тѣзи училища да се вземе отъ бюджета на държавата и да се създаде единъ специаленъ фондъ, който да служи за нуждитѣ на народното образование. Ние съ всички срѣдства, съ които разполагаме, колкото можемъ, ще работимъ въ тая посока, да намѣримъ срѣдства, да създадемъ единъ училищенъ фондъ, за да могатъ основнитѣ училища да не бѣдатъ товаръ на държавата. Мнозина — и много справедливо — споменаваатъ, че икономическото положение, въ което е поставенъ учителътъ е лошо, че неговата заплата е малка. Прибавете къмъ туй обстоятелство, че единъ чловѣкъ, получилъ срѣдно или висше образование, се принуждава да отиде да живѣе въ нѣкое отдалечено, затѣтно село, където не може да намѣри хора, които да го разбератъ, където не може да намѣри хора, съ които да размѣни мисли, хора на онзи уровень, на който е поставенъ той самичкъ, защото всички останали стоятъ малко по-долу отъ него — може-би, да сж съ по-трѣзви мисли, но сж съ по-малко образование — учителитѣ въ селата сж принудени да прѣкарватъ скученъ животъ и да бѣгатъ въ много случаи отъ училището, за да намѣрятъ другадѣ по-удобно мѣсто въ материално и въ морално отношение. Ето защо, ние, като сме за равномерно подобрене икономическото положение на учителитѣ, заедно съ това сме да се създадатъ ония условия, които да свържатъ учителя съ селото, да го свържатъ съ народа, тъй, както едно врѣме стариятъ българския учител бѣше свързанъ съ народа — нуждитѣ на тоя народъ да бѣдатъ и нужди на тоя учител, желанията на тоя народъ да бѣдатъ и желания на тоя учител, копнежитѣ на тоя народъ да бѣдатъ и копнежи на тоя учител. И най-много съ тая цѣль ние бихме желали, както се изрази г. Дечевъ, да се опрѣдѣли ясно положението на учителя: той чиновникъ ли е или е свободенъ гражданинъ. Малцина, особено отъ ония, които обичатъ да даватъ уроци по възпитание и моралъ, когато седнатъ на нѣкоя маса да си шушукатъ, разправятъ, че учителътъ не е свободенъ гражданинъ, а е държавенъ чиновникъ; щомъ, обаче, излѣзатъ отъ тукъ, явятъ се на площада или тръгнатъ по агитация, една и ежца пѣсень пѣятъ: „учителътъ не е държавенъ чиновникъ, той е свободенъ гражданинъ“. Не е тъй, г-да. И може-би това е едно отъ нашитѣ качества, че ние сме имали смѣлостта да казваме всѣкога открито въ очитѣ на всички, които желаятъ да

знаятъ: ние желяемъ, прѣди всичко, учителътъ да бже възпитателъ на малкитѣ дѣца. Политически възпитатели, възпитатели на обществото — това сж клубовѣтъ на политическитѣ партии. Политическихъ хора — тѣ сж политическитѣ възпитатели на българския народъ. Ако имаме недъзи въ тази посока, тѣ се дължатъ изключително на грамаднитѣ, непростителни недъзи на нашитѣ политически партии и особено на водителитѣ имъ.

Д-ръ П. Джидровъ: Възгледътъ Ви не е либераленъ.

А. Ботевъ: Г. Геннадиевъ! Защо се възхищавате отъ политическата дѣятелностъ на българския учителъ прѣди освобождението, а сега казвате, че желяете да се запрѣти тази дѣйностъ на учителя?

П. Геннадиевъ: Много ми е приятно, г. Ботевъ, че Вие ми зададохте този въпросъ, за да Ви отговоря ясно и категорически, и да не се демагогствува съ тоя въпросъ. Учителътъ е свободенъ, но и офицерътъ е свободенъ, и всѣки държавенъ чиновникъ е свободенъ. Учителътъ може да има свои политически възгледи, може да принадлежи къмъ нѣкоя партия, той може да отиде да пусне бюлетина за своята партия, но отъ него ние не желяемъ да направимъ долень агитаторъ, желяемъ да го поставимъ високо надъ тои народъ, а не въ калъта.

Д-ръ П. Джидровъ: Защото не ви служатъ за орждия, както горскитѣ стражари.

П. Геннадиевъ: Г. Джидровъ, членъ отъ една социалистическа партия, която нѣма нищо социалистическо въ себе си, ...

Д-ръ П. Джидровъ: Аманъ, бе!

П. Геннадиевъ: ... ме прѣсича и ми говори за горски стражари. Азъ съмъ противъ всички тѣзи срѣдства, съ които си служатъ политическитѣ партии и бяхъ желялъ чиновническиятъ въпросъ да стане общо наше желяние и да се уреди отъ насъ.

Н. Комановъ: И вие ще го развалите.

К. Пастуховъ: (Сжщо възражава)

П. Геннадиевъ: Недѣйте ме прѣсича, г. Пастуховъ, защото ще Ви кажа неприятни работи.

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: (Звъни) Моля, г. Геннадиевъ, говорете по прѣдмета.

П. Геннадиевъ: Отъ г. г. земледѣлцитѣ се повдига тукъ единъ въпросъ за нашитѣ списания и вѣстници. Съ единъ много недостойленъ езикъ тѣ се произнесоха тукъ за дѣятелността на политически хора, на обществени дѣйци, които, както всички, могатъ да иматъ добри качества, но иматъ и много недостатѣци. Споменаха, че г. Церковски издавалъ хубаво списание, но благодарение на това, че нѣмало кой да го насържи, то не успѣло да си пробие пътъ. Всичкото мое уважение къмъ г. Бакалова и желяние, щото неговото списание да се разпространи, но недѣйте иска силовъ да насаждате нѣща, на които не е дошло врѣмето. Азъ не зная нито едно списание, което да е субсидирано, освѣнъ едно-двѣ. Ако едно списание си пробие пътъ и се разпространява, то дължи своя успѣхъ изключително или на онова, което пише, или на начина, по който се разпространява. Имамъ много случаи въ тая посока, за да нѣма нужда да ви цитирамъ такива. Не всички тия хора, които работятъ въ полето на литературата

вършатъ много хубава работа и ако за други, отъ другъ родъ не сж си намѣрили достатъчно четци, вие, г-да, които излизатѣ отъ срѣдата на земледѣлцитѣ, сте длъжни да направите всичко, та да могатъ да намѣрятъ достѣпни списания, каквото е това на г. Бакалова.

А. Ботевъ: И ние го правимъ.

П. Геннадиевъ: Повдигнете уровня на селянитѣ, за да могатъ да разбератъ този литературенъ езикъ, който се употребява днесъ-заднесъ, и всички списания ще си намѣрятъ мѣсто.

Г. г. народни прѣдставители! Явявайки се тукъ, ние, депутатитѣ, да говоримъ по извѣстенъ бюджетъ, трѣбва да стоимъ въ рамкитѣ на онова, което ни казва правилникътъ и на онова, което е прието като практика. Когато се говори по закона за народното просвѣщение и особено по бюджета на Министерството на народното просвѣщение, ние можемъ да говоримъ за възпитанието на нашитѣ дѣца, за недѣжитѣ на нашето училищно дѣло, да-ли е на висотата си инспекторскиятъ институтъ или не, да-ли е на мѣстото си административниятъ съвѣтъ или не, да-ли трѣбва да има висшъ учебенъ съвѣтъ или не. Но прѣди всичко трѣбва да знаемъ, че всички суми, които прѣдвиждаме сж по силата на единъ законъ и нѣма, освѣнъ, когато му дойде врѣмето, да искаме измѣненето на този законъ и да измѣнимъ и цифритѣ. Когато се явяваме тукъ отъ трибуната, по поводъ на бюджетопроекта на Министерството на народното просвѣщение, да проповѣждаме какво трѣбва да бже политическото и обществено възпитание на България, ние правимъ една голѣма, лоша, фатална грѣшка. Политическото възпитание, както казахъ и отидѣхъ, прѣдоставихте на клубовѣтъ на партиитѣ, на политическитѣ хора, а образованието и възпитанието на нашитѣ дѣца — ето темата, върху която сме длъжни да говоримъ и вѣнъ отъ която не трѣбва да излизаме. Демократическата партия, въ чинто редове познавамъ нѣколко много честни хора и достойни да се явятъ тукъ да говорятъ по училищното дѣло, по политическото и обществено възпитание, би могла да постави тукъ, вмѣсто г. Мушанова, г. д-ръ Моллюва, и ние съ голѣмо удоволствие бихме го слушали, и сигуренъ съмъ, той не би ни далъ ни най-малкия поводъ да го прѣкъсваме и да станемъ причина всички заедно за непристойнитѣ работи, които станаха тукъ.

А. Ботевъ: И да го смѣтвате отъ трибуната.

П. Геннадиевъ: Казвамъ ви това, защото, ако азъ познавамъ въ България човѣкъ, който най-малко да има право да говори за моралъ и то отъ тукъ именно, ...

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Моля, моля.

П. Геннадиевъ: ... той е г. Мушановъ.

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Моля, оставете личнитѣ закачки.

П. Геннадиевъ: Г. прѣдседателю! Не желяя да закачамъ никого. Понеже се спомена за политическо възпитание, понеже г. Мушановъ два дена ни разиграва тукъ по свое желяние, ...

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Ако въ случая той е постѣпилъ злѣ, недѣйте и Вие постѣпва така.

П. Геннадиевъ: ... ще бжда принуденъ да кажа нѣколко думи за она партия, която изтъкна него

тукъ да ни дразни въ единъ моментъ, какъвто бѣше онзи денъ. Достатъчно е да отговоря на г. Мушанова само това, че вѣнчико онова, което той казва, бѣше много право: „ние сме отишли много далечъ и даваме най-лошиятъ примѣри за политическо и обществено възпитание — ние“, т. е. ние, г. г. демократи. Защото единъ денъ по-рано ние бѣхме зрители на една сцена, която стои по-долу отъ улична, и защото доживѣхме да видимъ бивши министри-прѣдседатели, бивши министри на просвѣщеніето да дойдатъ тукъ да застанатъ между насъ и васъ и да тласкатъ земледѣлците, за да правятъ скандали, да хвърлятъ книги, да чупятъ скамейките. И прави съ тѣ, когато ни казватъ: „Г-да! Ние даваме най-лошиятъ примѣръ за политическо възпитание“.

С. Омарчевски: Ние не сме станали маша на никого — никога не ни е тласкало.

П. Генадиевъ: Г-да! Азъ не желая да ви оскърбявамъ, но ние, безъ да видите, азъ видѣхъ това, защото бѣхъ срѣщу васъ: г. г. Такевъ и Мушановъ ни тласкаха, безъ да знаете, какво се прави съ васъ.

А. Величковъ: Тласкането бѣше отъ тамъ, отъ дѣсно.

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Моля, не прѣкъсвайте.

П. Генадиевъ: Г. г. народни прѣдставители! Вѣрно е, че ние тукъ трѣба да даваме най-добрите примѣри на политическо възпитание. Ние тукъ, отъ тази страна (Сочи дѣсницата) сме имали много случаи, откакто се е създавала нашата държава до денъ днешенъ да дадемъ най-добри примѣри за политическо възпитание. Когато на 1883 г., едва що бѣхме се освободили, се намѣриха шепи хора, синове чорбаджийски, тогава наречената консервативна партия, да искатъ да катурнатъ конституцията, хората отъ тази страна (Сочи дѣсницата) се намѣриха да повдигнатъ гласъ за защита на конституцията. (Ръкоплѣскане отъ дѣсницата и дѣсни центъръ) На 1883 г. хората отъ онай страна (Сочи лѣвицата) избѣгаха въ Южна-България, а хората отъ тази страна (Сочи дѣсницата) останаха въ Сѣверна-България да водятъ борбата. (Ръкоплѣскане отъ дѣсницата и дѣсни центъръ)

И. Симеоновъ: И отъ тази страна (Сочи лѣвицата) останаха.

П. Генадиевъ: Когато на 1884 г. издигна гласа си единъ човѣкъ, който като 14-годишенъ момѣкъ се бѣше билъ за сръбската свобода, а като 16-годишенъ се би на Шипка, и тѣлото му бѣше пронизано съ куршуми, и прѣдизвика монарха, руския Царь-освободителъ да слѣзе отъ своя тронъ и да нареди неговите юнашки гърди съ кръстъ за храбростъ — единичниятъ българинъ, наскоченъ по тоя начинъ — намѣри се тукъ, въ България, единъ човѣкъ, който поиска смъртната присѣда на тоя юнакъ. Тоя юнакъ бѣше Димитъръ Петковъ, а тоя човѣкъ, който искаше смъртната му присѣда, бѣше Теодоръ Теодоровъ. (Ръкоплѣскане отъ дѣсницата и дѣсни центъръ)

А. Величковъ: Това по въпроса ли е, г. прѣдседателю?

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: (Звъни)

П. Генадиевъ: На 1885 г. съединението бѣше дѣло на либералните партии и на българския народъ. На 1886 г., когато стана прѣдателството отъ 9 августъ, когато бивши министри прѣдадоха княза си подъ разписка на чужди държави, тогава отъ тази

страна излѣзкоха борци, които застанаха на своя постъ. Министъръ-прѣдседателъ бѣше г. Радославовъ, неговъ другаръ — г. Тончевъ, господаръ на тогавашното положение бѣше покойниятъ Стефанъ Стамболовъ, а хората отъ тази страна (Сочи лѣвицата) бѣха избѣгали.

К. Сидеровъ: Царъ Фердинандъ не бѣше ли съ народняците?

И. Симеоновъ: Г. прѣдседателю! На г. Мушанова отнехте думата, защото не говори по прѣдмета, а на г. Генадиева и бѣлѣжка не правите.

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Не съмъ му отнелъ думата.

Моля, г. Генадиевъ, говорете по прѣдмета.

П. Генадиевъ: Г. г. народни прѣдставители! Ние можемъ да говоримъ за политическо и обществено образование, ние можемъ винаги съ чисто чело да се явимъ прѣдъ народа и да му кажемъ, че ние никога прѣдателство не сме вършили, че ние никога не сме отечеството прѣдавали, че ние никога князе не сме гонили, че ние никога — срамъ ме е да го кажа — ...

Д-ръ П. Джидровъ: Кажете го.

П. Генадиевъ: ... ние никога не сме подписвали махзари да дойдатъ чужди войски да окупиратъ България. (Ръкоплѣскане отъ дѣсницата и дѣсни центъръ)

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Моля, г. Генадиевъ, говорете по прѣдмета.

А. Стамболийски: (Възразява нѣщо)

П. Генадиевъ: Понеже ме прѣдизвиквате, г. Стамболийски, и носите името на Стамболова (Смѣхъ), да Ви кажа. На 1877 г., ако се не лъжа, близо до Стара-Загора, на Чадъръ-тепе, едно младо 18-годишно момче заобиколено отъ левентъ юнаци, повдигна старозагорското въстание. Тоя човѣкъ бѣше Стефанъ Стамболовъ. На 1883 г., когато отъ гоненията на руската нагайка, отъ гоненията на консерваторите, водителитъ на либералните партии избѣгаха въ Южна-България, начало на либералните партии застана единъ човѣкъ да се бори смѣло и юнашки. Стефанъ Стамболовъ въ Търново успѣ да избере водителитъ на либералните партии. На 1884 г., на края на годината, Стефанъ Стамболовъ се яви въ Сливенъ и основа първия комитетъ за съединението. На 1884 г. Стефанъ Стамболовъ и покойниятъ дѣдо Натанайлъ вдигнаха кресненското въстание. На 1885 г. сѣмето, посѣто въ Сливенъ, даде своя плодъ — съединението на Сѣверна и Южна-България се постигна. На 9 августъ 1886 г., когато нощѣмъ една шайка подкупени хора влѣзе и изгони българския вѣнценосецъ-князь, който се бѣше върналъ отъ бойното поле като побѣдител, тѣзи хора намѣриха едно единствено съпротивление въ Търново — тамъ на 10 августъ рѣчыта на Стамболова е накарала цѣлото Търново да плаче, Китанчевъ, добъръ приятелъ на Петка Каравеловъ, е примрѣлъ. На 10 августъ се издаде една прокламация, къса, ясна, категорична, която българскиятъ народъ пригърна като единъ: „На 9 августъ се извърши едно грозно прѣдателство; вѣременното правителство е отъ прѣдатели; тѣ съ поставени вънъ отъ законитѣ; който български гражданинъ ги види и срѣдне, има право да ги убие“. Това бѣше прѣдседателъ на Народното събрание Стамболовъ, който написа тая прокламация, и гузнитѣ съвѣсти, прѣдателитѣ, кой съ рибарски дрехи, кой съ ханѣмски фереджета, избѣгаха отъ

тая страна. (Ржкоплъскане отъ дѣсницата и дѣсниа центъръ)

Прѣдседателствуващъ д-ръ С. Иванчовъ: Прави Ви бѣлѣжка да говорите по бюджетопроекта.

П. Генадиевъ: Прѣдизвикаха ме да говоря за Стамболова. Моля, г. прѣдседателю, вземамъ актъ отъ Вашата бѣлѣжка и по никой начинъ по-нататкъ нѣма да говоря по това. Прѣдизвикахъ бѣхъ, за туй говорихъ.

А. Стамболийски: Азъ Ви прѣдизвикахъ за друго, което е най-големиятъ грѣхъ.

П. Генадиевъ: Най-големиятъ грѣхъ на българскитѣ консерватори, на българскитѣ мракобѣсници, на ония, които сж били и прѣди, и слѣдъ освобождението на България, за заробването на българския народъ, че на вчерашния день, 5 юлий, посегнаха и убиха Стамболова, великиятъ българинъ, безпримѣрниятъ нашъ патриотъ.

К. Пастуховъ: Вие пѣлунахте тая рѣка, която заповѣда неговото убийство, както писа на врѣмето в. „Свобода“.

И. Симеоновъ: Кажете искрено, кой уби Стамболова? (Глъчка въ лѣвния центъръ, лѣвицата и крайната лѣвица)

П. Генадиевъ: Тукъ отъ страна на широко-социалистическата партия ми заявяватъ, че ние сме пѣлунали рѣката на онзи, който извършилъ прѣстѣпленieto.

Прѣдседателствуващъ д-ръ С. Иванчовъ: Моля Ви, г. Генадиевъ.

П. Генадиевъ: Г. Пастуховъ и вие, г-да, които вчерѣ дадохте една хулиганска гледка, нѣма да ви направя честта да ви отговарямъ, защото вашата клевета пада вѣнъ отъ всякаква киртика.

К. Пастуховъ: В. „Свобода“ писа това. Върнахте вѣнеца, който му поднесоха отъ българския дворецъ. Какво ми разправяте? (Глъчка)

П. Генадиевъ: За да дамъ едно обяснение, едно доказателство за положението, въ което се намираме, . . .

Прѣдседателствуващъ д-ръ С. Иванчовъ: Прави Ви последна бѣлѣжка, г. Генадиевъ, да говорите по прѣдмета; иначе, ще Ви отнема думата.

К. Сидеровъ: (Възражава нѣщо)

П. Генадиевъ: Г. Сидеровъ! Азъ не съмъ конекрадецъ отъ Горна-Орѣховица.

И. Януловъ: (Възражава нѣщо)

П. Генадиевъ: Г. Януловъ! Вие сте петима брати отъ шестъ партии.

И. Януловъ: Това е безразлично. Съжалявамъ, че вие сте отъ една, тирани.

Прѣдседателствуващъ д-ръ С. Иванчовъ: (Звъни)

П. Генадиевъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ ще свърша подиръ 2—3 минути. Дълженъ съмъ да обърна вашето внимание на единъ исторически фактъ. На стр. 508, редъ десети отъ едно съчинение

извлечамъ слѣдующия пасажъ, който хитъ нѣма да бѣде приятенъ на тази страна и ще вдигне шумъ, за да не го чуе. (Чете) „Всичко, което е било извършено отъ Русия за България, трѣба да бѣде развалено. Цѣльта на нашитѣ усилия не трѣба да бѣде „цѣлокупна“ България, а раздѣленieto дори на днешното княжество между неговитѣ събди: ромѣнци, сѣрби и гърци, съ изключение на широката ивица покрай Черно море, която Русия може да поиска да остави за себе си. Съ една дума, ние сме въ правото си да поставимъ съ България, която ни измѣни и мина на страната на нашитѣ противници, както поставихме съ Полша, да я разпокъсаме, да я смажемъ, да я заличимъ отъ лицето на земята, за поука на всички останали племена, които населяватъ изтокъ, за доказателство на това, че позоренъ и нещастенъ край очаква всѣки славянски народъ, който се одързости да вдигне рѣка противъ велика Русия.“

Б. Каракашевъ: Откаждѣ цитирате туй нѣщо?

П. Генадиевъ: „Изъ проплага руской дипломатiй. Историческiй изслѣдованiй и полемическiй статьи С. С. Татищева, С. П. Т. 1890 г.“

Г. г. народни прѣдставители! Основателитѣ на българската държава, ония, които изнесоха на плещитѣ си църковната и политическа свобода, знаейки, че нашитъ народъ има недостатѣци, сж прѣдвидѣли едно ефикасно сръдство, за да могатъ да попрѣчатъ на тѣзи недостатѣци на българския народъ. Знаейки, че кждѣто се намѣрватъ трима българи, първата имъ работа ще бѣде да се скаратъ, знаейки, че въ раздоритѣ е безсилието на България и българския народъ, тѣ сж прѣдвидѣли нѣщо, което ние всички недоглеждаме — на вратитѣ на Народното събрание сж поставили надписъ „Съединението прави силата“, на българското знаме сж поставили надписъ „Съединението прави силата“, на българскитѣ пари сж поставили сжшия надписъ „Съединението прави силата“. Това ще рече: вие българи, откаждѣто и да сте, каквито и да сте, отъ която и политическа партия да сте, понеже сте българи, длъжни сте, за интереса на българския народъ и особено виеже, народнитѣ прѣдставители, г. Пастуховъ, когато влизате въ тая ограда, да погледнете най-напрѣдъ тамъ какво пише — „Съединението прави силата“, че тамъ е спасението на България. България е прѣкарала ужасни изпитания, но винаги въ най-големитѣ си изпитания българскиятъ народъ е намиралъ спасение въ „Съединението прави силата“.

А. Стамболийски: (Възражава нѣщо)

П. Генадиевъ: Г. Стамболийски! Това иде да потвърди онова, което старитѣ българи, основателитѣ на българската държава и на българската конституция сж прѣдвиждали. И въ най-критическия моментъ на 4 юлий, когато отъ България бѣше останала само София до Враждебна, тогава тѣзи три партии се съединиха, забравиха умразата помежду си, и вие, политически противници, имъ ржкоплъскахте съ ставане на крака. (Ржкоплъскане отъ дѣсницата)

А. Стамболийски: Когато закопахте икономическата независимостъ на България, пакъ се съединявахте отъ тамъ.

Прѣдседателствуващъ д-ръ С. Иванчовъ: (Звъни)

П. Генадиевъ: Г. г. народни прѣдставители! Ние всички сме синове на България и отъ тая страна и отъ оная; въ тѣзи критически врѣмена, които прѣкара България, дълтъ е прѣди всичко намъ, на на-

родните представители, да си спомним поне един път за този завът, оставен ни от основателите на българската държава. Забравете тия ежки, г-да, забравете тия шикали, забравете тия дразнения, забравете да правите от всяко дърво стрѣла против правителството, защото туй правителство е днес заднес правителство на България. Елате съ умъ, съ разумъ, съ спокойствие да разгледаме всички нужди на държавата, да разгледаме истинското положение на тази държава, да се издигнем надъ себе си, надъ личните дертове, да се издигнем надъ нашите котирийни партии, да бъдемъ всички българи и, въодушевени отъ желанието „Съединението прави силата“, да издигнемъ България на висотата на онова положение, на което трѣбва да стон. (Ръкоплѣскане отъ дѣсницата)

Прѣдседателствуещъ д-ръ С. Иванчовъ: Има думата г. Хафузъ Садкъ Мехмедовъ.

Х. Садкъ Мехмедовъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! На разискване е единъ бюджетъ, който има най-голъмо значение за страната. По този бюджетъ ние трѣбва всеотдадно да изкажемъ нашето мнѣние и слѣдъ това да видимъ какво трѣбва да се направи изобщо за морала на българския народъ и, между другото, трѣбва да видимъ какъ трѣбва да повдигнемъ патриотизма у българския народъ.

Г. г. народни представители! Когато се разисква за морала, трѣбва да видимъ отъ коя страна какъ се гледа на този въпросъ. Вие, г. г. народни представители, знаете най-добъръ, че величието и напредъка на една страна повече се дължи на просвѣтата.

А. Ботевъ: Така мислятъ и въ Цариградъ.

Х. Садкъ Мехмедовъ: Азъ нѣма да говоря за обучата, за които говориха нѣкои отъ г. г. земледѣлци, а говоря тукъ за единъ общъ въпросъ, който трѣбва да бъде всеотдадно изученъ. Когато азъ говоря като вашъ другаръ, азъ мисля, че имамъ право да критикувамъ извѣстни въпроси споредъ мѣето убѣждение. — Г. г. народни представители! Да видимъ какво е направено отъ освобождението до днесъ по туй просвѣтно дѣло и кои партии въ кое направление сж работили. Тогава ще видимъ, доколко ние сме спомогнали като представители на народа за повдигане моралното възпитание и физическото развитие на българския народъ. Говори се тукъ за моралъ; най-важното нѣщо въ една страна е моралътъ; само той е, който може да накара една държава да върви къмъ културата и къмъ напредъка. Г. г. народни представители! Азъ ще направя единъ малтъкъ исторически прѣгледъ относително това, какво е направено за морала. Ако изучимъ въ миналото какво е направено за просвѣтното дѣло въ страната, ще видимъ всяка партия какво е внесла за неговото уреждане и какви грѣшки сж направени, съ които се е отклонилъ българскиятъ народъ отъ правия пътъ. Азъ нѣма да почна да говоря отъ началото на освобождението, а ще се огранича само отъ 1886 г. насамъ, откогато стана съединението и когато България образува една по-силна единица на Балканския-полуостровъ. Какъ сж погледнали тогавашните управници изобщо на развитието и повдигането на българския народъ? Вие ще видите, че тогавашните министри на просвѣтата сж прѣдвиждали суми не само изключително за българитѣ, тѣ да напредватъ, а цѣлото гражданство да напредва, за да може въ нужда да спаси страната отъ чуждо нахлуване. Г. г. народни представители! Вземамъ тая дата затова, защото отъ нея почва обновлението на българската държава. Отъ тази дата започва вече въ България да се зачитатъ безъ разлика на вѣра и народност всички елементи,

които живѣятъ въ страната. Ако прѣлистите всички бюджети отъ тогава до 1894 г., вие ще видите, че всички министри сж прѣдвиждали за издръжката на мюсюлманските училища извѣстни суми, за да могатъ и мюсюлманитѣ, които съставляватъ второто болшинство въ страната, да напредватъ паралелно съ другитѣ български граждани и да взематъ живо участие при защитата и при управлението на страната. Вие виждате, г-да, че тогавашното Министерство на народното просвѣщение прѣдвижда доста голѣми суми, за да може да даде на туй гражданство, което дотогава бѣше почти забравено, потикъ къмъ тази култура, къмъ тази просвѣта, на която се наслаждава въобще българското гражданство. Това се дължи на онова живо участие, което взе мюсюлманското гражданство въ България прѣзъ 1885 г. и съ което доказа своята прѣданостъ къмъ страната, показа даже и героизмъ. Ония господа, които сж взели участие въ тази война, знаятъ много добъръ, че мюсюлманитѣ отъ Дели-орманъ бѣха най-добри артилериисти и допринесоха много за побѣдата на България и разбиването на неприятеля. Тогавашниятъ държавни мѣже, г. г. народни представители, като знаеха туй обстоятелство, заеха се най-енергично да повдигнатъ туй население на еднаква степенъ съ българското. И какво виждаме, ние, г. г. народни представители, отъ 1886 г. до 1894 г.? Виждаме, че въ бюджета на Министерството на народното просвѣщение се прѣдвиждатъ по 500.000 л. за издръжка на мюсюлманските училища. Имаше и специаленъ параграфъ за мюсюлманските младежи, които слѣдватъ въ българските училища, за да могатъ да бъдатъ вѣрни, истински граждани на държавата. До 1894 г. се туря много добра основа на мюсюлманските училища, които и днесъ съществуватъ. Благодарение на тази основа, която се туря въ този периодъ, ние горѣ-долу имаме една интелигенция, добри граждани на страната, които участвуваха въ сѣдинитѣ на страната. Казвамъ това, за да ви докажа, че тази основа е турена много по-отрано; но, за съжаление, слѣдъ извѣстно врѣме виждаме едно голѣмо намаление на кредита на мюсюлманските училища, който се прѣдвижда въ бюджета на Министерството на народното просвѣщение. Г. г. народни представители! Либералната партия, която тогава . . .

А. Нейчевъ: Сега ще загазите.

Х. Садкъ Мехмедовъ: Нѣма какво да загазвамъ, казвамъ самата истина. — . . . Либералната партия е, която туря една яка основа, която не правѣше разлика между гражданството въ страната, и желаеше отъ присърце да вървимъ заедно, за да можемъ да бъдемъ въ нужда полезни, както сме били въ послѣдната война. Слѣдъ това какво виждаме, г. г. народни представители? Виждаме слѣдъ това едно отклонение отъ този принципъ на равенство въ гражданството; виждаме едно намаление на кредита за мюсюлманските училища въ бюджета на Министерството на народното просвѣщение.

И. Вълчевъ: Изселване имаше.

Недѣлчо Георгиевъ: Изселваха се.

Х. Садкъ Мехмедовъ: Изселваха се, защото нѣкои отъ васъ имаха интересъ да ги прѣслѣдватъ, за да станатъ богати. (Възражение отъ лѣвѣя центъръ)

А. Нейчевъ: Знаете ли какво става сега въ Чепеларско съ мюсюлманското население? То се изселва.

Х. Садкъ Мехмедовъ: Либералитѣ не ги заста-
вятъ да се изселватъ, ами народницитѣ и цанков-

ститѣ, които насилствено ги покрѣстиха. Тѣзи хора сѣ докачени и не могатъ да живѣятъ тукъ.

А. Нейчевъ: Голѣма услуга правите на мюсюлманското население.

Х. Садж Мехмедовъ: Вие правите много лошо, защото не знаете самата истина.

А. Нейчевъ: Азъ зная самата истина, защото съмъ отъ тази околина.

Х. Садж Мехмедовъ: Азъ съмъ билъ анкетаторъ и зная отблизо работата.

П. Генадиевъ: Едно бюро отъ демократи насилва хората въ Чепеларе да си продаватъ имотитѣ и да се изселватъ.

А. Нейчевъ: Ти нищо не знаещъ.

П. Генадиевъ: Знамъ, знамъ.

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: (Звънъ)

Х. Садж Мехмедовъ: Азъ, като говоря това, не искамъ да хвърлямъ упрекъ на никого, но искамъ да кажа, че ние всички, дѣлото гражданство, трѣбва да гледаме на този въпросъ еднакво, защото въ послѣдната война 80 хиляди мюсюлмани, български граждани, бѣха въ обоза и безропотно служиха на българската армия, като вѣрни подданици на държавата. Като казвамъ, че тази основа на мюсюлманскитѣ училища се тури отъ времето на либералитѣ, онѣя отъ лѣвицата трѣбва да взематъ примѣръ отъ тѣхъ. Моитѣ симпатии къмъ пѣкон господна пародияци и демократи сѣ голѣми, но азъ ще ви кажа, какво сѣ направило и какъ тѣ принуждаваха тѣхни приятели да напуснатъ България и да отидатъ въ чужда държава да търсятъ прѣхрана. Г. г. народни прѣдставители! Завчера бившиятъ министъръ на народното просвѣщение г. Мухановъ говори въобще за морала и възпитанието на народа, но азъ ще ви докажа, че той, като министъръ, не е принесълъ нищо друго, освѣнъ зло на тази страна.

Отъ лѣвия центъръ: Ей-й-й!

А. Нейчевъ: Какъ констатирахте това?

Х. Садж Мехмедовъ: Моля ви се, г-да, ще видите фактитѣ.

И. Симеоновъ: Той се намѣри да обижда единъ бившъ български министъръ!

Х. Садж Мехмедовъ: Не обиждамъ, а говоря по убѣждение. Азъ заявявамъ, че той е принесълъ повече зло на държавата.

И. Симеоновъ: Ти искаше да бъдешъ избранъ за народенъ прѣдставителъ и понеже г. Мухановъ не те кандидатира, а те изхвърли, затуй те е ядъ.

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Моля, тишина. Вие, г. Садж Мехмедовъ, говорете по прѣдмета.

Х. Садж Мехмедовъ: Казвамъ, всѣка партия какво е допринесла въобще по просвѣщението.

А. Димитровъ: Ами турскитѣ ходжи, които идваха отъ Цариградъ и ги насѣкваха да се изселватъ?

Х. Садж Мехмедовъ: Вие сте първи, които насѣквахте турцитѣ да се изселватъ, за да имъ купите имотитѣ евтино.

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Това нѣма нищо общо съ прѣдмета.

Х. Садж Мехмедовъ: Г. г. народни прѣдставители! Единъ бившъ министъръ говори за повдигането на морала и възпитанието на гражданството, но какво той направи специално за мюсюлманското гражданство, което е единъ прѣданъ елементъ на страната? Той прѣвъ прокара въ закона да се отнематъ отъ селскитѣ мюсюлмански училищници настоятелства шивитѣ, които отъ 500 години насамъ сѣ владѣли. Той стана причина, за да се затворятъ много турски училища, основитѣ на които бѣха турени, както казахъ, въ периода отъ 1886—1894 г. Той стана причина, много интеллигентни и добри учители мюсюлмани, вслѣдствие лѣмане срдѣства за издрѣжка на мюсюлманскитѣ училища, да напуснатъ страната и да отидатъ въ съседнитѣ държави да търсятъ прѣхрана, да намѣрятъ служба. Азъ мисля, че този фактъ и самитѣ демократи нѣма да откажатъ. Питамъ, г. г. народни прѣдставители, можеше ли да се очаква отъ единъ бившъ министъръ, който излѣзе на тази трибуна да говори за моралъ и възпитание, за законност и редъ, съ единъ замахъ да лини мюсюлманскитѣ училищници настоятелства отъ шивитѣ и ливадитѣ, които сѣ владѣли дълго време и отъ приходитѣ на които сѣ издрѣжали училищата си? Между другото, въ времето на демократитѣ се прокара законоположение, съ което се забрани на чисто мюсюлманскитѣ общини да отпускатъ суми за издрѣжка на мюсюлманскитѣ училища. Питамъ ви, г. г. народни прѣдставители, при тѣзи мѣрки, които е взелъ този бившъ министъръ и които мѣрки сѣ противни на българската конституция, защото споредъ нея първоначалното образование е задължително, може ли той да излѣзе да говори за моралъ? Ние, както днесъ, така и по-рано, сме настоявали да се приложатъ задължителното учение за мюсюлманското население, което е останало много назадъ по отношение на учебното дѣло.

Г. г. народни прѣдставители! Менѣ ми е много драго, когато чувамъ чужди отзиви за българското просвѣтително дѣло, което, споредъ моето разбиране, стои много по-високо, отколкото въ другитѣ съседни държави. Това прави честъ на България и всѣки едичъ отъ насъ трѣбва да се радва, че въ единъ късъ периодъ отъ 35 години, направи единъ такъвъ скокъ въ учебното дѣло, че даже съседнитѣ държави и държавитѣ на западъ ни завиждатъ. Но, една голѣма грѣшка има, г. г. народни прѣдставители. Вие знаете, че, за да може да има едно просвѣтно дѣло въ България, за да може да се говори, че учението, грамотността въ България стои по-високо сравнително другитѣ съседни, не е достатъчно само да се грижите да отварите училища за нашитѣ съотечественици българи, но вие трѣбва да се грижите и за онова гражданство, което съставлява мюсюлманския елементъ въ страната, за да можемъ всички заедно да обмисляме сдѣбинитѣ на страната. Но, г. г. народни прѣдставители, вие ще видите, че колкото българинитѣ стои на по-висока степенъ на развитие въ учебното дѣло, въ просвѣтното дѣло, толкова на насъ мюсюлманитѣ, български граждани, отъ 1894 г. насамъ не ни е дадено възможностъ да можемъ поне да се доближимъ до васъ, да ви цѣлуемъ и да кажемъ: вие, българскитѣ граждани, сте носители на просвѣтата.

(Прѣдседателското мѣсто заема подпрѣдседателтъ г. д-ръ И. Момчиловъ)

А. Димитровъ: (Възразява пѣщо на оратора)

Х. Садж Мехмедовъ: Не зная какъ се казвате, но азъ съжалявамъ, че ме прѣкъсвате. Когато тукъ говоря отъ тази трибуна, азъ не искамъ да Ви направя бѣлѣжитѣ, които Ви дължа, защото азъ никога не се адресирамъ къмъ Васъ. Завчера, когато ставаше единъ разговоръ, Вие си позволихте да кажете, че тукъ не е Цариградъ и сега си позволявате да ми говорите за Турция. Протестирамъ, защото азъ тукъ не прѣдставлявамъ Турция.

А. Димитровъ: Отъ Цариградъ ви казаха да поддържате правителството и сега го поддържате.

Х. Садж Мехмедовъ: Азъ крайно съжалявамъ, че вие отивате въ чуждитѣ легации да вземате инструкции. Отидохте да продавате България. (Ръкоплѣскане отъ дѣсницата и дѣсния центъръ)

А. Стамболийски: Стига всички да я продаватъ като насъ.

Х. Садж Мехмедовъ: Азъ зная, г. Стамболийски, хора, които бѣха готови да продадатъ България на чужди страни, и днесъ, нито вие, нито ние можехме да стоимъ въ тази камара, а съ камшикъ щѣха да ни управляватъ. Ако вървите въ туй направление, бждете увѣрени, че ще отидете до този край.

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни) Г. Мехмедовъ, говорете по прѣдмета.

Х. Садж Мехмедовъ: Говоря по прѣдмета, но ме прѣдизвикватъ.

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Който Ви прѣдизвиква ще му направя бѣлѣжка.

Д. Кьорчевъ: Г. прѣседателю! Защищавайте оратора, когато го провокиратъ, защищавайте неговата честъ.

Х. Садж Мехмедовъ: Г. г. народни прѣдставители! Много ми е приятно, че днесъ ми се удава случай да говоря за тази основа, на мюсюлманскитѣ училища, която е турната въ вѣмето на либералитѣ. Азъ виждамъ, че само тази партия или тази либерална концентрация е готова да ни даде възможностъ за просвѣта, за да бждемъ и ние, както вие сте, истински патриоти.

Н. Сидеровъ: Колко ви отпуснаха сега либералитѣ, можете ли каза?

Х. Садж Мехмедовъ: Вие знаете много добръ, колко ви отпусна руската легация. Вашиятъ шефъ на-ли отиде тамъ да вземе пари. Азъ нѣмамъ пазарлъкъ, само вие сте достойни да правите пазарлъкъ.

А. Нейчевъ: За Васъ казватъ, че Ви е кандидатуралъ младо-турскиятъ комитетъ.

Х. Садж Мехмедовъ: Вие можете да знаете, че азъ не принадлежа къмъ младо-турския комитетъ, може-би Вие принадлежите.

Н. Сидеровъ: Ваши хора казваха, че ако не Ви отпуснатъ още пари, ще гласувате противъ заема. Вѣрно ли е?

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Моля, г. Сидеровъ, не прѣкъсвайте оратора.

Х. Садж Мехмедовъ: Нѣма нужда, защото въ тази страна има закони, които ни гарантиратъ. Вие се отклонявате отъ законитѣ, като отивате въ чуждитѣ

легации да търсите съвѣти. Азъ говоря това, въ което съмъ убѣденъ, и мисля, че съ това никого не докачамъ. Азъ говоря това, за което съмъ свидѣтель, което зная положително. Защо се сърдите, когато Вие сте непричомъ въ тази работа?

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Г. Мехмедовъ! Говорете по прѣдмета.

Х. Садж Мехмедовъ: Г. г. народни прѣдставители! За да можемъ ние и занаяпрѣдъ да бждемъ такива, каквито сме били досега и, за да се забрави миналото, да не бждемъ ораждане на разни хора, а да бждемъ истински български граждани, когато дохожда въпросъ за издръжката на мюсюлманскитѣ училища, азъ вѣрвамъ, че нито дѣсницата, нито лѣвицата нѣма да ни откажатъ своята подкрѣпа. Конституиралъ съмъ и съмъ изнесълъ факти, г. г. народни прѣдставители, които не отдавамъ на пѣлия български народъ, а само на известни личности. Въ Дели-ормана има такива мѣста, където прѣзъ вѣре на войната бѣха сручени мюсюлманскитѣ къщи. За увѣрение мога да ви кажа единъ случай. Въ с. Гложово, Русенска околия, когато бѣхъ по изборитѣ, видѣхъ, че училището е сручено отъ наши съотечественици българи — не говоря за всички, а само за нѣколко души злосторници, които може-би правятъ това, за да прѣдизвикатъ известно вълнение въ страната. Та, г. г. народни прѣдставители, не трѣбва да забравяте, че има и такива некрасиви работи. Азъ се обръщамъ къмъ васъ, които сте понителгентни хора въ страната, и ви моля, когато ще отидете по своитѣ мѣста, да кажете на нашитѣ съотечественици българи, да ни считатъ за тѣхни брати, за тѣхни съграждани, за да можемъ и ние заедно съ тѣхъ да напредваме и да прогресираме.

П. Вангеловъ: Г. Стамболийски ще ги поучи, защото тѣхни хора има тамъ.

А. Стамболийски: Вие проповѣдвахте война срѣщу Турция. Ние искаме да имъ подадемъ ръка. Шовинизмътъ е у васъ, а не у насъ — у насъ е толерантността.

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни)

Х. Садж Мехмедовъ: Г. г. народни прѣдставители! Има заведено дѣло, но прокурорътъ заяви, че е отъ частенъ характеръ, а не отъ публиченъ и затова го прѣкрати.

А. Стамболийски: Г. Мехмедовъ! Въ Дели-ормана и досега селянитѣ турци живѣятъ добръ съ българския елементъ, а питайте къдѣ сж турцитѣ въ София — въ градоветѣ не могатъ да живѣятъ.

Х. Садж Мехмедовъ: Азъ мисля, г. Стамболийски, че Вие сте единъ разбранъ човѣкъ. И по-отрано азъ винаги съмъ говорилъ, че българинътъ и турчинътъ живѣятъ добръ. Съжалявамъ, че не сте ме слушали и сега ме прѣкъсвате.

А. Стамболийски: Пакостницитѣ сж поевропейченитѣ турци като Васъ и поевропейченитѣ българи, като тѣзи отъ дѣсно.

Х. Садж Мехмедовъ: Вие, който сте дружбащъ, знаете да се поевропейчите и да отидете въ чуждитѣ легации да искате свѣдѣния.

Отъ лѣвицата: А-а-а!

А. Димитровъ: Въ всѣки случай, плѣненитѣ турски офицери не ние ги развождахме по скришни домове, а Вие,

Х. Садик Мехмедовъ: Ние знаемъ всичко какво правите. Азъ мисля, че въ наказателния законъ има изриченъ текстъ, че никой българинъ не може да иска покровителство отъ чужди легации, а още повече, единъ народенъ прѣдставителъ или шефъ на партия.

Х. Бояджиевъ: Г. Стамболийски е поселенчанинъ гражданинъ.

Х. Садик Мехмедовъ: Въобще, ако това е вѣрно, ...

С. Златевъ: Кажете, колко пѣти на день ходишъ въ турската легация?

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Моля тишина, г-да.

Х. Садик Мехмедовъ: Г. г. народни прѣдставители! Между мюсюлманското население има едно много силно течение за просвѣта. Ето защо, азъ и всѣки мюсюлмански гражданинъ ще иска вашето съдѣйствие, за да може това мюсюлманско население въ България, ако не да ви достигне, поне да му дадете тази възможност да може съ васъ така отблизо да се разправя, да разбере вашитѣ възгледи, вашитѣ мисли, вашитѣ програми и ако сж добри да ги усвои. Г. г. народни прѣдставители! Да не мислите, че мюсюлманското население забравя своя дългъ къмъ отечеството и не се радва, че тѣ България народното просвѣтно дѣло заема първо мѣсто. Азъ ще ви кажа единъ примѣръ, който може да посрами много мюсюлмани български граждани, които нѣматъ подобно училище, каквото има въ с. Кара-ачъ, Русенско. Вие ще видите, че това училище нѣма никаква разлика отъ българскитѣ училища. Азъ, па и всѣки единъ отъ васъ, ако сте безпристрастни и ако не партизанствувате, ще се радва, че мюсюлманското население взема примѣръ отъ васъ. То счита, че вие сте негови учители, че вие ще му давате примѣръ, че вие ще го назидавате, че вие ще го настрчавате къмъ просвѣтното дѣло, за да може и то заедно съ васъ, които днесъ правите оппозиция, да каже, не по единъ такъвъ начинъ чисто партизански, основанъ на личния интересъ, но като истинско българско гражданство: тукъ е спасението, тукъ елате, а не тамъ, отъ дѣто идватъ съвѣтитѣ на чуждитѣ легации.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Оставете чуждитѣ легации.

А. Димитровъ: Вие, г. Мехмедовъ, който по сто пѣти на день ходите при турския прѣдставителъ, нѣмате моралното право да говорите тѣзи работи.

Х. Садик Мехмедовъ: Защо се сърдите въ случая, ако сте невинни, защото азъ не говоря нищо лошо за Васъ?

А. Димитровъ: Единъ турски шпионинъ не може въ парламента да говори за чужди легации.

М. Турлаковъ: (Къмъ оратора) Вие правите мечешка услуга за приятелството между България и Турция, когато говорите за това.

С. Златевъ: (Къмъ оратора) И ти си български гражданинъ!

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни) Г. Мехмедовъ, оставете чуждитѣ легации и говорете по прѣдмета.

Х. Садик Мехмедовъ: Азъ говоря по прѣдмета.

М. Турлаковъ: Ако искате да се покажете истински либералъ въ модеренъ смисълъ ...

Х. Садик Мехмедовъ: Азъ съмъ либералъ и се радвамъ, че съмъ такъвъ, защото либералитѣ на два пѣти спасиха страната.

С. Златевъ: Спасиха я отъ българщината!

Недѣлчо Георгиевъ: Най-малко право Вие имате да говорите за моралъ, г. Мехмедовъ.

Х. Садик Мехмедовъ: Вие най-малко имате морално право да говорите. Недѣйте ме прѣдизвиква, защото азъ ще ви кажа, че мнозина отъ васъ избѣгаха отъ редоветѣ на армията прѣзъ врѣме на войната; отъ насъ никой не е бѣгалъ. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата и дѣсни центъръ)

А. Механджийски: Посочете едно име.

А. Стамболийски: Нито едно име не може да посочи.

Недѣлчо Георгиевъ: (Къмъ оратора) Ти се поумени човѣкъ. Вѣрвашъ ли това, което казвашъ?

Х. Садик Мехмедовъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ казвамъ, че между мюсюлманското общество има основи за просвѣтителното дѣло, защото въ него българската просвѣта намира най-добъръ приемъ. Мюсюлманитѣ съ голѣма охота и съ отворени гърди посрѣщатъ българската народна култура, за да могатъ и тѣ, заедно съ своитѣ съотечественици българи, да стоятъ на равенъ уровень, за да могатъ и тѣ да бждатъ повече полезни, отколкото сж били досега.

С. Златевъ: Кажете, г. Мехмедовъ, когато настѣпиха ромѣнитѣ въ България, прѣзъ врѣме на войната, колко турци направиха услуга на българския народъ? Кажете, когато претендирате за равенство тукъ.

Х. Садик Мехмедовъ: Когато дойде врѣме ще ви кажемъ това, но то е другъ въпросъ. Азъ притежавамъ официални актове, които говорятъ въ ваша връда.

Отъ лѣвия центъръ: Кажете ги.

Х. Садик Мехмедовъ: Азъ ще ви дамъ доказателства, подкрѣпени съ документи, че въ 1886 г., когато руситѣ искаха да окупирашъ, турцитѣ бѣха първи, които се обявиха противъ тази руска окупация.

А. Димитровъ: И които изтрѣбиха българитѣ, заедно съ ромѣнитѣ, както и сега го вършатъ.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни) Моля, не прѣсичайте.

Х. Садик Мехмедовъ: Ние виждаме сега какво правятъ вашитѣ другари земеделци въ ромѣнската територия. Тѣ сж най-мирнитѣ граждани, а на васъ, когато ви дадоха най-голѣма свобода, вие поискахте да прѣдавате тази страна.

А. Механджийски: Никого не сме прѣдавали. Вие сте я прѣдавали!

С. Златевъ: (Къмъ оратора) Други я прѣдадоха — българскитѣ патриотари. Прѣдадоха я на ромѣнската армия, за да може да блудствува съ български жени и момѣ. И Вие сте станали сега да ни говорите за моралъ!

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Г. Садж Мехмедовъ! Моля Ви се, говорете по прѣдмета.

С. Златевъ: Г. прѣдседателю! Заставете го да говори по въпроса. Ако бѣше нѣкой другъ на неговото мѣсто, който така да обижда народнитѣ прѣдставители, щѣхте досега да му отнемете думата.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Азъ му направихъ бѣлѣжка да говори по прѣдмета.

Х. Садж Мехмедовъ: Г. г. народни прѣдставители! Въ България има 1.030 редовни мюсюлмански първоначални училища, а въ новитѣ земи — 549, за които, както и за прогимназитѣ, които сж въ стара България 14, а въ нова България — 11 и 3 гимназии. ние ще помолимъ почитаемото народно прѣдставителство да отпусне нужния кредитъ, за да можемъ да ги издържаме. Както ви казахъ, моята единствена цѣль не е никога друга, освѣнъ да има една идея, да има единъ идеалъ, да има едно направление въ нашето образователно дѣло, за да може и ние занаяпрѣдъ, съ еднакви успѣхи, както васъ, да вървимъ напредъ. Г. г. народни прѣдставители! Както казахъ и порано, вие знаете, че въ една страна, за да има голѣма грамотностъ, не е достатъчно само единъ елементъ отъ населението на тази страна да има просвѣта, но и другиятъ елементъ отъ това население, който не е нищо друго, освѣнъ частъ отъ българското гражданство, трѣбва да има сжщата грамотностъ. Ако се обърнемъ днесъ къмъ статистиката, ще видимъ, че грамотността между българитѣ достига до 90%, когато грамотността между мюсюлманското население достига едвамъ 20%.

С. Златевъ: Но тѣ не искатъ да чуятъ името българинъ, какъ могатъ да искатъ да станатъ грамотни?

Х. Садж Мехмедовъ: Тази грѣшка въобще не се дължи само на простата маса. Тази грѣшка се дължи, както ви казахъ, на управляющитѣ партии въ миналото, които не сж гледали на мюсюлманскитѣ граждани тъй, както диктува конституцията въ страната, а сж гледали като на чужди и сж искали да ги оставятъ въ невѣжество и въ мрачностъ.

Министъръ Х. Поповъ: Тази малка грамотностъ между мюсюлманитѣ въ България малко се дължи и на вашия езикъ, г. ораторе, защото вашиятъ езикъ се учи мъчно.

Х. Садж Мехмедовъ: И това не отричамъ. Понеже г. министърътъ ми напомни за това нѣщо, то това е най-добриятъ случай, който ми се прѣдставя, за да кажа, че днесъ въ първоначалнитѣ училища има мюсюлмански ученици, които прѣбогато четатъ на български езикъ, прѣбогато четатъ българската писменостъ. Азъ туй нѣщо го казвамъ затова, защото знамъ, че има и турци, които, макаръ да не знаятъ да четатъ турски езикъ, знаятъ да четатъ български езикъ. Азъ питамъ, отъ освобождението досега, колко способни мюсюлмански ученици, които владѣятъ българската писменостъ, сж били изпратени въ странство, за да могатъ и тѣ, като се върнатъ тукъ, да се съединятъ съ васъ и да критикуватъ, споредъ своитѣ убѣждения, дѣлата на управляющитѣ? Кажете единъ примѣръ, кога е дадена такава стипендия? Казвамъ, че само въ периода отъ 1886 г. до 1894 г. се насърчаваха и се даваше възможностъ и потикъ на мюсюлманскитѣ ученици да посѣщаватъ българскитѣ гимназии — само да могатъ да посѣщаватъ, казвамъ, но не и друго. Но за жалостъ дойдохъ такива врѣмена — не искамъ да оскърбявамъ никого — когато управляющитѣ започнаха криво да гледатъ на туй гражданство, мюсюлманитѣ, и го

считаха въобще като врагъ на страната. Това е една голѣма грѣшка, една голѣма вина на ония, които тъй гледаха на наивното мюсюлманско население.

Г. г. народни прѣдставители. За да можемъ ние занаяпрѣдъ да бъдемъ по-интимни, за да може да имаме по-голѣма общностъ между насъ, да нѣма разлика между насъ, като граждани, както законитѣ на страната заповѣдватъ, ние, още повече почитаемото Народно събрание, непрѣмънно трѣбва да има прѣдъ видъ и туй гражданство — мюсюлманитѣ — защото то е лишено отъ свѣтлина, живѣе въ мракъ. Туй гражданство не знае какво става въ страната, то се държи далечъ отъ живота на страната, макаръ че и то храни, че и то питае въ сърцето си голѣмъ патриотизъмъ. Затова азъ се обръщамъ къмъ васъ, г. г. народни прѣдставители, че когато ще дойдемъ да поискаме кредитъ, по поводъ на проектобюджета, за издържката на мюсюлманскитѣ училища въ страната, да знаете, че това наше искане не е искане на нѣкои чужди за васъ хора, а е едно искане на ваши събратя, на ваши съграждани, които сж дали гласовѣтъ си за васъ, да дойдете тукъ, за да дадете защита на това незащитено досега население.

С. Златевъ: На дѣсно казвай, не на насъ.

Х. Садж Мехмедовъ: Азъ, г-да, не правя разлика между мюсюлмани и българи по общитѣ въпроси; азъ не гледамъ на васъ, които сте тукъ, като на партизани; азъ ви считамъ за прѣдставители на народа, особено Васъ, г-не, който много добръ знаете, че мнозина мюсюлмани ви дадохъ своя гласъ, за да можете и вие да дойдете и да бъдете тукъ между насъ.

С. Златевъ: Такъвъ агитационенъ езикъ държахте — трѣбва да кажа тукъ — противъ земледѣлцитѣ, когато агитирахте.

Х. Садж Мехмедовъ: Г. г. народни прѣдставители! За да можемъ да постигнемъ тази цѣль и този български идеалъ да стане общъ идеалъ въ гражданството на страната, азъ ще ви помоля, когато ще дойде врѣме надлежниятъ министъръ да поиска отъ васъ този кредитъ, да не му го откажете; вървамъ, че нѣма да откажете вашия вотъ.

Ние ще искаме отъ сегашното правителство да възстанови онова, което ни е отнето отъ демократитѣ. Вие знаете, че когато въпросътъ се отнесе до мюсюлманското население, което е просто и не разбира отъ законитѣ на страната, само съ едно окръжно се разпореда, че каквито земи има въ едно село — ниви и ливади — които принадлежатъ на мюсюлманитѣ, да се отнематъ и да се прѣдадатъ на българскитѣ училища. Та първо, ние ще искаме отъ сегашното либерално правителство, пакъ съ едно окръжно да разпореда, штоо нѣкоя община да не посмѣе да нарушава законитѣ на страната и да отнема отъ насъ земи, които отъ 600 години сж наши и приходитѣ на които служатъ за издържка на мюсюлманскитѣ училища. Азъ вървамъ, че либералното правителство ще направи това, че то нѣма да откаже, че въ туй направление и вие ще ни поддържате.

И. Симеоновъ: Ами ако ви откажатъ, какво ще направите?

Х. Садж Мехмедовъ: Второ, ние ще искаме, штоо въ общинскитѣ селски бюджети, тамъ, дѣто мнозинството е турско население, да се прѣдвидятъ извѣстни кредити, както за издържката на мюсюлманското учителско тѣло, така сжщо и за издигането въ тия села на подобни училищни сгради, каквито вие имате въ чисто българскитѣ села. Г. г. народни

прѣдставители! Ония отъ васъ, които сж отъ селата, много добръ знаятъ, че туй, какъ да ви кажа, нещастно младо население, малките ученици, влизатъ въ училища като яхъри, обори и стоятъ тамъ на колѣнъ съ дни, съ години, забравятъ се тамъ, за да могатъ да рекатъ: а, б. Съжалете се къмъ туй население. То иска отъ васъ това, което прѣдвижда самата конституция.

С. Златевъ: Ама само за турскитѣ ли училища искате, или и за българскитѣ, защото и много български училища сж въ такова положение.

Х. Садж Мехмедовъ: Нѣма съмнѣние, азъ говоря въобщо за всички, но изтъквамъ единъ фактъ, че мюсюлманското население е по-нещастно; Вие бавремъ по-добръ знаете, отколкото други. — Ако направимъ едно сравнение, г. г. народни прѣдставители, въ статистиката отъ 1908 г. ще видите, че въ първоначалнитѣ мюсюлмански училища слѣдватъ повече ученици, отколкото въ българскитѣ училища. Вие ще видите и при какви условия слѣдватъ 2—3 години: нѣма хигиена, нѣма сръдства, нѣма нищо, но пакъ мило и драго жертвуватъ, за да могатъ да вкусятъ въобщо отъ тази култура. Както виждате, г. г. народни прѣдставители, ние искаме съдѣйствието въобщо на цѣлия български парламентъ, за да можемъ да повдигнемъ българския народъ на онова стъпало, на което той заслужа.

И. х. Ивановъ: Искайте отъ г. Даскалова, който взема турски гласове.

Х. Садж Мехмедовъ: Г. х. Ивановъ! Ти много добръ знаешъ, че отъ с. Езерче много мюсюлмани ти дадоха гласове, и на тѣхъ дължишъ повече, отколкото на българитѣ, дѣто стоимъ тукъ.

П. Даскаловъ: (Къмъ И. х. Ивановъ) И на менъ дадоха, и на Васъ дадоха.

Х. Садж Мехмедовъ: Г. г. народни прѣдставители! Трето, ние ще искаме, ако г. министърътъ на народното просвѣщение и цѣлния парламентъ се съгласятъ, занаярѣдъ, както първоначалнитѣ наши училища, така и прогимназитѣ ни, да бждатъ поставени така, както сж поставени вашитѣ. Ние не искаме, г. г. народни прѣдставители, това, което не допускатъ законитѣ на страната. Ние вѣрваме, че всичкитѣ тѣзи наши искания сж много скромни, законни, които ще дадатъ голѣма подкрѣпка за повдигането на българското гражданство.

Г. г. народни прѣдставители! Да не мислите, че мюсюлманското учителско тѣло васъ ви забравя, то иска да се присѣдини къмъ българския учителски съюзъ, за да може и то да вѣрви заедно въ вашето учебно дѣло, заедно съ съюза, за да може и то да почерпи много добри поуки за своето повдигане. Както писаха напоследѣтъ вѣстницитѣ, знаете, че отъ 2 до 5 т. м. засѣдаваше въ Пловдивъ мюсюлманското учителско дружество, което, мисля, че рѣши занаярѣдъ да се присѣдини къмъ българския учителски съюзъ, за да може отъ него да почерпи добри примѣри и поуки, за да може паралелно съ него да работи за повдигането на туй население.

Г. г. народни прѣдставители! Може да ми се направи възражение: че кой ви е забранилъ да слѣдвате въ българскитѣ гимназии. Пакъ ще повторя, макаръ нѣкои добри и почтени народни прѣдставители отъ лѣвицата да се сърдятъ, че ние само въ вѣрмето на либералитѣ сме имали достѣпъ въ българскитѣ гимназии да стоимъ съ нашитѣ фесове, както стоимъ и въ нашитѣ училища. Азъ ще ви кажа единъ примѣръ. Единъ ученикъ мюсюлманинъ прѣди двѣ години слѣдваше въ търговското училище въ

Свищевъ; единъ учителъ си позволи да го дразни по религията, като му казва: „Вие така отивате, така се кланяте, така правите“. Питамъ азъ, г. г. народни прѣдставители, може ли да се допусне на единъ учителъ да прави това?

Д-ръ Н. Санаровъ: То показва, че учителътъ е билъ много глупавъ.

Х. Садж Мехмедовъ: Азъ искамъ да изтъкна, г. г. народни прѣдставители, друго нѣщо, а именно тогавашното настроение, което е било създадено отъ други хора, отъ други управляващи.

С. Златевъ: Ти за единъ арапинъ, ще изгорипшъ цѣлъ Арабистанъ.

Х. Садж Мехмедовъ: Напоследѣтъ даже отказватъ да приематъ наши ученици. Има случаи отъ Разградъ, отъ Шуменъ, Варна, дѣто училищнитѣ тѣла въ гимназитѣ отказватъ да приематъ въобщо съ фесове мюсюлмански дѣца.

А. Ботевъ: Туй е консервативностъ.

Х. Садж Мехмедовъ: Питамъ ви, г. г. народни прѣдставители, може ли да бжде това? Азъ съмъ партизанинъ — заявявамъ ви — на това: да имаме еднообразие, да имаме едно облѣкло, да имаме едно направление, но да не приемемъ единъ ученикъ, който напуша мюсюлманското училище и отива въ българската гимназия, само затуй, защото носи фесъ, азъ не го разбирамъ. Той е просвѣтенъ, може да не носи фесъ, но родителитѣ не му позволяватъ. Казвамъ, това е станало, става и досега, но вѣрвамъ, че занаярѣдъ нѣма да се допуска. Ние сме привърженици на либералитѣ, затова, защото когато тѣ сж управлявали, сж ни считали като тѣхни единодушни, като тѣхни неразлъчени въобщо братя. Не трѣбва, г. г. народни прѣдставители, да се сърдите, като казвамъ това. Азъ изтъквамъ тѣзи факти, не за да ви оскърбявамъ — никакъ не мисля подобно нѣщо — а само и само за да ви изтъкна, че ние не трѣбва да допускатъ подобни работи и не трѣбва да даваме назидание на ония, които искатъ да хващатъ кривъ пѣтъ.

Г. г. народни прѣдставители! Искамъ да кажа нѣколко думи относително личния съставъ на туй министерство. Азъ, по моето разбиране, намирамъ, че въ централното управление на Министерството на народното просвѣщение трѣбва да се направятъ извѣстни съкращения, трѣбва да се пазхърлятъ извѣстни служби. Г. г. народни прѣдставители! Единственото учрѣждение въ страната, което твори и създава интелигентни хора и въобщо добри граждани на страната, е Министерството на народното просвѣщение. Но като излизамъ отъ тази точка зрѣние, да не помисли нѣкой, че въ туй министерство можемъ да настанимъ много службаша. Азъ мисля, напр., относително главния секретаръ при централното управление, че този постъ може да се присѣдини къмъ главното инспекторство, както бѣше, мисля, прѣзъ 1899 г., тази длѣжностъ да се изпълнява отъ единъ главенъ инспекторъ. Послѣ, въ отдѣла за първоначалнитѣ училища виждамъ единъ началникъ и двама помощници. Единиятъ отъ помощницитѣ можемъ да го махнемъ. Мисля, че тамъ нѣма толкозъ много работа, колкото се прѣдполага, защото цѣлата просвѣта въ страната се дължи на учителското тѣло, а не на Министерството на народното просвѣщение или на чиновницитѣ, които сж тамъ. Както виждате, г. г. народни прѣдставители, за да можемъ да повдигнемъ просвѣтното дѣло въ простата маса, въ народната маса още повече, за да можемъ да дадемъ по-голѣмъ потикъ къмъ про-

сѣта, къмъ учебното дѣло, азъ намирамъ, че може да се направятъ известни съкращения въ Министерството на народното просвѣщение и артисалитъ суми, излишнитѣ, можемъ да ги присъединимъ къмъ сумитѣ, прѣдвидени за ония общини, или къмъ ония училищни тѣла, които иматъ нужда отъ пари.

Г. г. народни прѣдставители! Както ви казахъ и по-рано, единствената ми цѣль не е нищо друго, освѣнъ по отношение на бюджета, който е на наше разглеждане, да бждемъ солидарни и да дѣйствуваме еднакво, за да можемъ по този начинъ да дадемъ въ страната единъ добъръ примѣръ и на ония, които ще се присъединятъ. Макаръ че болшинството иска това, азъ вѣрвамъ, че и лѣвицата въ туй отношение нѣма да откаже. И азъ желая занаяпрѣдъ, когато единъ отъ вашитѣ другари — безъ разлика на вѣра и народност — излиза тукъ да говори, да знаете, че той не храни, не питае никакви други мисли, освѣнъ за доброто на страната. Затова си позволихъ, безъ да имамъ намѣрение да докача нѣкого отъ г. г. народнитѣ прѣдставители, да изтъкна тѣзи факти, за да бждатъ взети въ внимание, и съ това свършвамъ. (Нѣкои отъ дѣсницата ржкоплѣскаше)

И. Симеоновъ: Оскърблявате когото искате.

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Г. Мехмедовъ! Въ Вашата рѣчь на-ли нищо лично къмъ г. Георгиева не казахте?

Х. Садикъ Мехмедовъ: Нищо лично не съмъ казалъ.

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Има думата г. Димо Кьорчевъ.

Д. Кьорчевъ: (Отъ трибуната) За да взема думата, почувствувахъ нужда, първо, защото съмъ членъ въ комисията по Министерството на народното просвѣщение, и второ, защото желая да кажа нѣколко мисли относително идентъ на личния съставъ при Министерството на народното просвѣщение, чиято финансиране трѣбва днесъ, съ гласуването на § 1 отъ бюджетопроекта на това министерство, да одобримъ.

Г. г. народни прѣдставители! Върху нуждата отъ народна просвѣта има едно общо обединяваще мнѣние. Всѣки казва, че просвѣтата е необходима, както е необходимъ въздухътъ и храната, както е необходимо всичко, което поддържа човѣкътъ. Но върху идентъ, които трѣбва да легнатъ въ основата на просвѣтата има едно голѣмо разнообразие, което прави тоя въпросъ много сложенъ, много мъченъ и не тъй лесно достъпенъ за всѣки единъ, както тукъ, отъ трибуната на Народното събрание, се показва. Въ България просвѣтата направи много голѣми успѣхъ не благодарение на туй, че въ просвѣтното дѣло сж се борили за тържеството на тая или оная идея, а напротивъ, защото самата просвѣта се е разпространявала, поради желанието отъ страна на народа да праца дѣцата си въ основното училище, въ гимназията, въ университета и поради голѣмитѣ усилия на българския народъ за това дѣло. Тѣзи усилия сж толкова голѣми, че ако ние вземемъ да анализираме всичко онова, което България е правила, за да създаде свои адвокати, свои лѣкари, свои учители, свои професори, въобще цѣлия оня контингентъ отъ интеллигентни хора, които сж минали прѣзъ гимназиитѣ, прѣзъ университетата, ще видимъ, че за това сж дадени много голѣми жертви. Ако отъ едно сѣмейство излиза единъ членъ, който отива да учи въ университета, въ чужбина или въ София, не само неговитѣ най-близки се грижатъ за него, за да му пращатъ ежемѣсечно пари; той е длъженъ да иска и отъ своитѣ близки, длъженъ е да бжде извънредно пестеливъ, длъженъ е да работи самъ, за да добави

онова, което не му достига. И споменитѣ, които всѣки единъ български студентъ носи отъ университета, никога не сж красиви и никой българинъ не може тъй добръ да си спомни за университета, както европейецътъ, когато отиде да прѣкара 4—5. а може-би и повече години, за да се специализира. И тия мълчаливи жертви, тия лишения и мъки, които е понасялъ всѣки българинъ, който е свършилъ, сж едно доказателство, че потикътъ къмъ просвѣта бѣше единъ голѣмъ инстинктъ въ народа, който инстинктъ полека-лека се обръна въ съзнание, а днесъ, когато това съзнание става твърдъ силно, ние трѣбва да разгледаме спокойно идентъ, трѣбва да разгледаме спокойно направлението и строго опрѣдѣленитѣ вече нужди на просвѣтата, защото, отъ общия подемъ къмъ просвѣта, сега настѣпва моментътъ на специализация, започва моментътъ на специфичния интеллигентенъ трудъ: ще бждемъ или интеллигентенъ професионалистъ, или интеллигентенъ лѣкаръ, и то само въ една областъ, или ще свършимъ това или онова училище. Въ всѣки случай всѣки отъ по-рано трѣбва да опрѣдѣли оня клонъ отъ науката, отъ знанието, отъ мисълта, който ще трѣбва да учи, за да не изпадне отпослѣ самъ въ едно недоумѣние, и не ще бжде полезенъ нито въ живота, нито на себе си, прѣдъ видъ на това, че знанието му сж много малко приложими въ областта, въ която сѣдбата и животътъ го осжждатъ да остане и да живѣе.

Въ България имаме твърдъ многобройни списания, между които тъй наречената педагогическа литература е най-богата. Нито въ една друга областъ отъ знанието не излизатъ тъй много списания, както по образованието, по възпитанието, по педагогиката и върху всички ония странични въпроси за напѣтъ срѣдни училища, които учителитѣ много ловко и много майсторски поставятъ помежду си, въ своята срѣда, на разглеждане. Въ нашето просвѣтително дѣло досега не е имало грѣшки, защото бѣлѣгътъ, по който България днесъ се отличава въ общото междуевропейско сѣмейство е бѣлѣгътъ на нейната интеллигентностъ, бѣлѣгътъ на голѣмата просвѣта въ тая страна; затова всѣки, който се опита да каже, че просвѣтата у насъ е поставена въ лошо направление или че е била слаба, грѣши. Нѣма и за въ бждѣше да има нито едно велико дѣло, което ще прѣдстои да извърши българскиятъ народъ, обяснението на което да не се търси въ широката и мощна поддрѣпа на просвѣтата на нашия народъ. И въ бждѣше колчемъ нѣти ние ще обрнемъ вниманието на Европа съ онова, което дава нашиятъ животъ, винаги спокойнитѣ наблюдатели отъ чужбина ще трѣбва да търсятъ обяснение на тѣзи събития чрѣзъ просвѣтата, която има широкъ размѣръ и която въ България спокойно и тържествено се развива безъ прѣчки, безъ спъвания отъ кое да било правителство, прѣзъ кои да било врѣмена. Ако има нѣщо утѣшително въ нашия животъ, то е, че чрѣзъ просвѣтата не се е правило партизанство отъ сѣществуването на България досега. Може да сж размѣствани учители, може да сж увольнявани тия или ония неприятни лица, може да сж затваряни университети, може да сж направени известни реформи и тия реформи да бждатъ консервативни или либерални, но въ всѣки случай голѣмата нужда отъ просвѣта е била стимулътъ, който е движилъ всички правителства въ България. Благодарение на това голѣмо съзнание, съ което ние въ продължение на 30 и повече години се движехме напрѣдъ, България достигна едно развитие и една висота на това развитие, съ което спокойно и смѣло ние можемъ да се наречемъ най-културна и най-мощна въ морално и интелектуално отношение страна на полуострова. Ако Романия днесъ се гордѣе съ блѣсъка на своитѣ градове, въ които има хубави и чисти тротуари, електрическо освѣтление, забавителни мѣста, ние се

гордѣемъ не съ градове; ние се гордѣемъ съ нашитѣ села, които отдалечъ, когато пътничѣтъ приближава, показватъ на всѣкого голѣмата сграда на своето училище. Това е гордостта на България. Това го нѣма въ Сърбия, това го нѣма въ Гърция. И ако ние можемъ да поставимъ силата на нашето бѣдѣше само върху оная сила и оная мощъ, която има нашето село, ние можемъ спокойно да гледаме на нашето развитие и да очакваме всичко онова, което и най-голѣмитѣ идеалисти искатъ да очакватъ. Когато въ просвѣтата се направи грѣшка, тя мѣчно се забѣлжава, но когато тая грѣшка се остави да се развие, тя често пѣти дава такива страшни резултати, че може тия резултати да застрашатъ съществуването на цѣлата страна. Азъ ще ви дамъ, г. г. народни прѣдставители, единъ примѣръ, за да видите, когато се прѣдприематъ голѣми реформи, колко внимателно трѣбва да бѣде управлението и начинанието въ тия реформи, за да не се създаде грѣшка, която може да повлѣче пакости. Когато въ Русия, покойниятъ императоръ Александъръ II — царь-освободителъ на насъ, царь-освободителъ и за руситѣ, понеже прѣмахна крѣпостничеството — когато, казвамъ, той поиска съ прѣмахването на крѣпостничеството да даде права на селянитѣ, слѣдъ като имъ даде земя, той забрави да имъ даде правото да постѣпятъ като свободни руски граждани въ срѣднитѣ учебни заведения и въ университетитѣ. И тогава, въ продължение на 30 години, въ Русия се създаде слѣдующата картина. Дворянитѣ, които имаха много земя, трѣбваше да продаватъ частъ отъ тая земя, защото рацитѣ, които я обработваха, добиха собствена земя, и селянитѣ, които добиха собствена земя, които станали богати, полѣка-лека започнаха да купуватъ земята и на дворянитѣ, а тѣ я продаваха, защото рентата се намаляваше и започнаха да живѣятъ въ Европа, да прѣкарватъ зимѣ въ топлинѣ мѣста, въ курортитѣ, и да харчатъ много пари; тия дворяни полѣка-лека достигнаха до едно плачевно положение, загубиха си земята, а тая земя се раздѣляше между селянитѣ, които запечелваха пари и увеличаваха още повече земята си. Но — онова, което е велико и силно въ руския народъ — руската душа — не, можа да се развие, защото на нея не ѣ се даде достѣпъ въ университетитѣ и гимназитѣ. И досега ние сме свидѣтели, че голѣмитѣ имена, които прѣдставляватъ Русия въ голѣмото си мнозинство, сѣ имена по лица, чиито произходъ е германски. Тая голѣма грѣшка въ Русия ще донесе, може-би, най-голѣми пакости, затуй, защото нито въ единъ моментъ руската политика не е въ единство съ нуждитѣ и желанията на руския народъ. Тамъ традицията на управлението е абсолютно противоположна съ онова, което е нуждата на самата земя, и обикновено реагирането срѣщу това се върши отъ единъ малъкъ брой интелигентни хора, израсли отъ градоветѣ, чиято борба не може да бѣде тъй мощна и тъй ефикасна, защото не може да бѣде подкрѣпена отъ масата на руския народъ, изключително селска, здрава, могща, годна за борба, и, вмѣсто да я просвѣтятъ, нея я троватъ съ спиртъ. Това сѣ пакоститѣ отъ недоглеждането на реформитѣ, които трѣбваше да се сложатъ въ просвѣтното дѣло тамъ. (Прѣдседателското мѣсто заема г. прѣдседателѣтъ)

Г. г. народни прѣдставители! Азъ мисля, че когато ще трѣбва да одобримъ бюджета на централния съставъ на Министерството на народното просвѣщение, нужно е да кажемъ нѣщо по ония нововъведения, които министерството е направило сега, така, напр., по въпроса за висшия учебенъ съветъ. У насъ учебницѣтъ, които се даватъ за прогимназитѣ и за основнитѣ училища, се подлагатъ на извѣстно разглеждане, одобряватъ се отъ министерството. Но това одобряване и разглеждане не е върху една база установена, заложена, посочена като необходи-

мостъ, на която трѣбва да отговаря учебницѣтъ, а напротивъ, самиятъ учебенъ комитетъ си има единъ видъ автономно право, да одобрява и рецензира учебницѣтъ, и щомъ като единъ учебникъ отговаря на правописъ, на стилизация, на нуждитѣ на класа, за който се прѣдзначава, тогава той се одобрява. Не, ние сме прѣлебрѣгнали редъ прѣдмети, на които трѣбва да дадемъ едно по-доминирующе влияние въ училището. Г. Мухановъ говори за историята и географията, и той каза, че тѣ сѣ малко застъпени. Да, но какъ той иска да бѣдатъ застъпени, азъ не разбрахъ. Азъ, обаче, искамъ да кажа, че тия прѣдмети трѣбва да бѣдатъ застъпени въ такъвъ видъ и по начинъ такъвъ, щото учебницѣтъ, съ които тия прѣдмети ще се прѣдаватъ, да бѣдатъ пригодени за нуждитѣ, за психологията, за гражданското възпитание на нашия народъ. Ние, напр., игнорираме историята така, както тя може да ни даде полза за едно гражданско възпитание, а я третираме винаги като сборъ отъ факти, които ученикѣтъ трѣбва да знае, за да се счита той интелигентенъ и знающъ. Въ Германия отъ дълги години сѣ прѣдприели едно изучаване на начина, по който трѣбва да се прѣподава, както историята на класическитѣ държави, които сѣ вече загинали, така и историята на самата Германия, историята на Франция, на Англия, по по такъвъ начинъ, че да се вземе отъ историята онова, което е за гражданскитѣ нужди на страната. Напр., въ нашата история ще видите, че се разправя за произхождението на българитѣ, и понеже въпросѣтъ билъ споренъ, авторѣтъ пише: тѣ сѣ чудо-фини, отъ фински произходъ, други казватъ — отъ монголенки; наричатъ въпроса споренъ. Учебницѣтъ се дава на дѣтето и по тоя въпросъ въ тоя видъ, дѣтето, когато излѣзе отъ училището, цѣлъ животъ чете какъ става разрѣшенето на този въпросъ и никога — и когато стане на 40 години — нѣма въ съзнанието си яснота по това положение, какви сме ние: — татари ли, фини ли, чуди ли, какъвъ дяволъ сме, отъ какъдъ произхождаме. И това недоумѣние е насадено у всички дѣца и у васъ, и у мене, затуй, защото асѣ начинѣтъ, по който се създаватъ учебницѣтъ, е една грѣшка. Каква нужда има азъ да зная истината по тоя въпросъ? Менѣ е нужно да зная, азъ като какъвъ трѣбва да бѣде въ бѣдаше, а не какви сѣ били прѣди 500 години, прѣди 600 години, монгѣ дѣди; това хичъ не ме интересува, не важно е какъвъ трѣбва да бѣда. По тоя начинъ се пише въ учебницѣтъ, тия учебници се утвърдяватъ, пише се, че сѣ утвърдени съ прѣдписане единъ-кой си пумеръ, тѣ се продаватъ и се печели отъ тѣхъ, и така се върши своего рода търговия, но не се помага на просвѣтното дѣло.

А. Стамболийски: Отричамъ историята, щомъ като не искашъ да знаешъ миналото.

Д. Кьорчевъ: Азъ искамъ да зная миналото, но тамъ, къдѣто е ясно и положително, а тамъ, къдѣто не е ясно, не трѣбва да говорятъ за него. Така че, г. г. народни прѣдставители, отъ историята, която е много важенъ прѣдметъ, ние не вземаме онова, което е важно за прогимназитѣтъ училища, не вземаме отъ всеобщата история онова, което може да бѣде примѣръ за малкитѣ народи, когато искатъ да се развиватъ въ борба, не вземаме великитѣ примѣри отъ чуждитѣ народи, а напротивъ вземаме всичко онова, въ оная бѣдна и студена хронология на фактитѣ, която хронология кара ученикѣтъ да мразятъ прѣдмета, да получаватъ слаби бѣлѣжки и която въ никой случай не имъ остава въ паметта нѣщо, отъ което тѣ послѣ ще могатъ да се ползуватъ.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Трѣбва да се прѣподава прагматическа история и философия на историята.

Д. Кьорчевъ: Да, философия на историята, историята на възрождането на нацията, историята на тяхното развитие; голѣмитѣ въпроси, обобщени съ факти, разбира се, въ учебниците, на достъпен езикъ, сѫ нужни, сѫ полезни. Но обикновено нашитѣ учители правятъ слѣдующето: въ училището не прѣдаватъ тѣзи прѣдмети, а пъкъ образуватъ вечерни курсове и тамъ ги четатъ на народа. И, ще видите, въ градоветѣ всѣка зима се отварятъ вечерни училища; въ тия вечерни училища почва да се чете отъ нѣкой учитель еволюция на свѣтоветѣ, послѣ се чете еволюция на морала — безъ еволюция не може — послѣ се чете развитието на феминистическия въпросъ, послѣ се чете за аграрния въпросъ нѣщо, и най-послѣ се чете по нѣкой малъкъ въпросъ отъ третостепененъ лекторъ за райфайзеновитѣ каси, да кажемъ. Но всичко онова, което трѣбва да се каже въ училището, то е игнорирано тамъ отъ учителя. Защо? Защото централниятъ съставъ при Министерството на народното просвѣщение не е одобрилъ подобенъ учебникъ, а най-важното, защото всички тѣзи хора, учители, идеалисти, на които ние искаме да отнемемъ свободното проявяване на гражданство и на политически възгледи, вмѣсто да развиятъ една инициатива на гражданство въ своята областъ, партизанствуватъ много по-дребно и много по-смѣшно въ друга областъ, и по тоя начинъ сами себе си правятъ малки, а за самото просвѣтно дѣло не допринасятъ нищо. Ако ние въ нашитѣ училища нмахме възможностъ...

А. Стамболийски: Недѣй гледа нататъкъ, когато обвинявашъ, а гледай къмъ тѣснитѣ социалисти, тѣ сѫ виновати.

Д. Кьорчевъ: Българскиятъ народенъ прѣдставителъ може да стои на коя да е банка. Така че, кждѣто и да гледамъ, азъ мисля, че той ме вижда.

Г. г. народни прѣдставители! Ние игнорираме всичко онова, което може да бѣде полезно за нашия ученикъ, особено въ онзи моментъ отъ развитието му, когато той започва гимназията или стои още въ курсоветѣ на прогимназията, на прогимназиялното му образование — развитието отъ 10 до 14 години, когато аслъ и физическото развитие почва да търпи голѣми промѣни, и на умственото развитие започва да се туря здрава основа. Въ тоя моментъ ние не възпитаваме — говоря за мъжкитѣ гимназии — нашитѣ ученици по единъ такъвъ начинъ, че да развиемъ у тяхъ и гордостъ и себеуважение и всички ония качества, които сѫ нужни на гражданина, та когато той влѣзе въ борба, да не дава сцени, да не дава впечатление на невъзпитаностъ и на грубостъ. Защото просвѣтителното дѣло у насъ, ако е направило нѣщо за знанието, почти нищо не е направило за възпитанието.

А. Ботевъ: Много право.

Д. Кьорчевъ: И хората, които сѫ измислили вѣжливитѣ маниери, добритѣ обноски, красивитѣ думи, говоренето на „Вие“ и т. н. начини, по които трѣбва да се обръща човѣкъ, сѫ учители на човѣчеството, каквито сѫ и поетитѣ, които каратъ хората да правятъ живота по-красивъ, по-смисленъ и по-уважаванъ отъ всѣкого едногo. А ние, вмѣсто това, правимъ впечатление, че знаемъ да направимъ отъ живота всичко, но не и красота.

Б. Каракашевъ: Съвсѣмъ вѣрно.

Д. Кьорчевъ: Азъ мисля, че добрата българска сждба, която покровителствува винаги България, се намѣси въ развитието на нашитѣ дебати, да се постави веднага слѣдъ голѣмитѣ скандали въ парла-

мента въпросътъ за бюджета на просвѣщението, за да може всѣки единъ съ много зачервено лице да приказва за онова, което е нужно на просвѣтата, като се мъчи да забрави всичко онова, което бѣше станало подъ носа му въ самия парламентъ.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Защото бюджетарната комисию го е прѣгледала най-рано, затова този бюджетъ се постави прѣвъ.

Д. Кьорчевъ: Азъ казвамъ, че съвпадението е удачно. Азъ не търся неговата причина. Всѣка една работа си има причина, и безъ да визирамъ Васъ, ще Ви кажа, че единичното нѣщо въ свѣта, което нѣма причина, това е глупостта. Тя не може да се подложи на никаква причина въ никой случай.

С. Костурковъ: Този Вашъ изразъ е вѣрентъ само за Васъ.

Д. Кьорчевъ: Когато ме прѣкъсватъ въ парламента, азъ съмъ готовъ да давамъ обяснения на всѣки единъ, обаче Вие, г. Костурковъ, когато прѣкъсвате съ Вашитѣ първи и съ Вашия темпераментъ, а не съ Вашия умъ, винаги Ви чувствавамъ като излишенъ, и нѣма да Ви отговоря.

Отъ дѣсницата: Браво! (Ржкоплѣскане)

С. Костурковъ: Азъ прѣкъсвамъ тогава, когато нуждата налага.

Д. Кьорчевъ: Ако Вие смѣтате, че сте въ състояние, когато азъ говоря да ме допълвате, винаги се лъжете.

С. Костурковъ: (Възражава нѣщо)

Д. Кьорчевъ: Въ всѣки случай, г. Костурковъ е говорилъ на тая тема и като учитель, и като агитаторъ на една политическа партия, само че когато говори за просвѣщението, той намѣси и друга тема, къмъ която азъ нѣма да прибѣгвамъ, а само косвено ще я закача. Това е въпросътъ за феминизма, и за нашитѣ дѣвически училища. Той знае тая тема, и ако искаше да ми възрази нѣщо, трѣбваше му достатъчно спокойствие, за да му отговоря. Той прѣдполага, че азъ партизанствувамъ, обаче азъ му отговарямъ, че не партизанствувамъ, че и азъ макаръ да не съмъ билъ въ тая областъ като учитель, билъ съмъ ученикъ, училъ съмъ се и въ университета, и мога да излѣза съ висчателния отъ всичкитѣ тия етапи на моето развитие и да дамъ моето мнѣние, и мисля, че имамъ толкова право, колкото и той — ако и да е билъ учитель и има мнѣние по този въпросъ. И ако ние по въпроса за просвѣщението трѣбва да се поставимъ tête-à-tête съ злото, да стоимъ срѣщу злото открито и готови да го видимъ, ще констатираме само едно, че въ просвѣщението наредъ съ трупането знание се трупа и посредственостъ въ България; тая посредственостъ, която дава възможностъ на всѣки единъ да приказва по всѣки единъ въпросъ, а отъ голѣмитѣ въпроси на свѣта да чувствува едно: че тѣ за него сѫ разрѣшени и той е готовъ да ги защитава навсѣкждѣ, по митинги, по събрания, по дребни брошури и въ малки реферати по вѣстникитѣ. Тоя дилетантизмъ е позоренъ, той е бѣлѣгъ на голѣма полукултура. Единъ човѣкъ не знае да се обръща съ своитѣ другари, а знае да говори за много голѣми въпроси съ такава голѣма убѣдителностъ и съ такава липса на най-малъкъ скептицизмъ, че ти чувствувашъ или единъ човѣкъ, който защитава една кауза само заради самата кауза, или пъкъ чувствувашъ едно партизанствуване, защото и въ областта на чистото знание партизан-

цината тъй лесно се проявява, както и въ областта на гражданскитѣ борби. Азъ зная професори, които въ своята полемика размѣняватъ по-тежки думи, отколкото партизанитѣ, когато полемизиратъ по вѣстниците.

Г. Мушановъ ни каза — само че той се стремѣше да ни прави обструкция и заради това мислитѣ му не бѣха въ редъ, но ония, които доловихъ, се състояха въ слѣдующето — че не трѣбва да се боримъ за нуждитѣ на човѣчеството, а трѣбва да се боримъ за нуждитѣ на нацията, като смѣтаме, че човѣчеството не е нѣщо реално, то е нѣщо отвлѣчено; нацията е, за която трѣбва да се боримъ. Обаче, тая мисль става вѣрна само при едно условие: да уважавашъ борбитѣ и развитието на чуждитѣ нации, които стоятъ по-горѣ отъ тебе. Когато нѣкой казва: Азъ съмъ голѣмъ идеалистъ, ще прѣкарамъ цѣлия си животъ въ борба, за да допринеса нѣщо къмъ развитието на мисълта, къмъ общото развитие на човѣчеството, той човѣкъ е правъ, но когато въ тая си борба той уважава развитието на чуждитѣ нации, а същевременно и развитието въ борба на собствената си нация, на която принадлежи. Ние страдаме отъ единъ голѣмъ недѣлъ: той е, че имаме винаги отворени очитѣ си, за онова, което европейцитѣ иматъ, готови сме винаги да го вземемъ, да го приложимъ, а винаги не сме готови да видимъ какво ни дава то и да-ли твърдѣ угодно, твърдѣ майсторски поставяме онова, което вземаме отъ Европа, върху нуждитѣ, които има нацията народъ. Не винаги. Ние, напр., сме взели дѣвическитѣ гимназии съ седемъ и осемъ класа, въ които се говори за физика, за аналитическа химия, за аналитическа геометрия, за тригонометрия, за косинуси, синуси, логаритми. И нещастнитѣ ученички, слѣдъ като направятъ въ главата си една амалгама отъ знания, отъ положения, отъ философия, отъ история, отъ геометрия, отъ химия, . . .

Д-ръ П. Джидровъ: Отъ латински.

Д. Кьорчевъ: . . . отъ всичко онова, което има въ една енциклопедия, наречена материалъ за срѣднитѣ училища, замѣгляватъ мозъка си съ тая амалгама и отиватъ сетивъ да се троятъ. И вие виждате, че хрониката на вѣстниците ни отбѣлѣзва случаи, когато ученички отиватъ да се самоубиятъ. Защо това? Каква е тая нужда да даваме ние на женитѣ онова широко образование, което никѣдъ въ свѣта не се дава на тѣхъ?

Д-ръ Н. Генадиевъ: И отъ което нѣматъ нужда въ живота.

Д. Кьорчевъ: И отъ което нѣматъ нужда въ живота, безспорно, но което и никѣдъ не имъ се дава. Въ Германия дѣвицитѣ до четвърти класъ учатъ латинско, учатъ музика, учатъ класицитѣ, учатъ старитѣ майстори на словото, на пѣсенята, на стиха, учатъ всичко онова, което завършенитѣ вече култури сѣ дали като образецъ, а въ България дѣвицата вечеръ си подготвя уроцитѣ и чете вѣстниците. Това е печалната съдба на българската ученичка. И азъ мисля, че съ онова, което д-ръ Шипмановъ направи въ тази областъ — защото той въведе онова изравнение между женскитѣ и мъжкитѣ гимназии — той направи една пакостъ, причинитѣ на която азъ не мога да си обясня по смѣния начинъ, по който не мога да намѣря причината, както ви казахъ, и на другитѣ нѣща. Въ едно германско списание четохъ за просвѣтното дѣло въ България. Говорѣше се тамъ, че въобще народътъ е много възпитанъ, и казва единъ пътникъ: „Пожувамъ въ Търново и виждамъ турени жълти панделки на кѣшитѣ. Питамъ, какво е това. Казватъ: въ тая къща има болестъ, не се

позволява да влиза никой. Каква казва, осторожностъ отъ страна на общината въ единъ градъ, който стои на половинитѣ километъръ отъ гората, и всичкигѣ чистъ въздухъ отъ гората иде въ него. Каква голѣма осторожностъ, каква голѣма културностъ въ разбиране на охраната здравето на народа. Слѣдъ това, казва, отидохъ въ дѣвическата гимназия, заведоха ме въ часове, дѣто се прѣподава математика, дѣто се прѣподава химия. Отидохъ въ химическата лаборатория, влѣзохъ въ рисувалната зала, и навсѣкѣдъ срѣщамъ онова, което учатъ нашитѣ ученички въ срѣднитѣ училища. Питамъ: вашитѣ дѣвици за какво ги подготвяте: достатъчно мѣже не се ли раждатъ въ България; кои сѣ повече по число, мѣжейтѣ или женитѣ? — защото нѣмецитѣ си обяснява онова, което е въ Германия, дѣто женитѣ сѣ по-малко отъ мъжетѣ, особено въ Саксония, дѣто много отъ женитѣ умиратъ при раждането.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Женитѣ сѣ повече пзобщо въ Германия.

Д. Кьорчевъ: Специално въ Саксония, женитѣ сѣ по-малко отъ мъжетѣ. Азъ говоря за Саксония, а не за федерацията, пожеже това списание излиза въ Дрезденъ. И всѣки нѣмецъ, когато сътрудничи нѣкъдѣ, той не говори за Германия, а говори винаги за оная частъ отъ федерацията само, къмъ която принадлежи.

Д-ръ Н. Сакаровъ: То е спрѣмо южта и сѣверна Германия.

Д. Кьорчевъ: По винаги спрѣмо Саксония и Бавария; тѣ се раздѣлятъ. — Вие, казва, да не би да имате повече жени и по-малко мъже, та вслѣдствие на това да давате възможностъ на женитѣ да изпълняватъ ония функции въобще, които мъжетѣ не могатъ да извършатъ въ училищната политика, да ставатъ адвокати, да ставатъ лѣкари. Не, отговарятъ му, тѣ нѣматъ право да бѣдатъ адвокати, само учители могатъ да бѣдатъ. — Тогава, защо ги учите така. Възпитавате ли ги по гръцкитѣ и латински класици? — Не. — Колко пияна имате въ гимназията? — Имате само едно пияно, но то е разстроено, не работи. — Възпитавате ли ги въ ржководѣния? — Не. И той се чуди, като взема такива впечатления отъ нация животъ. Най-лошото, което е извлѣкълъ, това е начинътъ, по който ние се стремимъ да дадемъ образование на нашитѣ дѣвици.

Б. Каракашевъ: Като свършатъ гимназия, да не бѣдатъ достойни за една майка.

Д. Кьорчевъ: За майка сѣ достойни всички жени, щомъ като родятъ.

Б. Каракашевъ: Не въ такъвъ смисълъ казвамъ азъ.

Д. Кьорчевъ: Оня въпросъ, който поставиха всички, да-ли учителътъ е чиновникъ или той е свободенъ гражданинъ, който извътъ своята класна стая може да проявява своитѣ политически убѣждения, е единъ въпросъ извътередно сложенъ. Сложенъ е, не поради това, че е мѣчно да се разрѣши да се раздѣли положението на чиновника отъ положението на свободния гражданинъ, но затуй, защото щомъ се касае за селския учителъ, той е прѣди всичко пѣрвиятъ човѣкъ въ селото, който може да даде свѣтъ, упѣтвания, до когото селянитѣ отиватъ, за да разбератъ извѣстни нѣща, който често пѣти е принуденъ отъ своитѣ приятели, селянитѣ, да чете вѣстници, отъ които селянитѣ учатъ какво става въ България. Така че, въ тоя човѣкъ, който не е билъ партизанинъ, когато е отишълъ, полека-лека се развива оная амбиция — да бѣдешъ прѣвъ, макаръ и

въ последното село. А той почувствува ли се пръв въ селото, тая амбиция се развива по-нататък, и когато дойдат моменти на избори, на критикуване известни нѣща, учителът се намѣства по много естественъ и лояленъ път. Обаче, така поставенъ въпросътъ, ние можемъ да го разгледаме и отъ неговата обратна страна, да-ли учителът, когато отива въ селото, освѣнъ работата на своето училище, се старае да извършва всичко онова, което ще ползува неговата партия, и то умислено. И азъ мисля, че ако има законодателни наредби, за да се диятъ различията между учителя чиновникъ и учителя гражданина, винаги законодателятъ ще трѣбва да постави, че за учителя гражданинъ е нужно само едно — слѣдъ като свърши работата си въ своето училище, да не прѣдизвиква партизанство и да не върши открито агитация, която уронва неговия престижъ. Азъ знамъ, че често пѣти учителитъ затварятъ училището, щомъ като дойде противникъ партизанинъ да прави агитация въ селото. И азъ едно време, като слѣдователъ, арестувахъ двама учители и имъ поискахъ по 2.000 л. гаранция, защото бѣха ступили куфара на едно училище, затворено отъ другъ учителъ.

А. Ботевъ: Ама че си билъ герой!

Д. Кьорчевъ: Ама двамата учители се каратъ, трѣбва да заблѣжките — постѣпихъ така само затуй, защото да чунишъ куфара на едно затворено училище, то не значи, че можешъ да оправдаешъ тая работа съ това, че вършишъ нѣкое свето дѣло, като партизанствуваши или агитираши за партията си. Това е едно прѣстѣпление, което говори и за невъзпитание и за още много други лоши качества. Този въпросъ е мъченъ. Ние ще трѣбва да влияемъ на учителството не съ строги законодателни мѣрки, а напротивъ, съ възпитанието. Но отдѣ да излѣзе това възпитание? Ние се надѣваме само на неговото медлено развитие и се надѣваме България най-послѣ да стане възпитана страна. Но никой отъ насъ, колкото се касае за партизански борби, не взема оная позиция на достойнство, която прилича на единъ човѣкъ, когато се бори за нѣщо, което нарича дѣйствително добро, или което нарича свой идеалъ. Въ политическитъ борби, като изключите най-крайнитъ партии и хората, които сж дали доказателства, че се борятъ не за властта като власт сама по себе си, но за нѣщо, което дълги години сж прокламирали, печатали сж върху него статии, мислили сж, дали сж жертви, като изключите и тия редъ борци, ще видите, че партизанството у насъ винаги се разява и добива печални изражения, печална картина дава, щомъ като ние поставимъ въпроса като-чели на лична почва. Ти си партизанинъ, ти вземашъ сега властта, азъ трѣбва да те сваля отъ тамъ: стани ти, да седна азъ. И за да не каже това, той казва: „Ти продавашъ сега България, ти сега съсипвашъ бѣдѣшето на страната, ти разорявашъ тая страна, ти поставяшъ най-гибелни вериги, най-гибелни условия за развитието на този народъ, долу, да дойда азъ“. А когато дойде той, ако принадлежи на най-свѣтлия идеализъмъ, ще каже: „Сега азъ ще се занимавамъ съ разчистването на вашитъ дѣла. Дайте ми 10 години срокъ, за да ги разчистя и да покажа това, за което съмъ достоенъ“. А въ продължение на тия 10 години той ще бѣде смазанъ отъ развитието на живота и ще проявява една неспособностъ, една пасивностъ, която ще донесе само злини на страната.

Д-ръ Н. Сакаровъ: И така се повтаря.

Д. Кьорчевъ: По този начинъ тая работа се перпетуира, безконечно, става падане и ставане, защото

всички казватъ: „Щомъ държишъ властта, ти си прѣстѣпникъ, дай я на мене да видишъ какъ света ще бѣде тая властъ въ рѣцѣтъ ми“. Тая борба, така смѣшна и наивна не се е водила и въ срѣднитъ вѣкове, дѣто властта бѣше дѣйствително най-силна диктатура, защото нѣмаше закони. Какво бѣше това впечатление, което дадохте на цѣлъ свѣтъ — защото всички чужди кореспонденти бѣха тукъ — когато се вотираше заемътъ.

Н. Пастуховъ: Не е гласуванъ.

Д. Кьорчевъ: Ти ще има да блѣнешъ още 100 години, че не е гласуванъ, а паритъ сж тукъ.

Н. Сидеровъ: Не Ви прави честь да казвате на единъ народенъ прѣдставителъ, че блѣе.

Д. Кьорчевъ: Да, щомъ като се касае за г. Пастухова, правилно употрѣбявамъ тая дума.

Н. Сидеровъ: За възпитание говорите, а казвате за единъ народенъ прѣдставителъ, че блѣе. Съ това ли сте възпитателъ?

Д. Кьорчевъ: Възпитателъ съмъ. Възпитанието, г-да, бива три рода: възпитание има съ дърво, възпитание, като показвашъ примѣръ . . .

А. Стамболийски: Значи ти искашъ да служишъ за примѣръ на невъзпитаностъ.

Д. Кьорчевъ: . . . и възпитание има съ думи и съ слова, въ смисълъ да съвѣтвашъ и да учишъ. Така че, г. г. народни прѣдставители, венчко онуй, което може да се хвърли на нѣкого въ упрекъ, какъ трѣбва да става възпитанието, е въ зависимостъ отъ обекта, отъ човѣка, който ще възпитавашъ.

Азъ мисля, че за бѣдѣния бюджетъ г. министърътъ на народното просвѣщение ще има прѣдъ видъ ония въпроси, които повдигнахъ така бѣгло и които при другъ случай съмъ готовъ да развия, а именно въпросътъ за учебния комитетъ и начинътъ, по който трѣбва да се насажда въ срѣдното училище всеобщата история, българската история и географията. Защото, заблѣжете добръ, липсата на познаване на отечествената история се показва и прѣзъ последната война. Когато г. Даневъ отиде въ Лондонъ и когато трѣбваше да настоява прѣдъ посланишката конференция за Одринъ, трѣбваше, разбира се, да защити своята кауза съ известни данни за положението на Одринския вилаетъ. Но той не може да направи нищо. И когато телеграфира въ Външното министерство „Какво ще ми кажете за Одринъ“, двѣ ноци сж се лутали да търсятъ студии и монографи и върху Одринския вилаетъ, докато била открита въ Сборникъ за народни умотворения монографията на Тома Карайовевъ; изпратили я въ Лондонъ и три дена се бавили прѣговоритъ, за да може г. Даневъ да прочете нѣщо вѣдѣ за Одринския вилаетъ. Това е единъ резултатъ отъ слабата подготовка по отечествената история и география въ нашитъ училища.

Сжщеврѣменно, г-да, министърътъ може да постави на разглеждане и въпроса за дѣвическитъ гимназии. Ние всички чувствуваме нещастieto отъ това широко образование въ дѣвическитъ училища. Вмѣсто това, тия дѣвици могатъ да си бѣдатъ еднакво добръ възпитани, и ако прѣкаратъ по-малкъ курсъ. Нѣма защо да ги изгезаваме. Онѣзи, които сж богати и иматъ наклонностъ да се специализиратъ по нѣщо, тѣ ще отиватъ въ чужбина, ще добиятъ всичко онова, което тѣ търсятъ, много добръ и евтино, ще дойдатъ възпитани малко по-друго, и като майки, послѣ, ще внесатъ една истинска култура, отъ която България има твърдѣ голѣма нужда. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата и дѣсния центъръ)

Прѣдседателъ: Има думата г. Йорданъ Ионовъ.

И. Ионовъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! И азъ съмъ отъ старитѣ даскали и ще кажа 2—3 думи не отъ купешкитѣ, разбира се, защото нито вие ще ги разберете, нито азъ мога да ги кажа. Напитѣ съсѣди, които и сега не ни оставятъ на мира, като бѣха тукъ, завидѣха ни на училищата и на войската; упрекнаха ни, че нѣмаме пѣтища и съобщения, но ни похвалиха, че имаме хубави училища. И вѣрно е, че имаме такива. Но че изобщо напитѣ училища не сѣ добрѣ уредени, това всички го съзнаватъ. И ако прѣди нѣколко дена уважаемиятъ г. д-ръ Русевъ държа сказка за болеститѣ и доказа, че най-големиятъ процентъ отъ болнитѣ сѣ охтичави, това се дължи на напитѣ училища, защото тѣ сѣ много малки. Законътъ за пропорцията нищо добро не ни принесе, освѣнъ едно, че можахме да обиколимъ повече села и да видимъ, че ние нѣмаме училища, нѣмаме пѣтища. Това ни донесе законътъ за пропорцията, а другото, както виждате — всѣки денъ се ловимъ единъ другъ за гушата. (Общъ смѣхъ) Вие виждате, че напитѣ училища, даже въ градоветѣ сѣ повече паянтови и сѣ по единъ и половина метъръ височина, а въ всѣка стая сѣ натикани по 80—100 дѣца.

А. Механджийски: А-а-а!

И. Ионовъ: Вѣрно е. Има такива села. Вие всички признахте, че нѣма достатъчно и добрѣ уредени училища. Това е, защото обичаме повече да партизанствуваме, а когато дойде работа до училищата и до учебното дѣло, обичаме да си прѣчимъ единъ на другъ: защо това училищно настоятелство, този общински съвѣтъ започнахъ постройката на училището, а не другъ; трѣбва да попрѣчимъ, да разваляимъ търга, да прѣмѣстимъ училището отъ тази махала въ друга махала, защото тия хора били отъ едн-коя си партия, а не били отъ друга партия. Това е фактъ.

Г. г. народни прѣдставители! Г. Мушановъ тукъ ни говори за моралъ. Азъ, както ви казахъ, съмъ отъ старитѣ даскали и обичамъ да слушамъ ученичѣ хора, за да се науча нѣщо на старини, защото на младини не можахъ да се науча, занимавахъ се повече съ партизанлъкъ. (Смѣхъ) Г. Мушановъ бѣше правъ, като каза, че у насъ много лошо върви работата. И какъ ще покажемъ ние на нашата младежъ да върви изъ правия пѣтъ? Г. Мушановъ почна много отъ края — трѣбваше да почне отъ тамъ, отъ дѣто трѣбва. Какъ ще може да има моралъ въ напитѣ училища, когато на най-високо мѣсто въ просвѣщеніето стоеше единъ човѣкъ, който не знаеше какво нѣщо е моралъ? Той не го нази, та учителитѣ и ученицитѣ ли ще го пазятъ? Щомъ кадията върви лошо, сѣ другитѣ вие знаете какво става. Морално ли е да бъдешъ министъръ на просвѣтата, да командировашъ на държавни разноси свои любовници въ странство и съ 100—200 л. дневно като министъръ, да отивашъ да се любовашъ по Неаполъ и не знамъ кѣдѣ? И това ти говори единъ министъръ на народната просвѣта, единъ човѣкъ, който претендира за моралъ! За моралъ ни говори и другъ единъ господинъ. Ние въ Враца, както ви е извѣстно, имаме вече двѣ гимназии; тамъ се учатъ младежитѣ, и тѣ виждатъ, че хора сѣ висше образование, юристи, прѣлѣстватъ невинни момичета и ги оставятъ нещастни на улицата. И най-послѣ, трѣбваше да стане една учителка съ револверъ въ ръка, да го опре въ гърдитѣ на г. Пасгухова и да каже: „Ти ми отне честта, ще се вѣнчаешъ за мене, или ще те убия“. Това е моралътъ на тѣзи хора, и тѣ най-много викатъ, като Ключукъ Марийка отъ Търново, и честта си диятъ.

Н. Здравковъ: Ами Ионовъ въ банитѣ какво прави? По 10 любовници държи.

И. Ионовъ: Ето какво прави. Ионовъ е налице прѣдъ васъ и вие сте длъжни всѣкога съ факти да му докажете какво е правилъ.

Н. Здравковъ: Съ факти ще го докажемъ.

И. Ионовъ: Азъ ще ви покажа още единъ. Уважаемиятъ г. Ляпчевъ, министъръ на финанситѣ, който едно врѣме пишеше на кенлеритѣ да му дадатъ 50 ст. на заемъ, знаете, че днесъ е човѣкъ съ милиони. Питамъ ви азъ: да бъдешъ четири години министъръ, можешъ ли да направишъ такова положение?

Н. Здравковъ: Ами ти? Отъ кѣдѣ направи това богатство?

И. Ионовъ: Азъ ще ти кажа; но нека даде и той смѣтка. Ела да те заведе въ банката и да видишъ моето състояние. Вие ли сте, който ще ми говорите за моралъ? На Васъ ли прилича тая работа? Жалкото е само едно — че всѣкога, когато ви понася, вие признавате, че мухичкитѣ се оплитатъ въ паяжината, а бръмбаритѣ я разкъсватъ. Цѣлата преса се бѣше повдигнала тукъ прѣди нѣколко врѣме пакъ за една нещастна студентка отъ Висшето училище, която отиде да се удави въ Бургазъ въ морето, но тая работа се потуши и нито дума не видѣхме по-нататъкъ да се продума. Ако това бѣше причинилъ нѣкой селски даскалъ, щѣха да го обѣсатъ, но понеже е професоръ, високопоставено лице, всички се застъпиха и потушиха тая работа. И туй е морално. Вижъ, такъвъ моралъ разбирамъ! Моралътъ, както виждате, по такъвъ начинъ върви добрѣ.

Нѣкой отъ лѣвия центъръ: Кой е той?

И. Ионовъ: Нѣма да кажа кой е. Узнайте го сами. Въпросътъ е, че това е фактъ.

Д-ръ И. Фаденхехтъ: Вѣстникарска работа.

И. Ионовъ: Азъ нѣма да ви отечтавамъ повече, защото достатъчно се говори; освѣнъ това врѣмето е напрѣдвало.

Затова азъ прѣдлагамъ прѣкращение на дебатитѣ и ще моля, г. прѣдседателю, да положите на гласуване моето прѣдложение, както и глава първа отъ бюджетопроекта, защото по нея всички говорихме.

Н. Сидеровъ: И за Ключукъ Марийка не бѣхме чували да се говори въ Народното събрание, сега и него чуваме.

Прѣдседателъ: Има прѣдложение за прѣкращение дебатитѣ. Които г. г. народни прѣдставители сѣ съгласни съ това прѣдложение, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Приема се.

Има ли нѣкой народенъ прѣдставителъ отъ групитѣ, който не се е изказалъ, да желае да говори?

С. Костурновъ: Азъ искамъ думата.

Прѣдседателъ: Има думата г. Стоянъ Костурковъ.

С. Костурновъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! При дебатитѣ, които ставатъ по поводъ бюджетопроекта на Министерството на народното просвѣщение, изнесоха се твърдѣ интересни мисли и сжждения, които показватъ, отъ една страна,

противоръчиви схващания на образователната политика, които противоръчиви схващания царятъ въ срѣдата на една и съща партия. Отъ друга страна, нѣкои отъ г. г. ораторитѣ доказаха твърди слабѣти си разбираня — нека ми бѣде позволено това да го кажа — по въпроситѣ, които тѣ засѣгатъ. Образователната политика трѣбваше и трѣбва да бѣде прѣдметъ на една строга прѣцѣпка отъ Народното събрание, но да се говорятъ тѣзи работи, г. г. народни прѣдставители, които се изнесоха тукъ отъ нѣкои отъ г. г. ораторитѣ, това бѣше не само неумѣстно — това бѣше срамно. И за честта на парламента, нека пожелаемъ други път да не се появяватъ на тази трибуна лица, които, вмѣсто да говорятъ по образователната политика на страната и специално на днешното правителство, занимаватъ се съ работи, които нѣматъ почти нищо общо съ образователната политика на правителството. На нѣкои отъ сѣжденията, които се изнесоха отъ тукъ, азъ не мога да не обърна внимание въ своята къса рѣчь. Азъ ще се сѣра само на ония мисли и сѣждения, които заслужаватъ внимание. Прѣди всичко, нека забѣлѣжа, че образователната политика не е нѣщо самостоятелно, нѣщо откъслено, само по себе си; тя е частъ отъ общата политика на държавата и специално на партията, която управлява въ дадено врѣме. Има нѣщо общо въ образователната политика на всички партии въ България. Това е истина. Вѣрно е, че почти всички правителства до днесъ сѣ съ стремили, кое повече, кое по-малко, да откриватъ училища и да редятъ тѣзи училища. Но, г-да, тукъ се свръшва общността въ образователната политика на разнитѣ правителства въ България, и оттукъ нататъкъ вече захваща различieto въ образователната политика на разнитѣ правителства. Недѣйте смѣта, че е случайно, дѣто нѣкои правителства, при измѣненieto на закона за народното просвѣщение, по отношение цѣльта на основното образование, даваха специална редакция на тоя членъ, че цѣльта е религиозно-правствена. Това не е случайно, г-да. Не е тѣй сѣщо случайна борбата, която се води на врѣмето, борба силна, жестока, която отне твърди много жертви отъ срѣдата на учителството, противъ таа цѣль, която се поставяше на основното образование въ България. Всичко това характеризира образователната политика на ония правителства, които измѣняваха и желаеха да измѣнятъ известни членове отъ закона за народното просвѣщение въ това направление, въ тази посока. Прочее, измѣненieto, които се внасятъ въ закона за народното просвѣщение отъ разнитѣ правителства, понекога цѣлятъ общи наредби, които не характеризиратъ, тѣй да се каже, училищата и изобщо образователната политика на правителствата, но има такива промѣнения, на едни отъ които азъ указахъ ей сега, които тѣкмо характеризиратъ таа училищна образователна политика на правителството. Не е, обаче, само законодателството, което характеризира таа политика. Неотдавна отъ сѣщото туй мѣсто азъ заявихъ, че не е най-добъръ поставена оная държава, която има най-добри закони, а оная държава, въ която най-добъръ се прилагатъ законитѣ. Не е достатъчно само да имаме добри закони, а и да ги прилагаме. Та, нераздѣлна частъ отъ образователната политика на всѣко едно правителство съставляватъ така сѣщо и кредититѣ, които това правителство прѣдвижда за народното образование. По-нататъкъ, администрирането на народното образование така сѣщо сочи, по-казва, каква е образователната и училищната политика на правителството; защото, г. г. народни прѣдставители, вие трѣбва да знаете, че образователната политика на едно правителство не се състои само въ това, да дава възможностъ за по-голъма грамотност на повече хора въ страната, не само въ това, ами още и въ общото културно повдигане на гра-

жданството въ тия села и градове, въ закрѣпяване, разширяване и запазване най-вече свободитѣ и правата на туй гражданство. Всичко това характеризира образователната политика на едно правителство. И когато едно правителство дойде чрѣзъ вотиранитѣ кредити да ви покаже, че то се сѣжи да даде достатъчно срѣдства за прилагането въ сила, за реализирането на прѣдписанията на закона, който, прѣди всичко, е задължителенъ за властта, за държавата, за нейнитѣ прѣдставители, вие не можете, освѣнъ да кажете, че законътъ е добъръ, но ония, които искатъ да го прилагатъ, сѣ хора, които прѣнебрѣватъ закона, които говорятъ за законностъ, говорятъ за широко народно образование, а въ сѣщностъ не даватъ това широко народно образование, не даватъ срѣдства за реализирането на таа идея, която е въплотена, която е написана, тѣй да се рече, въ респективния законъ. По тоя въпросъ нѣма какво да говоря повече. Сегашното правителство не е направило нищо друго, освѣнъ онова, което сѣ правили и досегашнитѣ правителства, и азъ не мога, значи, да обвинявамъ специално сегашното правителство по този поводъ. То понася сѣщата отговорностъ, както и неговитѣ прѣдшественици; то се е задоволило съ ония трохици, които сѣ давали и по-рано за подкрѣпата, поддържането специално на ония културно-образователни учрѣждения въ България, които иматъ най-голъма нужда отъ подкрѣпа. Не говоря тукъ, г. г. народни прѣдставители, за срѣдствата, които сѣ прѣдвидени въ бюджетопроекта за поддържане на учителския персоналъ, защото тия срѣдства сѣ прѣдвидени съгласно съществующия законъ и, ако, слѣдователно, искаме подобрене на положението на учителския персоналъ въ материално отношение, ние трѣбва да искаме измѣненieto на респективнитѣ членове отъ закона. Азъ върху този въпросъ казахъ нѣколко думи тогава, когато говорихъ по принципъ върху измѣненieto на нѣкои членове отъ закона за народното просвѣщение. Сега трѣбва да изтъкна само отношението на днешното правителство къмъ ония културни учрѣждения, които, както казахъ и по-рано, се нуждаятъ най-много отъ подкрѣпата на държавата.

Г. г. народни прѣдставители! Мнозина отъ туй мѣсто признаха, г. министърътъ сѣщо, когато бѣше дума върху законопроекта за измѣненieto и допълненieto на нѣкои членове отъ закона за народното просвѣщение, че у насъ прѣди всичко нѣма достатъчно и добри училищни здания. Знаятъ така сѣщо всички и самиятъ г. министъръ на просвѣщенieto, че общинитѣ нѣматъ срѣдства нито за направата на нови училищни здания, нито дори за поправката на ония, които сѣ полустручени, и че причината на туй е държавата, която е отнела своєврѣменно всичкитѣ източници на общинитѣ, най-сигурнитѣ, най-добритѣ, и имъ е оставила само едни мършави, нищожни източници, съ които тия общини едвамъ могатъ да живѣятъ. И днесъ ние виждаме въ § 88 е прѣдвидено на бѣдни общини за поправка на училищни сгради и за учебни помагала и покъщнина всичко 15.000 л. Азъ ще призная едно — туй, което е истина асѣ — че по-рано въ по-прѣдшнитѣ години, 1912 и 1911, сѣ прѣдвидени по-малки суми. Но недѣйте забравя друго, г-да, че ние имаме училища въ пограничнитѣ мѣста, които прѣзъ врѣме на войната бѣха окончателно разорени, че имаме нови земи, въ които училища нѣма направени и трѣбва, слѣдователно, да се приспособяватъ известни къщи за училища. Съ тия 15.000 л., питамъ ви азъ, въ стара България ли ще кърпятъ вие тѣзи училища или въ нова България?

Д-ръ П. Таурновъ: За петъ мѣсеца.

С. Костурковъ: Както ви казахъ, тия суми, които се отпускатъ, характеризиратъ образователната по-

литика не само на днешното правителство, но и на правителствата, които сж били по-рано. Съ 15.000 л. повтарямъ, абсолютно нищо не може да се направи. Това е, позволете ми да ви кажа, една подигравка съ срутенитъ училища, особено въ селата.

Другъ единъ въпросъ. Вие знаете, че задължителността на основното образование не може да се приложи не затова, че родителитъ не желаятъ да пращатъ дѣцата си въ училище, но затуй, защото нѣматъ срѣдства да поддържатъ дѣцата си. Не е истина това, което се говори отъ туй мѣсто отъ единъ отъ г. г. ораторитъ, че въ България нѣмало бѣдностъ, нѣмало бѣдини — това бѣше г. докладчикътъ. Нека ме прости г. докладчикътъ, ако му кажа, че той не е ходилъ да обикаля българскитъ села и градовци, за да види мизерията, която има въ тия села и градовци, и затуй говори така. Въ България има маса свѣтъ, който съ говори отъ туй мѣсто едва прѣживява, и тоя свѣтъ прѣма материялната възможностъ да поддържа челядъта си, за да свърши основно училище. Не че бащата и майката не желаятъ да пратятъ дѣцата си на училище, не че не е съзнато това — вие рѣдко ще видите вече българско сѣмейство, което да не съзнава, което да не цѣни днешното образование — но нуждата е по-силна, г-да, отъ желанието, нѣмането надвива и парализира всѣка мисль да се праща едно дѣте въ училището. За добра честъ, въ нѣкои мѣста се намѣри учителски свѣтъ съ по-голямъ идеализъмъ, та въ съдружие, въ съгласие съ нѣкои добри граждани, организира, основа ученически трапезарии за даване храна на бѣднитъ дѣца. Въ България ученическитъ трапезарии се броятъ, както знаете, на прѣсти и сж една благодатъ за бѣднитъ дѣца. Но, г. г. народни прѣдставители, държавата иде на помощъ на тѣзи безплатни ученически трапезарии въ царството съ нѣкакви си 5.000 л. Съ 5.000 л. ще се помогне на ония трапезарии, които вече ги има въ България, ще се помогне и на ония, които тепърва трѣбва да се организиратъ въ разнитъ градове въ страната. Съгласете се, че това е пародия на помощъ, че е обидна даже да се приказва, че това е помощъ! Г. г. народни прѣдставители! 5.000 л. — туй е срамно, ако ние излиземъ да го гласуваме. И азъ мисля, че г. министърътъ ще се съгласи, щото както прѣдниятъ параграфъ, по който говорихъ, така също и този, да бждатъ много, извънредно много увеличени.

За устройството и поддръжката на дѣтскитъ лѣтни колонии. Г. г. народни прѣдставители! Лопнитъ домашни условия на дѣцата, лопнитъ условия, при които сж поставени, отъ друга страна, голѣма частъ отъ дѣцата въ училището, прѣдизвикватъ отслабване на дѣцата, тѣхната хилавостъ, която се прѣдава, отъ друга страна, и по наслѣдство отъ тѣхнитъ родители. Вие, които сте наблюдавали — а вървамъ, че всички сте наблюдавали, кой повече, кой по-малко — сте забѣлѣзали, че има една тенденция на израждане, г-да, у младото българско поколение, че има една тенденция на издребняване, ще ви кажа азъ. Да, наблюдавайте и ще констатираате този печаленъ фактъ. Дѣцата сж анемични въ по-големата си частъ.

Д-ръ П. Табуновъ: И тѣ умиратъ като дѣца.

С. Костурковъ: Имайте малко търпѣние. — Когато родителитъ въ края на учебната година иматъ възможностъ да засилятъ физически своето дѣте, тѣ взематъ всички мѣрки, но малко сж тия родители, които могатъ да направятъ това; по-големата частъ отъ родителитъ сж лишени отъ тия срѣдства. За тая цѣль се устройватъ и поддържатъ лѣтнитъ дѣтски колонии. Такива лѣтни дѣтски колонии въ България имаме твърдѣ малко; имаме тукъ въ Панчарево, въ Варна, въ Панагюрище и още на нѣкои мѣста. Това е една наложителна нужда, г. г. народни прѣдста-

вителн, за младото поколение, и държавата тукъ трѣбва да се покаже щедра съ своята помощъ, и не да се покаже, ами е длъжна, защото държавата, това сж ония, които живеятъ въ нея; бжднитъ граждани на тая държава, това сж малкитъ дѣца, въ тия основни училища особено; тѣ сж грамадното болшинство между учащата се младежъ въ България. И знаете ли за тия дѣтски лѣтни колонии какво е прѣдвидено? 3.000 л. Съ 3.000 л. ще се помага на сѣществующитъ лѣтни дѣтски колонии и ще се помага на ония, които тепърва може да се устройтъ.

Другъ параграфъ, който тоже обръща вниманието, г. г. народни прѣдставители, и който показва и характеризира, както ви казахъ, образователната политика на нашата държава и респективно на правителството, това е § 99 — за устройване курсове и народни четения. Азъ за тѣхъ ще се повърна по-подробно, когато му дойде редътъ, за да докажа на ония господа, които имаха смѣлостъта да приказватъ тукъ, че учителството гледало само да партизанствува, а не си гледало училищната работа, не гледало да потиква културата на страната. Азъ ще се спра по-специално върху този въпросъ и тогава ще дойда на тѣзи образователни курсове, и съ данни на ръка ще ви кажа тукъ, какво прави учителството и какво правятъ партиятъ и партизанитъ въ България.

П. Генадиевъ: Нѣма, освѣтъ да се огледате въ нѣкое огледало и ще видите какво правятъ партиятъ.

С. Костурковъ: Най-малко има право — ще кажа въ скоби — да ме прѣсича г. Генадиевъ. — За устройване на тия курсове за народни четения, г. г. народни прѣдставители, тоже е прѣдвидено всичко 3.000 л. Курсовѣтъ и народнитъ четения това сж основитъ на бжднитъ народни университети, тѣй цѣлтуши въ Дания и въ нѣкои други държави. Ние нищо не можемъ да направимъ въ тѣзи курсове съ 3.000 л. Вие ще видите по-нататъкъ отъ дамнитъ, които ще ви дамъ, какви курсове сж устройвали и устройватъ основнитъ и гимназиялни учители въ България, какъвъ трудъ полагатъ хората за тѣзи курсове. Е, г-да, всичко това изиеква разходи; тѣзи разходи не могатъ да се събератъ отъ друго мѣсто, освѣтъ отъ волни пожертвувания, защото на хората, които ще бждатъ повикани въ тѣзи курсове, не имъ се взима такса, тѣй като българинътъ малко обича да плаща за такива работи, а повече обича даромъ да отиде да слуша. Ето защо и въ този случай държавата трѣбва да изпълни своя дългъ, като субсидира, като подпомага съ по-значителни суми тѣзи курсове.

Има нѣколко много интересно, върху което обръща внимание г. Саджъ Мехмедовъ, който обаче бѣше много едностранчивъ, и за туй именно азъ ще искамъ да се спра върху него само за нѣколко минути. Това е параграфъ 89 отъ бюджетопроекта, въ който, съгласно чл. 366 отъ закона за народното просвѣщение, е прѣдвидена сумата 75.000 л. за частни училища, и въ скоби, 5.000 л. за мюсюлманското педагогическо училище въ градъ Шуменъ. Г. г. народни прѣдставители! Не е тукъ въпросътъ за помощъта, която трѣбва да се даде на мюсюлманскитъ училища въ България, а е въпросъ за училищата на всички ино-родци. Не само турското население иска да си учи дѣцата, както каза г. Саджъ Мехмедовъ, но и еврейското, и ерменското население и други. Всички тѣзи хора отъ разни народности сж прѣди всичко български граждани, които плащатъ данъци на държавата и тая държава е длъжна да помага въ достатъчна мѣрка за поддържането особено на тѣхнитъ основни училища. Асж законътъ прѣдвижда това нѣщо: да се субсидиратъ, да имъ се помага. Наистина тия училища сж частни, но тѣ се намиратъ подъ контрола на държавата, тамъ българскитъ

езикът е задължителен, затуй, защото дѣцата на инородитѣ трѣбва да знаятъ българския езикъ, който е господствующъ въ държавата, за да могатъ по-добър да прѣживяватъ въ тая държава. Това го диктуватъ интереситѣ на тѣзи дѣца. Щомъ народното образование е задължително, нека помогнемъ на дѣцата на инородитѣ да го свършатъ въ своитѣ училища. Когато дойде до гимназитѣ, вие ще кажете: гимназия не можемъ да ви откриемъ затуй, защото не се явяватъ толкова ученици. Ако не се явяватъ, нека отидатъ тогава въ общитѣ държавни и общински гимназии, още повече затуй, защото тамъ вече образованието е отъ по-другъ характеръ. Въ гимназитѣ не е като въ основнитѣ училища. Тамъ се дава повече наука и науката е обща: тя не е българска, тя не е сръбска или грѣцка, или пътъ ромѣнска, или друга нѣкоя. Та не трѣбва да правимъ капиталъ отъ туй, което каза г. Саджъ Мехмедовъ, че на мюсюлманскитѣ училища трѣбва да се отпускатъ достатъчни помощи, субсидии. Той не искаше да знае за другитѣ училища; че има еврейски, че има арменски училища, той малко се интересува. Е добъръ, значи ли туй, г. г. народни прѣдставители, че вие трѣбва да оставимъ настрана тѣзи инородни елементи въ България? Ако г. Саджъ Мехмедовъ, по произходъ мюсюлманинъ, иде да защитава мюсюлманското население въ България, значи ли, че вие трѣбва да прѣнебрегнемъ останалитѣ инородни елементи, които нѣматъ честта да се прѣдставяватъ тукъ отъ свои единородци? Споредъ конституцията вие всички сме прѣдставители на цѣлото гражданство въ страната, а не само на едно племе, и като е така, вие сме длъжни еднакво да защищимъ образователнитѣ интереси на всички.

Г. г. народни прѣдставители! Има още единъ параграфъ, на който непрѣмѣнно трѣбва да ви обърна вниманието. Той е § 98. (Чете) „На пансионни, издържани отъ общини, отъ частни дружества или лица, всичко 4.000 л.“ Нека ви кажа, че между другитѣ пансионни, които съществуватъ въ България, има два пансиона, които се издържатъ отъ българския учителски съюзъ — единъ въ Самоковъ, другъ въ Кюстендилъ. Това е учителскиятъ съюзъ, който самъ съ свои сръдства се грижи да поддържа пансионни. Учителскиятъ съюзъ харчи много по-голямъ суми, моля ви се, а държавата за насърчението на пансионитѣ — ако, разбира се, сж уредени добъръ, защото държавата трѣбва да ги контролира чрезъ своитѣ органи — отпусна само 4 хиляди лева. Съгласете се, че и тукъ държавата въ лицето на г. министра на просвѣтата, се показва твърдѣ голямъ скъперникъ. Когато единъ съюзъ на учителитѣ въ България може да харчи много повече, отколкото харчи цѣлата държава, въ която живѣе този съюзъ и се развива...

Д-ръ П. Табурновъ: Колко харчи учителскиятъ съюзъ за пансионитѣ?

С. Костурковъ: То е друга работа.

Д-ръ П. Табурновъ: Искамъ да зная.

С. Костурковъ: Мога да Ви кажа слѣдъ малко, ако искате — имамъ тукъ свѣдѣния.

Азъ ви казахъ, г. г. народни прѣдставители, че нѣма да се спирамъ твърдѣ много върху този въпросъ. Съ нѣколко думи общо азъ ви характеризирахъ насоката, която има образователната политика на днешното правителство, която не е нищо друго, освѣтъ старата насока — насока, която е била досега.

По-важентъ въпросъ е общиятъ въпросъ за администрирането на народното образование. И тамъ политиката на българскитѣ правителства, респективно политиката на либералнитѣ партии, особено въ ми-

налото, е една политика, която е отрицание на на-прѣдѣта. Днесъ за щастие въпросътъ не стои толкова злѣ, но отъ тѣзи мисли, които се изтъкнаха отъ трибуната, азъ се страхувамъ, че ще настѣпятъ много по-трудни врѣмена за учебното дѣло и за учителството, ако се продължи животътъ на сегашното правителство. Това, което се изнесе тукъ, отъ тая трибуна, отъ нѣкои правителствени оратори, показва какви сж замислитѣ въ бѣдѣе на българското правителство въ образователното дѣло. Отъ тукъ ни се каза и повтори: „Трѣбва да опрѣдѣлимъ, учителитѣ чиновници ли сж или свободни граждани. Какво е — казватъ — туй учителътъ да се занимава съ политика? Учителътъ излѣзе ли отъ своето училище, свърши ли своята непосредствена работа, той трѣбва да бѣде миренъ и тихъ, съ политика да не се занимава“. Това е, г. г. народни прѣдставители, стара пѣсенъ, каквато е стара пѣсенъта, която г. Кьорчевъ прѣди малко ни пѣше: да се измѣни програмата между дѣвическитѣ и мъжки гимназии така, че да се даде на дѣвицитѣ само онова, което е необходимо на жената, като къщица, или — искаше да каже той — като аристократка, да слуша само музика, да разбира само отъ танцъ, да знае да декламира наизустъ старитѣ класици, да води разговори културно-художествени, както се водятъ въ високитѣ кръгове въ западна Европа, или въ високитѣ кръгове на руското общество. Демокрацията въ България, позволете ни да кажемъ, нѣма да позволи този луксъ на една шепа готовановци въ България, които искатъ да измѣнятъ характера на гимназитѣ по такъвъ начинъ.

Д-ръ П. Табурновъ: Той не каза това.

С. Костурковъ: Ако разбирате, това е мисълта на г. Кьорчева. Азъ ви цитирамъ неговитѣ думи. Ако г. Кьорчевъ направи алюзия тукъ за нѣкакъвъ феминизъмъ, той искаше да каже: азъ съмъ човѣкъ, който защитава женитѣ.

Б. Каракашевъ: Тукъ толкова души го слушахме и не чухме да е казалъ подобно нѣщо.

С. Костурковъ: Не е тукъ въпросътъ, г-да, за защитаване мъжетѣ или женитѣ, тукъ е въпросътъ за защитаване общия прогресъ на България. Вие, които знаете, които сте посветени въ този толкова сериозентъ въпросъ, покажете болжитѣ, които има въ организацията на народното образование, но не дѣйте иска такива реформи, които ще тласнатъ българското образователно дѣло съ десетки години назадъ и за повръщането му пакъ напърѣдъ да бѣдатъ по-трѣбни нови десетки години, нови борби, нови жертви и отъ учителството, и отъ обществото. Учителътъ трѣбвало да бѣде миренъ гражданинъ, трѣбвало да бѣде хрисимъ гражданинъ. Благодаримъ!

Д-ръ П. Табурновъ: И това не каза.

С. Костурковъ: Г. г. народни прѣдставители! Учителътъ самъ знае, че трѣбва да бѣде честенъ и добъръ гражданинъ и не сж вашитѣ морални сентенции, които ще го вразумятъ въ туй отношение, които ще го направятъ по-моралентъ, по-благородентъ въ своята борба, въ своя животъ. Вие, които сте управявали, които управлявате и ще управлявате, сж вашето законодателство, сж вашето общо управление на страната, дайте примѣръ на законностъ, на честъ, на лично човѣшко достойнство и на право въ тая страна, па тогава искайте да четете на учителството морални сентенции. (Ръкоплѣскане въ лѣвницата) Учителството бѣше адмирирано отъ васъ вчера, па и днесъ го адмирирате. Ама кое учителство? Онова на далечното минало. Кждѣ сж, казвате, ония идеа-

листи въ турско време, които подготвиха революцията, които бѣха начело на борбитѣ черковни и революционни? Нѣма ги, загинаха. Сега имаме един дребнав хорца, казвате вие — това е вашата мисль — дребнав партизанчета, такива, които не виждатъ по-далечъ отъ своята партияка.

Б. Каракашевъ: Не е достойно да говорите така.

Д-ръ Ф. Симеоновъ: Туй е демагогство. Срамъ!

С. Костурковъ: Никакво демагогство нѣма.

Д-ръ П. Табурновъ: Фалшифицира рѣчитѣ. Никой не е казалъ това.

Б. Каракашевъ: Туряте въ устата на оратора думи, които не сж казани.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Г. прѣседателю! . . .

Прѣседателъ: Моля ви се, г. Фаденхехтъ.

С. Костурковъ: Вие не можете да искате отъ учителя да бѣде по-другъ, да се различава извънредно много отъ обществото, въ което е роденъ, въ което е отхраниенъ, въ което живѣе и дѣйствува. Учителъ не е такъвъ, какъвто би ни се искало да бѣде. Да, това е истина. Но я ми кажете, кой е създателъ на този учителъ? Не е ли българското общество съ неговата морална мизерия, съ неговото политическо потисничество, съ неговитѣ кражби и рушвети?

А. Ботевъ: Българскитѣ управници, а не българското общество.

С. Костурковъ: Безъ съмнѣние, азъ тѣхъ визирамъ, като казвамъ обществото.

Х. Бояджиевъ: Тѣй, то се разбира. Друга тема асж нѣмате и не сте имали никога.

Прѣседателъ: Моля, г. Бояджиевъ.

С. Костурковъ: И сѣ пакъ, г. г. народни прѣдставители, вие нѣма да ми покажете и днесъ нито едно съсловие, което служи на страната, на държавата по-идеалистично, откояко учителят. Азъ не искамъ да го защитавамъ, защото то добръ може да се защити и се защитава съ своитѣ дѣла. Ако има промахи, ако има грѣшници въ срѣдата на учителството, това не ще рече, че учителството е прѣстѣпно, че учителството е неморално.

Х. Бояджиевъ: Кой е казалъ това?

С. Костурковъ: Учителството не е партизанско, каквото искатъ да го изкаратъ нѣкои.

Б. Каракашевъ: Азъ протестирамъ.

С. Костурковъ: Учителството, което смѣта себе си за издигната професия въ страната, не може да не вземе позиция спрямо политическитѣ и икономически борби, които ставатъ въ тая страна. А щомъ то взема позиция като гражданство, то не може да не се раздѣли споредъ своитѣ разбирания, схващания и убѣждения; то не може да не застане подъ знамената на разнитѣ политически партии и тамъ заедно съ останалата частъ на гражданството да прояви своята доблестъ или своята немощъ.

П. Генадиевъ: Ние заявяваме, че сме противъ туй партизанство и шарлатанство отъ Ваша страна.

С. Костурковъ: Квалификациитѣ, които се правятъ отъ тая страна, не ме засѣгатъ; тѣ оставатъ за тѣхна смѣтка.

Г. г. народни прѣдставители! Вие нѣма да видите между учителството хора, освѣнъ рѣдки изключения, които само за своето положение треперятъ. Въ всѣки учителъ има малка или голѣма доза отъ себеприпание, отъ алтруизмъ, отъ идеализмъ. Кои сж побужденията на единъ учителъ, който получава 150, 200, 300 л. мѣсечно, да отива да се нареди подъ знамето на пролетариата, питамъ ви азъ?

А. Ботевъ: Идеалистически.

С. Костурковъ: Неговиятъ хлѣбъ ли е? Неговиятъ хлѣбъ най-добръ ще се гарантира, когато той лазира днесъ съ една, утрѣ съ друга партия, която е дошла на власть, когато, сир., бѣде всѣкаквистъ, когато бѣде съ всѣка партия дошла на власть. Тогава той ще бѣде най-добръ запазени, най-добръ протектиранъ отъ всички; повишаванъ, ако искате, неговенъ, непрѣдвидванъ и т. н. Учителството, прочее, подбуждено, стимулирано отъ благородни човѣшки чувства, отива и се нарежда подъ знамената на разнитѣ партии: подъ знамето на народната партия, защото тамъ разбира, че трѣбва да работи подъ знамето на либералната партия, подъ знамето на социалистическитѣ партии, тѣсни и широко, на радикалната партия, на земеделския съюзъ и т. н. Вие не можете да отнемете свещеното право на учителя гражданъ да бѣде членъ на тая или она партия и да взема участие въ политическия и граждански животъ на страната. Вие хвалите учителя като политикъ въ миналото. Защо? Защото тогава учителъ се борѣе срѣщу една чужда власть, а днесъ вие сте противъ учителя, защото той се бори противъ вашата власть, противъ васъ.

Х. Бояджиевъ: Къ е вѣрно. Подобно нѣщо не е записано въ стенограмитѣ. Не е говорилъ подобно нѣщо.

Прѣседателъ: д-ръ С. Иванковъ: Като не е вѣрно, още по-хубаво. Оставете го да говори.

Д-ръ П. Димидровъ: Трѣбва да се поправите и да кажете, че щомъ учителъ е правителственъ, не го гонятъ. Това искатъ тѣ да кажатъ.

С. Костурковъ: То е като 2 и 2—4. То е аксиома за нашия животъ. Щомъ си члѣтъ на правителството, и учителъ да си, и чиновникъ да си, ти си съ развързани ръцѣ, тебъ е позволено всичко, ти можешъ не само да партизанствуашъ, ами и да биешъ; щомъ си оппозиционеръ, тебъ нищо не е позволено.

П. Генадиевъ: Г. Костурковъ знае това отъ опитъ. Въ стамболовистко време посрѣщане царя съ рѣчи.

С. Костурковъ: Прочее, въпросътъ за политически и граждански права на учителя е въпросъ отъ най-сериозна важность, и Народното събрание добръ прави, че се спира на него, а не само съ запитвания и догадки, каквито правятъ нѣкои господа отъ тукъ, да опрѣдѣля, учителъ гражданинъ ли е или чиновникъ. Какво разбирате вие подъ чиновникъ, питамъ азъ?

Д-ръ Ф. Симеоновъ: Да не партизанствува.

С. Костурковъ: Какво разбирате подъ думата „партизанствува“? Да се бие по площадитѣ ли? Честнитѣ хора, отъ която професия да сж, не псуватъ и не се биятъ. Всѣки човѣкъ, билъ той учителъ, или

търговец, или земледелец, или свещеник, не се бие и не псува по площадите. Но учителите не могат да не политиканствуват, не могат да не правят партизанство, защото, иначе, те ще измънят на своето призвание като учители, като добри граждани на България. И ако вие не допуснете на учители да говори пред населението в селата, особено за партии и за партийност, аз не знам кому ще допуснете. Тогава ще оставите на акцизните и горските стражари, на правителствените агенти да повдигат напред политическото развитие, те да повдигат нивото на политическата мисъл в България. Тезко и горко тогава на тая България! Вие подкосите политическото развитие на България, и културното и развитието, ще ви кажа аз, с тези мъроприятия, които искате да прокарате в бъдеще, защото това е вашата замисъл. Ние знаем кога се разиграха кадрите в времето на покойния Величков и в 1899 г., когато либералският камшик или по-право сопа, управляваше България. Нека не ви бъде мъчно, ако казвам една истина.

П. Генадиев: Когато ти беше инспекторъ.

С. Костурковъ: И не е само малко жертвите. Един ден ще трябва организираното учительство в България, основно и сръдно, пълно и непълно, да отпечати един мартиролог, който ще бъде най-добрият наметник на лошите управници на България, мартиролог на изключени и уволнени учители през разните режими в България. Това трябва да стане, за да се огледат в миналото ония, които са управлявали, да видят как са управлявали България.

И сега, за свобода, за развитие и за политическо възпитание приказваме тук. Ще дойде и до това възпитание да кажа няколко думи. Политическо възпитание! А кои най-много говорят за това политическо възпитание? Тези хипокрити, които са се облякли в мантията на светци, а в същност предствалват най-голямата корупция в България. Това е политическото възпитание.

Д-ръ Ф. Симеоновъ: На митинг ли говориш?

С. Костурковъ: Никакъв митинг не е тук, господине. Тук е Народното събрание.

Д-ръ Ф. Симеоновъ: Тсва е срамно!

Д-ръ П. Табурновъ: Тодоръ Иванчовъ най-напред ги въздигна в 1899 г. Той увеличи заплатите им. Какво говориш?

Председателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: (Звъни) Моли Ви се, г. Табурновъ.

С. Костурковъ: Вие, г. Табурновъ, не приказвайте работи, които не знаете.

Д-ръ П. Табурновъ: Как да не ги зная! В 1899 г. аз бях депутат, когато вие не сънувахте още да дойдете депутат.

С. Костурковъ: Аз се позовавам на честната дума на г. Матакиева, който ще ви каже, че ме намирах той и някои други пазарджиклии, и ме викаха да отида в Пазарджик. За това ме премества там. Аз бях болен и, по съветите на лекаря, исках друго място; представих медицинско свидетелство. Мене ме познава 12-хиландното учительство в България, кой съм и що съм.

Д-ръ П. Табурновъ: Какво искате да кажете?

С. Костурковъ: Искате да кажете, че Тодоръ Иванчовъ ме е натъкмил тамъ.

Д-ръ П. Табурновъ: Не говоря за Васъ, а за учителите. Той повиши заплатите на учителите, той ги степенува, той ги въздигна високо. Той е първият, който направи това, а вие говорите, че 1899 г. е най-лошата за учителството. Как можете да говорите такива работи!

С. Костурковъ: Как да не мога да ги говоря, когато аз помня управлението на покойния Тодоръ Иванчовъ. Аз съм го изпитал на гърба си. Аз съм четири дребни дѣца, от които два болни, бях принуден за наказание, от Пазарджикъ, да отида като директоръ в Анхиало.

Д-ръ П. Табурновъ: Защото сте направили някои грѣхъ.

С. Костурковъ: И не съм само аз, а стотини хора са страдали за своите убеждения, че не са се съгласили да прекланят врате пред силните на деня.

Х. Бояджиевъ: Затуй държеше ръчъ на Стамбула и на царя.

С. Костурковъ: Ония г. г. народни представители, които се възхищават от политическата дейност на учителя до освобождението, трябва еднакво да се възхищават от политическата дейност и на учителя след освобождението и днес. Това, обаче, не е рече, че трябва да се одобряват дѣлата и постъпките на учителите, които псуват, които ругаят, които не зачитат честта и достойнството на хората. Не, това не е политика, не е политическа борба; това е хулиганство в политиката и против това хулиганство сме всички. Но, г-да, вие друго искате, вие искате учителя да не зачеква въпроса: коя партия как е управлявала. Това е всичкият въпрос. За вас тефтерите не трябва да се отварят, защото учителят е най-грамотното, най-издигнатото лице в селото; той знае що-годи историята на партията от вчера, завчера и днес; той е лицето, което дава осветление, което четете вестници, което тълкува статии и т. н. И ако повечето от учителите са против управлението на либерализма, на либералната концентрация, на либералните партии в България, за това не са виновни учителите; за това е виновно самото управление, което дава повод на учителите да критикуват, тъй, както те схващат и разбират.

И че действително се запръщава на учителите тая работа, която е тяхна длъжност и тяхно право, като граждани, за това няма защо да ви цитирам факти; те са цитирани в „Държавен вестник“, те са цитирани в „Училищен преглед“. Там вие ще намерите стотини заповеди и някогашни прикази, в които ще видите десетки, стотини, хиляди имена на учители, наказани с преместване и уволнение. И защо всичко това? Няма мотиви. Обикновено наказанията са безмотивни. Защо? Защото учителят не е послушал желанието на силните в селото, на управника в селото, или защото не се е подчинил на заповедта на стражара в селото, или защото не се е подчинил да отиде да струва метание на големците в града.

Прочее, този въпрос не може никога да се разрѣши така, г. г. народни представители, както искате да го разрѣшават някои от г. г. народните представители, които говориха тук по-рано, и българското гражданство няма да позволи това. Учителството не било приличало на старото учительство, то било забравило своята длъжност, то не работило над себе си, особено гимназиялното учительство, то се

бюрократизирало, се каза тукъ, отъ това мѣсто — азъ твърдѣ хубаво помня. Г. г. народни прѣдставители! И това не е вѣрно, изказано тъй по този начинъ. Не може да се говори, че учителството отъ срѣднитѣ училища, пълни и непълни, се е бюрократизирало. Това не е истина. Че има бюрократия въ срѣдата на учителството, въ срѣднитѣ пълни и непълни училища, това е вѣрно. Въ всички области на държавния животъ, дѣто има хора, които служатъ на държавата, общината и окръжията, има бюрократизъмъ — това е вѣрно. Но сравнително пакъ най-малко бюрократи и бюрократизъмъ вие ще срѣщнете въ учителството. Вие ще видите, че историята само въ измѣненъ видъ се повтаря; тя си слѣдва същия пътъ. Учителствътъ отъ досвободителната епоха продължава своето дѣло и слѣдъ освободението и до днешенъ день, само че наспроти нуждитѣ, наспроти измѣнитѣ се условия въ държавата. Вие не можете да искате отъ учителя онова, което искахте отъ него прѣди освободението. Той днесъ не е революционеръ такъвъ, какъвто бѣше тогава; той е революционеръ по другъ начинъ; той се нагажда споредъ условията, които има днесъ въ нашата страна. Иначе не може и да бѣде. Но се пакъ този учителъ продължава да дѣйствиува и да работи като общественъ дѣлецъ, и тамъ е неговата сила, ще кажамъ, тамъ е и неговиятъ дългъ. Учителствътъ не е учителъ само на малкитѣ дѣца, той е и примѣръ на възрастнитѣ, на бацитѣ.

П. Генадиевъ: Достоеенъ примѣръ.

С. Костурковъ: Да, достоенъ примѣръ. И, за радостъ на всички ни, достоенъ примѣръ въ гражданската частъ на учителството въ България, на бацитѣ, на гражданството. Всеко стадо има и своята краста, своята мърша — то е истина. Но това е животътъ. И самото учителство изтиска отъ себе си тая мърша; държавата, и ти, чрезъ своя безпристрастенъ, най-строгъ контролъ, трѣбва да я изтиска. Азъ ще ви дамъ тукъ свѣдѣния за дѣйността на учителството, само на организираното, и то не за много години, г-да, макаръ че разполагамъ съ свѣдѣния за редъ години; ще ви дамъ само свѣдѣния за 2—3 години, за да видите учителството сѣмъ ли, дрѣме ли и не изпълнява ли своя общественъ и учителски дългъ.

Ю. Дечевъ: Отдѣлете основното отъ гимназияното учителство.

С. Костурковъ: Азъ го дѣля, г. Дечевъ, и сега тукъ въ свѣдѣнията ще видите, че го дѣля.

Ю. Дечевъ: Защото има разлика и въ работата, и въ мѣстото, и въ условията, при които живѣе и работи; отдѣлете ги и ще видите, какво ще излѣзе тогава. Като говорите, отдѣлете основния учител въ селата отъ гимназияния въ окръжния градъ. Не дѣйте смѣсва всички наедно.

С. Костурковъ: Основниятъ учител не е само въ селото, а и въ града. — Г. г. народни прѣдставители! Прѣзъ 1910/1911 учебна година, по отчета на Българския учителски съюзъ, който имамъ прѣдъ себе си, ето какви свѣдѣния намирамъ за дѣйността на съюзнитѣ дружества и членове прѣзъ тая година. Държани сказки и реферати по положението на учителя и учебното дѣло — 116; сказки съ педагогически характеръ — 64; сказки по политико-обществени въпроси — 53; сказки по тактиката, цѣльта и задачитѣ на съюза — 153, . . .

Ю. Дечевъ: На основнитѣ учители?

С. Костурковъ: . . . изъ разнитѣ науки — 9 и др., всичко 502 сказки и реферати. — Трѣбваше да ме

чуετε, г. Дечевъ — това е по отчета на Българския учителски съюзъ. — Основани сж прѣзъ същата година курсове — 33; устроени публични събрания — 67; въ тѣхъ държани 72 сказки, основани отъ тѣхъ вечерни и недѣлни училища — 77; прѣдставления, вечеринки и забавления — 407.

И. Г. Поповъ: Тамъ сж най-плодотворни.

С. Костурковъ: Основани читалища и библиотеки — 157, трапезарии открити отъ дружествата и отъ членоветѣ — 24. Вие виждате, че организираното основно учителство се грижи и за откриване на трапезарии. Да, не само да учи бацитѣ и майкитѣ, не само да посѣща гражданското и политическо съзнание на възрастнитѣ, ами още и да дава храна на бѣдитѣ дѣца — ученици въ основнитѣ училища.

И. Г. Поповъ: Изпълнило си е дълга.

С. Костурковъ: Това не му се вмѣнява въ вина, а когато говори за политика — камшикъ!

Н. Сидеровъ: Или когато разправя, че нѣкой министъръ е открадналъ единъ милионъ грѣшници пари — е крадъ дърва.

С. Костурковъ: Г. г. народни прѣдставители! Прѣзъ 1911/1912 учебна година държани сж 334 сказки и реферати: съ педагогически характеръ — 56; по политико-обществени въпроси — 58; изъ разнитѣ науки — 43; по положението на учителя и учебното дѣло — 177 или всичко 334. Курсове, открити отъ дружествата и отъ членоветѣ — 47; устроени публични събрания — 104, на които сж държани 133 сказки; устроени прѣдставления, вечеринки и забавления 320; читалища и библиотеки открити 150.

И. Г. Поповъ: И тукъ, за послѣдното, учителствътъ сж въ ролята си.

С. Костурковъ: Прѣзъ 1913/1914 учебна година: по положението на учителя и учебното дѣло държани 145 сказки; сказки съ педагогически характеръ — 127; сказки съ политико-общественъ характеръ — 94; изъ разнитѣ науки и др. — 31 или всичко прѣзъ тая година 615. Образователни курсове, открити отъ дружествата и членоветѣ — 73; публични събрания устроени — 68; въ тѣхъ държани 74 сказки; открити вечерни и недѣлни училища 31, читалища и бчблотеки — 147; трапезарии — 16; участвуващи съ учители, членове на съюза, въ 282 кредитни кооперации и дружества, въ които сж работили и т. н.

Сѣщото дѣло правятъ въ своя кръгъ и учителствътъ отъ срѣднитѣ училища дотолкова, доколкото могатъ. Тѣхната организация е несравнено по-млада и по-слаба, отколкото организацията на основнитѣ учители, която вече наближава да празнува 20-годишенъ юбилей и която брой кръглю 5 хиляди члена, когато организацията на учителствътъ отъ пълнитѣ и непълни срѣдни училища брой кръглю около хиляда члена — 1,100 или 1,200, то не важи. Ето нѣколко цифри, г-да, които, ще забѣлѣжа, не съдържатъ точна смѣска на онова, което е вършено отъ съюза на учителствътъ отъ срѣднитѣ училища затуй, защото — бѣлѣжи се въ самия отчетъ — данни отъ всички дружества нѣма. Прѣзъ 1907/1908 учебна година сж държани 501 сказки и лекции отъ съюза на гимназиянитѣ учители.

Х. Бояджиевъ: Ама между народа или между учителството само?

С. Костурковъ: Само между народа, г. Бояджиевъ, въ курсове. Тукъ е казано: публични сказки и лекции. Г. министърътъ на просвѣщенieto ще ви за-

свидѣтелствува, че той субсидира тия публични лекции, като за въ бъдеще, както ви казахъ и по-рано, за народенъ университетъ е прѣдвидена и една сума — струва ми се, 3.000 л. — която е съвсѣмъ малка, разбира се.

И. Г. Поповъ: Въ София не съмъ видѣлъ такова нѣщо.

С. Костурковъ: Г. Поповъ! Въ София не сте видѣли, затуй, защото не сте се заинтересували да видите. Въ София и днесъ, г. г. народни прѣдставители, има откритъ специаленъ курсъ по френски и нѣмски езици. По-нататъкъ, като се свърши този курсъ, ще има и другъ курсъ за учителитѣ отъ срѣднитѣ пълни и непълни училища за чисто методическа работа, за това, което е необходимо на учителя въ училището, каквито курсове и каквито конференции сж устройвани и се устройватъ всѣка година отъ съюза на основнитѣ учители.

И. Г. Поповъ: Значи за учителитѣ, а не за гражданитѣ.

С. Костурковъ: За гражданитѣ се устройватъ така нареченитѣ народни четения, които редъ години тукъ ги има и които даватъ, ако не блѣскави, то задоволителни резултати.

И. Г. Поповъ: Широкитѣ социалисти — да, а не учителитѣ.

С. Костурковъ: Не е истина това. То бѣше едно врѣме, когато широкитѣ социалисти караха и г. Стояня Михайловски да чете лекции. То се свърши и сега тая инициатива е вече въ ръцѣтъ на съюза на гимназиялнитѣ учители, и тя тамъ вирѣе, защото концентрира въ себе си всѣчки интелектуални сили въ столицата, които могатъ да четатъ лекции по извѣстни дисциплини. Тѣй стои работата, г. Поповъ.

Прѣзъ 1910/1911 учебна година, г. г. народни прѣдставители, публични сказки и лекции само отъ двѣ дружества — Софийското и Сливенското — четени сж 195. А днесъ, както ви казахъ, има вече и два курса. Ще ви кажа и друго. Сжиятъ този съюзъ, освѣнъ че има свой съюзеиъ органъ, както и съюзътъ на основнитѣ учители, по той издава и двѣ списания — „Вѣнецъ“ и „Знание“ — „Вѣнецъ“ за прогимназиялнитѣ ученици, а „Знание“ за гимназиялнитѣ. Както виждате, учителитѣ се грижатъ за своята непосредствена работа; тѣ изпълняватъ, споредъ силитѣ си, своя дългъ сирѣмъ дѣцата като възпитатели, каквито обществото ги е поставило да бждатъ. Тѣй че, нѣмате право да обвинявате учителитѣ, че гледали повече да партизанствуватъ, а по-малко си гледали работата, защото стенографитѣ бѣлѣжатъ и тѣ ще прочетатъ въ нѣкои отъ рѣчитѣ на г. г. ораторитѣ тия думи.

И. Г. Поповъ: Вие сте единственъ тѣхенъ защитникъ; никой другъ не ги защитава!

С. Костурковъ: Г. Поповъ! Никого не защитавамъ. Азъ, тукъ, прѣдъ васъ изтъквамъ истината. Това е дѣйността, г-да, на учителството, и тая дѣйностъ дава право на туй учителство отъ основнитѣ и срѣднитѣ училища въ България да се гордѣе, и ние сме длъжни не само да не го коримъ, но и да го поощряваме съ всѣчки срѣдства да върви въ тоя пътъ на култура, на прогресъ.

(Прѣседателското мѣсто, заема подпрѣседателъ г. д-ръ И. Момчиловъ)

И. Досевъ: То достатъчно се е отдѣлило отъ народа.

С. Костурковъ: Отдевъ искахъ да установя, че вие именно това говорите, но господата отъ тамъ (Сочи дѣсницата) отричаха.

И. Досевъ: Цѣлиятъ български народъ ще ви потвърди това — не само тукъ ще го чуете; но, види се, вие сте си затулили ушитѣ.

С. Костурковъ: Г. г. народни прѣдставители! Още по два въпроса има да се изкажа накъсичко, и свършвамъ.

И. Досевъ: Учителитѣ трѣбва да бжде едно отъ двѣтѣ: или учителъ или партизанинъ.

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Моля Ви се, г. Досевъ.

С. Костурковъ: Първиятъ въпросъ е по чисто образователната страна на учебното дѣло у насъ, наспроти програмитѣ, които сж въ сила. Моето мнѣние, не отъ днесъ и отъ вчера, е било и е, че нашата образователна система, по отношение на прѣтрупаността на материята за ученицитѣ, не е добра, че въ срѣднитѣ училища се забравя, какво задачата на образованието не е да се даватъ специални знания на ученицитѣ и ученичкитѣ, а е да се въздѣйствува върху хармоничното общо развитие на дѣтскитѣ и юношески душевни и физически сили, за да бждатъ тѣзи дѣца и юноши подготвени за повисоко образование. У насъ, когато се правятъ програмитѣ, некалъ се обикновено мнѣнията на специалиститѣ по прѣдметитѣ, и всѣки специалистъ, понеже обича извънредно своя прѣдметъ, смѣта, че той е най-важниятъ въ образователното дѣло и гледа колкото се може повече материя да се постави въ програмата по неговия прѣдметъ и колкото се може повече часове. Тамъ е нашето несчастье, г-да, задѣто имаме програми, прѣтрупани съ прѣдмети, и още повече съ прѣтрупана материя по тѣзи прѣдмети. Ученикътъ просто не може да се опомни, да асимилира тѣзи знания, които ежедневно му се даватъ, да ги направи свои, и като таква, да може да си служи съ тѣхъ. Тая е причината, дѣто у насъ твърдѣ често, ще кажа много често, се срѣнать хора, у които ще видите голѣмъ запасъ отъ знания, но у които нѣма да видите развитието на тѣхния умъ да съотвѣтствува съ богатството на познанията, които обладава тѣхната паметъ. Трѣбва едно облекчение въ дадения случай. Не е, прочее, количеството на учебния материялъ, което ще направи подготвени налитѣ дѣца за по-горно образование и което ще подѣйствува най-много за тѣхното правилно развитие; това е подборътъ на материята. По-малко материялъ, но добръ усвоенъ, добръ разбранъ — ото туй е принципътъ, който трѣбва да легне въ основата при съставянето на налитѣ програми. Тоя принципъ, за жалость, почти винаги е билъ игнориранъ. Днесъ ние имаме пакъ програма, която и за дѣвическитѣ, и за мъжкитѣ гимназии, е извънредно много прѣтрупана. Вие ще видите самцото, че и за основнитѣ училища имаме програма по нѣкои прѣдмети прѣтрупана. И тамъ се мисли, че колкото повече дѣтето знае, толкова повече и по-лесно ще се въздѣйствува на неговото умствено развитие. Но, както казахъ и по-рано, не е богатството на материята, който е въ главата и който се получава въ началото при образованието, който ще направи ума остъръ, живъ и развитъ.

А. Стамболийски: Подвиженъ.

С. Костурковъ: Да. — Ние трѣбва да научимъ дѣцата, още когато напускатъ гимназията, не, още когато напускатъ основното училище даже, самички

да могат да обогатяват постепенно своите знания. Това е най-малката грижа, която се проявява у нас; там е грешката въ нашето образование — основното и средното. Толкова, г. г. народни представители, по този въпрос.

Най-много се говори тук по друг един въпрос — по въпроса за възпитанието. Г. г. народни представители! Умътно беше онова, което забързаха само някои от г. г. ораторите, че възпитанието не е дѣло само на училището; то е дѣло общо, то е дѣло, въ което участието едва-ли не взема най-малко участие и упражнява най-слабо влияние. Училището е безсилно прѣд улицата, безсилно е прѣд семейството, безсилно е прѣд средната изобщо, въ която дѣтето живѣе и расте. Казва се: възпитанието, което се дава въ нашето училище, е възпитание лошо, и затуй именно дѣцата и тогава, когато свършат основното или средното училище, или дори и университетът, излизат не добри възпитани. Не е тамъ причината, г-да, не сѣ причината и лошите учители, ще ви кажа азъ, на тѣзи нещастни инциденти, които постоянно се изнасятъ въ печата — тукъ извън ученикъ или ученица понесали да се троятъ или бѣсятъ, тамъ ученикъ гърмѣлъ и убилъ учителя или го наранилъ и т. н. Не сѣ, казвамъ, причината лошите учители, защото, ако проследите, ще видите, че често пъти най-добрите учители ставатъ жертва на такива покушения. Ето, както знаете, единъ отъ послѣдните случаи стана въ Сливенъ.

Министъръ П. Пешевъ: И въ Харманлий.

С. Костурковъ: Най-добрите учители и въ Сливенъ и въ Харманлий сѣ нападани и трепани. Това не сѣ единични случаи. Учителътъ е добъръ прѣзъ годината между учениците, ималъ е добри отношения съ тѣхъ, но защото той сѣ е зналъ работата, защото е билъ, прѣди всичко, добросъвестенъ човекъ и не е могълъ да позволи на ученика, който не е билъ достатъчно подготвенъ, да прѣмине въ по-горенъ класъ, понеже, първо, това му налагатъ законътъ и правилникътъ, и второ, той е длъженъ да постигне така въ интереса на самия ученикъ, то този ученикъ, съ слаби нерви, по наслѣдство отъ родителите си, го напада и стрѣля. Вие знаете, че д-ръ Ебингъ, професоръ специалистъ, нарече XIX вѣкъ нервенъ вѣкъ, а днешния — XX вѣкъ — ще кажа, че е вѣкъ на полулудостта, а не на нервозността. Е добъръ, когато родителите сѣ първи, невъздържливи, какъ можете да искате отъ дѣцата да не бѣдатъ такива, още повече, когато тѣзи дѣца по петъ часа сѣ длъжни да стоятъ заковани, съ една малка рекреация на едно мѣсто, и да стоятъ въ постоянно напръжение? Естествено е, при това първо напръжение, при тая нехигиеничностъ на училищата, при тая обстановка дома, при лошата храна и т. н. дѣцата ставатъ анемични, ставатъ крайно нервни, и въ края на годината, когато видятъ, че не минаватъ въ по-горенъ класъ, намиратъ, че сѣ виновенъ учителътъ, причернява имъ прѣдъ очите и отиватъ да стрѣлятъ върху учителя или съ късия отъ невидѣлица му счупватъ главата. Това нанослѣдъкъ е станало и въ Панагюрище.

Д-ръ П. Джидровъ: Това сѣ единични случаи.

С. Костурковъ: Това сѣ единични случаи, които сѣ симптоматични и на които основата не лежи толкова въ училището, колкото въ самото общество, въ самото семейство, въ обществената среда. Г-да! Говори се тукъ за възпитанието изобщо. Възпитанието не се дава чрѣзъ правоучителни приказки и сентон-

ции; възпитанието се дава чрѣзъ блѣскави примѣри, които дѣтето вижда, било като исторически примѣри и образци, било като живи примѣри изъ непосредствения животъ на съвременността. Я ми кажете вие, какви примѣри вижда дѣтето-ученикъ въ основното или средното училище у насъ? Говори му учителътъ по отечествовѣние, учителътъ по история, по гражданско учение, за свободата на народите, за законистъ, за любовъ между народите и хората и му говори съ увлѣчение, защото въ учителя се е запалила най-голяма доза идеализмъ, отколкото въ всички други служители на държавата и даже на гражданството, ще ви кажа азъ. Самата негова професия го прави такъвъ; той живѣе постоянно съ дѣцата, постоянно чете и работи надъ тая тема, какъ да се направятъ отъ дѣцата по-добри хора, по-добри граждани, по-добри човѣци, защото днесъ е дошло врѣме, когато добрите и честните хора, за да ги намѣримъ, трѣбва посрѣдъ денъ да запалимъ диогеновия фенеръ и да ги търсимъ. Това е печаленъ фактъ. И слѣдъ всичко това дѣцата виждатъ постоянно скандали въ общината и въ държавата, четатъ постоянно за такива въ пресата, защото дѣцата четатъ, г-да. Вие не можете да имъ запрѣтите да четатъ; тѣ се криятъ и четатъ, защото знаятъ, че запрѣтениятъ плодъ е най-сладъкъ; тѣ четатъ и вѣстници, и списания, тѣ слушатъ и онова, което се говори отъ възрастните, и насстрѣятъ уличните си най-много тогава, когато се говори за политика и партии, тѣ наблюдаватъ и избори. Ами учителите, за да имъ покажатъ, какъ ставатъ избори, ако не сѣ видѣли дѣцата, правятъ такива вътрѣ въ учебната стая, за да ги приготвятъ за добри граждани. Е добъръ, г-да, когато учителътъ дава тѣзи лекции на гражданственостъ, на редъ, на свобода, на правда въ държавата, на братска помощ и братски отношения, учениците се възхищава; но щомъ прѣбрачи прага на училището, той вижда съвсѣмъ обратното — вижда, че властта, която е поставена да пази гражданските и политически права на гражданите, отнема ги, тероризира тѣзи граждани, патезава ги, граби ги. Този ученикъ вижда постоянно властниците, които сѣ поставени да управляватъ държавата, вмѣсто да управляватъ за доброто на гражданството, тѣ управляватъ за доброто на своята партия, за доброто на няколко личности, които сѣ поставени начело на управлението. И естествено, когато дѣцата виждатъ тѣзи грозни, заразителни примѣри, вие недѣйте чака, че тѣ ще бѣдатъ много по-добри отъ своите бащи — тѣ пѣма да бѣдатъ по-добри отъ тѣхъ. Ето защо, казвамъ, че възрастните даватъ примѣръ, даватъ го най-много управниците на България — управниците на селото, на града, на околията, на окръга, на държавата. И докогато тѣзи управници на държавата, на окръга, на околията и общината вървятъ прѣзъ просото, газятъ законите и тѣчатъ правата и свободите на гражданството; докогато тѣзи управници не се грижатъ повече за интересите на широката маса работенъ народъ, а се грижатъ за интересите на едно избрано малцинство, дотогава недѣйте чака да се даватъ добри примѣри на дѣцата-ученици въ основните и средни училища, дотогава недѣйте чака да се получи добро възпитание отъ младото поколение. Тѣзи борби, които поглъщатъ най-много живота въ нашата страна, сѣ, ще ви кажа, най-лошиятъ примѣръ за младото поколение. И на насъ и на васъ, на всички обществени работници, кои по-голямни, кои по-малки, на всѣки споредъ силите му, когато говори за политическо и обществено възпитание, прѣдлежи най-напрѣдъ да надигне въ себе си и да каже: съмъ ли азъ готовъ, съмъ ли толкова чистъ, че да хвърля камъкъ противъ грѣшниците учители и грѣшниците ученици? Това се налага на всички добросъвестни и честни обществени дѣйци.

На учителитѣ трѣбва да благодаримъ, че едно мѣсто поне залагатъ въ сърцето и въ ума на ученицитѣ: да се борятъ противъ несправдата, противъ мошеничествата, противъ кражбитѣ, противъ потисничеството въ живота, отдѣто и да идатъ тѣ. Всички почти учители сж послѣдователи на тѣзи идеи, защото друго-яче тѣ не могатъ да говорятъ на ученицитѣ; самото тѣхно положение е таково, защото тѣ сами се увеличатъ отъ тѣзи идеи, когато се намиратъ прѣдъ ученицитѣ. Изкушавали сж се, по-нататѣтъ се казва, нѣкои учители, правили сж прѣстъпления въ общественитѣ борби. Това е вѣрно, но азъ ви казахъ по-напрѣдъ, ще подчертая и сега, че това сж изключения, които не сж правило, и които изключения сж съ течение на врѣмето ще се прѣмахнатъ въ нашето учебно дѣло. Една училищна политика, г. г. народни прѣдставители, която нѣма, прѣди всичко, за образецъ едно добро управление на държавата, едно сполучливо управление, управление на законностъ, на редъ и на човѣщина, такава училищна политика нѣма да ни изведе, каквато и да бѣде тя, до никакъвъ добъръ край. Ето защо, правете каквито щете закони за народното образование, не измѣните ли вие управлението — а то не може да се измѣни изъ единъ път — вие не можете да поправите правитѣ, нѣма да постигнете нищо. Това политическо възпитание се създава, кога се и днеска долу, низко въ нѣдрата на нашето общество; това възпитание го кова младата генерация, коватъ го лѣвитъ партии у насъ — ще ви кажа — партиитѣ, които не искатъ чрѣвъ бюдолизничество, чрѣвъ прѣстъпления, чрѣвъ кражби и развратъ, да сѣятъ ужъ политическо и обществено възпитание въ България, а искатъ да дадатъ примѣръ на себестрицание, колкото тѣмъ е лично позволено и могатъ да го направятъ, на българското гражданство и на младото поколение въ България. (Ржкоплѣскане отъ лѣвия центъръ и лѣвицата)

И. Досевъ: Които чрѣвъ демагогия искатъ да вербуватъ партизани.

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Има думата г. Иванъ Пѣевъ.

Понеже г. Пѣевъ не говори повечко, а часѣтъ приближава 8, и споредъ правилника трѣбва да се вдигне засѣданieto, ще попитамъ Събранието, желас ли да се продължи засѣданieto. Които сж съгласни да се продължи засѣданieto, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Засѣданieto се продължава.

(Прѣседателското мѣсто заема подпрѣседателътъ г. д-ръ Сава Ивановъ)

И. Пѣевъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Слѣдъ толкова многото, което се каза въ свръзка съ бюджета за цѣлитѣ на народното образование, азъ нѣма да говоря за тѣхъ; ще се спра повече на техническата частъ на бюджета, ще говоря повече собствено върху самия бюджетъ.

Отъ сравнителната таблица, която ни се дава за разходите по Министерството на народната просвѣта, ние виждаме, че това министерство се е удостоило съ едно сравнително доста голѣмо увеличение — бюджетътъ е увеличенъ съ цѣли 3.335.006 л. Цѣлитъ му бюджетъ сажо тѣй е най-голѣмиятъ бюджетъ слѣдъ бюджета на Министерството на войната. Това растене на бюджета на Министерството на народната просвѣта — всички трѣбва да се съгласимъ — не е нормално, т. е. то не изразява она процентъ отъ увеличение, който става изобщо въ бюджетитѣ и който е изчисленъ отъ статистици и икономисти. Ако у насъ става това по-голѣмо увеличение — по-голѣмо увеличение, можемъ да кажемъ и по другитѣ министерства, но особено много по Министерството на народната просвѣта — то е, защото народната

просвѣта не е достигнала до своето пълно развитие. И другитѣ наши министерства има да се развиватъ; напр. Министерството на правосѣднето ще има да се развива; но горѣ-долу то прѣдставлява онова вече, което трѣбва да има страната. Министерството на народната просвѣта не е достигнало до онова свое развитие — говоря за училищата — което се прѣдвижда въ самитѣ негови закони и въ самитѣ негови наредби; то има още много да се развива и съ това развитие неговиятъ бюджетъ има още много да се увеличава. И азъ искамъ да спра вниманието на народното прѣдставителство и на министра на народната просвѣта върху тая страна на бюджета на Министерството на народната просвѣта и да посоча срѣдствата и реформитѣ, къмъ които трѣбва да се прибѣгне по-скоро, за да можемъ добръ да посрѣщнемъ по-нататѣшното развитие на нашитѣ училища.

Азъ направихъ едно изчисление за цифритѣ само въ нѣкои параграфи, които има да растатъ, за да ви посоча, въ едно кжсо врѣме, колко много има да се увеличи бюджетътъ на народната просвѣта. Изчислихъ, колко много има да се увеличи той, само ако ние дадемъ на учителитѣ, на учителския персоналъ ония заплати, които сме прѣдвидѣли въ самия законъ. Ако отворите таблицитѣ, които придружаватъ бюджета, вие ще видите, г. г. народни прѣдставители, че отъ 9.295 души учители въ първоначалнитѣ училища, само 1.938 души се намиратъ въ първитѣ три класа, дѣто се даватъ най-високитѣ заплати — I, II и III класъ — а 7.357 души се намиратъ въ по-долни класове и взематъ по-долни заплати, по-долни отъ срѣдната заплата. Въ прогимназитѣ азъ намѣрихъ, че има 1.999 души учители, отъ които само 424 души се намиратъ въ първия, втория и третия класъ, и останалитѣ на брой 1.575 души, всички се намиратъ въ по-долнитѣ класове. Въ гимназитѣ, пълни и непълни, отъ 1.630 души учители, ние намираме само 274 души въ първи, втори и трети класъ, и 1.356 души се намиратъ въ по-долнитѣ класове. Всички тѣзи учители отъ по-долнитѣ класове наскоро — сега въ 3, 4, 5 години — ще трѣбва да авансиратъ, да отидатъ въ по-горнитѣ класове, ще трѣбва заплатата имъ да се увеличи. Това увеличение може да отиде дотамъ, споредъ както е сега нашиятъ законъ, че болшинството да прѣмине отъ по-долнитѣ класове, както е сега, въ по-горнитѣ класове; нашиятъ законъ позволява това. Но дори и ако се дойдѣ до изкуствени мѣрки, дори ако се дойдѣ до се опрѣдѣли съ законъ, както поддържатъ нѣкои партии, че трѣбва да се опрѣдѣли, въ кои класове по колко учители трѣбва да има, и при това пакъ ще трѣбватъ голѣми суми, за да може да се посрѣщнатъ тѣзи заплати. Нека да прѣдположимъ, че ще стигне дотамъ, щото въ 5-тъ класа учителитѣ ще бждатъ равномѣрно разпрѣдѣлени, въ всѣки класъ ще има по еднакъвъ брой учители, нѣщо, противъ което, и да речемъ да го направимъ съ законъ, никой нѣма да има нищо. Въ такъвъ случай всички учители ще получаватъ горѣ-долу срѣдната заплата. Ако вземемъ на тая база да изчислимъ и да видимъ, какво трѣбва да направимъ въ едно скоро врѣме, както казвамъ азъ, въ нѣколко години само, какво трѣбва да се даде, за да могатъ да се посрѣщнатъ тѣзи повишения въ заплатитѣ на учителитѣ, ние-ето какво ще намѣримъ. Срѣдната заплата по закона за първоначалнитѣ учители е 1.920 л., а по бюджета, както сж прѣдвидени сега заплатитѣ, при тоя брой учители, срѣдната заплата възлиза на 1.532 л. Явява се една разлика отъ 388 л. въ срѣдната заплата, а на 9.295 души тя ни дава една разлика отъ 3.606.460 л., които трѣбватъ, само за да може да се посрѣщне това повишение, щомъ учителитѣ се разпрѣдѣлятъ равномѣрно по класове, безъ да отиватъ повечето отъ тѣхъ въ по-горнитѣ класове. За прогимназитѣ

по закона срѣдната заплата е 2.520 л., а по бюджета тя е 2.017 л.; явява се разлика отъ 503 л., която споредъ общото число на учителитѣ, които имаме сега въ прогимназиитѣ, иска едно увеличение отъ 1.005.497 л. За гимназиитѣ срѣдната заплата по закона е 3.960 л., а по бюджета е 2.860 л., явява се една разлика отъ 1.100 л.; ако се посрѣдне това повишение, ние и за тая цѣль ще трѣбва да прѣдвидимъ 1.793.000 л. Или всичко за повишение заплатитѣ на учителитѣ тукъ въ нѣколко години, вслѣдствие прѣминуването имъ отъ едни въ други класове — може би, до първия класъ нѣма да достигне една пета отъ тѣхъ, но сигурно въ третия, срѣдния класъ ще минатъ болшинството, тъй че повече отъ учителитѣ при нормални обстоятелства ще получаватъ винаги срѣдната заплата — ще сж потребни 6.404.957 л. Това е само по заплатитѣ на учителитѣ.

Имайте прѣдъ видъ, г. г. народни прѣдставители, че всички признаваме, какво тѣзи заплати на учителитѣ не сж достатъчни. Тѣй както е поскъпнѣлъ животътъ, и тѣй както всичко поскъпнѣва, мѣчно може да се намѣри прѣдставителъ отъ която и да е партия, да иска да останатъ заплатитѣ тѣй, както сж. Всички, когато сж говорили, признавали сж, че е необходимо да се помогне въ това отношение. Всичкитѣ учители въ разнитѣ видове училища сж около 13 хиляди души. Вие да речете да имъ увеличите заплатата едно на друго само по 100 л. на година, ще трѣбватъ други 1.300.000 л. — 1.500.000 л. — едно увеличение, което всички съзнаваме, че трѣбва да стане.

Но ако да бѣше бюджетътъ да порасне само съ това, да порасне само съ 8 милиона лева за заплатитѣ на персонала, то пакъ цѣха се намѣрятъ срѣдства оттукъ-оттамъ, и можеше да се върви. Но нашата училищна система има да се развива и въ друго отношение. Споредъ нашия законъ, ние имаме задължително образование за първитѣ четири отдѣления, за така нареченото първоначално училище. И това задължително образование у насъ още не е напълно постигнато. Около 75% отъ ученицитѣ, които подлежатъ на това задължително образование, отиватъ въ училищата, а близо 25% — да не се впускамъ да ви чета поотдѣлно за годинитѣ, но толкова е, около 25% — още ще трѣбва да се каратъ да отиватъ въ училище.

А. Ботевъ: Не ще бѣде вѣрна тая статистика. По-големъ процентъ не отиватъ даже.

И. Пѣевъ: Азъ имамъ статистика, вземана отъ Министерството на народната просвѣта, и прѣдполагамъ, че е вѣрна. За 1907/1908 г. не сж посѣщавали училището всички 24%, за 1908/1909 г. — 24%, за 1909/1910 г. — 20%, за 1910/1911 г. — 19%. Тая статистика прѣдполагамъ да е вѣрна, вземахъ я днесъ отъ Министерството на народната просвѣта. — Значи, цѣлиятъ бюджетъ по първоначалнитѣ училища ще трѣбва още съ 25% да се увеличи. Но имайте прѣдъ видъ, че задължителността на обучението по конституцията е опрѣдѣлена съ думитѣ „първоначално образование“ и законодателятъ, за да не прави повече класове задължителни, нарекулъ е „първоначално учение“ само учението въ първо, второ, трето и четвърто отдѣления. Но у насъ, въ съзнанието на всички — забѣлжихъ това и у прѣдставителитѣ на земеделската група, отъ която нѣкой може да очаква, че по-малко ще искатъ въ това отношение — лежи убѣждението, че ние трѣбва да направимъ задължителното учение да бѣде не четири, но повече години. Едно дѣте до 12—13-та си година — дотогава асж то не е годно и за работа — би трѣбвало да отива на училище. Задължителното учение въ другитѣ страни, на които ние не можемъ да не подражаваме, е около седемъ години. Значи,

ние ще трѣбва да увеличимъ задължителното образование още съ двѣ или три години. Начепки отъ това има — допълнителнитѣ училища, вечернитѣ и други. Законътъ изисква, щото онѣзи, които сж свършили само четири отдѣления, да ходятъ задължително още двѣ-три години въ допълнителни или вечерни училища. Такива начепки има, основата е турена, къмъ това ние ще се стремимъ, и ще дойдемъ до тамъ, че прогимназиитѣ, къмъ които, както засвидѣтелствува онзи денъ г. министърътъ на просвѣтата, ламтятъ навсѣкждѣ да ги отворятъ, ще станатъ частъ отъ задължителното образование. Тѣй че, когато дойдемъ до прогимназиитѣ, тамъ вече развитието нѣма да стане, като въ отдѣленията, още съ 25%, но ще трѣбва да стане още съ 75%. Щомъ се увеличава образованието тѣй въ първоначалното училище, щомъ се увеличава по-нататъкъ образованието въ прогимназиата въ троенъ размѣръ и повече, негрѣмѣнно и числото на ученицитѣ въ гимназиитѣ ще се увеличи, защото, колкото по-големъ процентъ ученици сж прѣминали прѣзъ двѣтѣ долни стѣпала, каквото и да правимъ, каквито и реформи да правимъ за професионалното и друго образование, толкова повече кандидати ще се явятъ и за въ гимназиитѣ. Нека ви кажа, че е едно заблуждение, г. г. народни прѣдставители, това, което се мисли, че ние имаме извънредно много хора съ гимназиално образование, повече, отколкото ни трѣбвали. Не, ние ще имаме нужда, още много години отъ повече гимназисти, каквито сж потребни да засматъ всички обществени служби, държавни, окръжни или общински, които се плащатъ отъ 100 л. нагорѣ, а тѣ сж много. За всички служби отъ 100 л. нагорѣ ние би трѣбвало да искаме единъ цензъ най-малко срѣдно образование. Вие виждате отъ проекта, който ни прѣдстави оня денъ г. министърътъ на народното просвѣщение, че той иска позволение да може да назначава даже за учители хора, които не отговарятъ на искания отъ закона цензъ, по причина на липса на кандидати за учители. Сжщата нужда отъ кандидати съ цензъ се чувствува въ всички други вѣдомства. И у насъ младежитѣ ще се стремятъ да отиватъ въ гимназиитѣ дотогава, докогато дѣйствително ще могатъ по-послѣ да намѣрятъ мѣста тамъ, дѣто се иска този цензъ отъ кандидатитѣ за служба. Говоря това, за да си подкрѣпя мисълта, че пропорционално и за гимназиитѣ разносикитѣ въ бюджета ще порастатъ. По моитѣ приблизителни изчисления, сегашниятъ бюджетъ за народната просвѣта, като прибавимъ и сумитѣ, които се желаятъ за други културни цѣли, за каквито говориха нѣколко души тукъ, за каквито говори и прѣждетоворившиятъ, ще трѣбва въ най-скоро врѣме, въ нѣколко години, въ по-малко отъ 10 години, да се удвои. Той сега е стигналъ, както ви казахъ, на 28 милиона лева, а ще трѣбватъ още 20 милиона най-малко, за да се посрѣднатъ, г. г. народни прѣдставители, минималнитѣ нужди, не за разкошъ; защото, както ви казахъ, не е разкошъ на учителитѣ едно на друго да се увеличи заплатата — само по 100 л. за която цѣль ще трѣбватъ 1.300.000 л. за 13 хиляди учители.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Тѣхнитѣ абсолютенъ брой расте.

И. Пѣевъ: Нѣма съмнѣние. Когато говоря за развитието на училищата, азъ разбирамъ, че дѣцата ще станатъ повече; споредъ това, и учителитѣ ще станатъ повече, ще има нужда отъ училищни здания повече и т. п.; всичко върви съразмѣрно. Но, въ всѣки случай, смѣтамъ, че сме близо до истината, като приемемъ, че бюджетътъ ще трѣбва да се удвои, за да могатъ да се задоволятъ минималнитѣ нужди. А щомъ у насъ всѣки денъ расте схващането за по-добро поставяне на училищата, то и разносикитѣ

за просвѣтни нужди ще растатъ надъ тоя минимумъ — азъ приемамъ минимума само за сегашнитѣ нужди.

Единъ въпросъ, г. г. народни прѣдставители, тогава отъ особена голѣма важностъ е тоя: какъ ще намѣримъ тѣзи пари. Трѣбва да се загрижимъ още сега да намѣримъ тѣзи пари. Азъ съмъ единъ отъ ония, които смѣтатъ, че чрезъ бюджета мажно ще се дадатъ тѣзи пари; че отъ ония източници, отъ които ние вземаме за да поддържае и сѣдни, и офицери, и стражари, и да покрѣпваме разноснитѣ по търговията, по земледѣлието и т. н. и т. н., много трудно ще бѣде да отдѣлимъ толкова много пари и за училищата. Азъ съзнавамъ това въ себе си, убѣденъ съмъ въ него, и нѣма да излѣза да правя демагогия и да кажа, че ония, въ чието врѣме се падне да се увеличи така бюджетътъ, сж длѣжни да намѣрятъ тѣзи пари; и ако не ги намѣрятъ, да ги нарека съ всевъзможни епитети. Азъ смѣтамъ, че които и да се намѣрятъ тѣзи срѣдства само отъ казанитѣ източници; и като не ги намѣрятъ, ще гледатъ тукъ да не се отвори нѣкое училище, тамъ да не се отвори друго, тукъ да останатъ учителитѣ колкото си сж, макаръ да има нужда отъ повече, тамъ да се намалятъ даже; съ други думи, ще гледаме да спестяваме, за да може да се закрѣпи бюджетътъ. Азъ, г. г. народни прѣдставители, съмъ на мнѣние, че училищниятъ бюджетъ трѣбва да се постави на една друга база: трѣбва да се отдѣли отъ държавния бюджетъ. За да можемъ да си набавимъ ония срѣдства, които ни трѣбватъ, необходимо е да извикаме сътрудничеството и на други фактори, освѣнъ правителството, освѣнъ държавата, да подиримъ пари и отъ други източници, освѣнъ отъ обикновенитѣ — отъ данѣнитѣ, които се налагатъ отъ държавата, отъ окръга и отъ общината. И когато се касае за училищата, азъ смѣтамъ, че е възможно да стане това, че ние можемъ да подиримъ и други източници и можемъ да заинтересуваме и други фактори. Това намираме, че става въ други страни, въ други държави. Казвалъ съмъ го и други пътѣ, и сега ще го повтора, че въ цѣла Европа само у насъ и въ Франция държавата дѣйствително е взела почти всецѣло върху си бюджета за училищата, само у насъ и въ Франция дѣйствително сж свързани толкова много разноснитѣ за училищата съ държавния бюджетъ и съставляватъ частъ отъ него. Въ всички други мѣста бюджетитѣ на училищата стоятъ отдѣлно отъ държавния бюджетъ; не че не участвува държавата въ тѣхъ, участвува, но държавата отива като помощникъ къмъ тѣзи бюджети, които сж отдѣлени, и не съставляватъ частъ отъ държавния бюджетъ. Тѣй бѣше до освобождението, и у насъ, тѣй бѣше и до законъ отъ 1891 г. Тогава, както обяснихъ миналия пътѣ, когато говорихъ по новия проектъ на г. министра на народното просвѣщение, направи се наистина едно добро дѣло, като се избавиха учителитѣ отъ мизерията, въ която бѣха, като имъ се опрѣдѣли пензъ по-висока заплатата и нѣколко повишения, макаръ да се е гонила може-би и друга цѣль съ закона. Оттогава насамъ ние минаваме въ протоположна посока — всичко се хвърля на гърба на държавата.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Обърна се работата.

И. Пѣевъ: Г. Сакаровъ! Ще Ви кажа, че тукъ има двѣ крайности, отъ които ние еднакво трѣбва да избѣгваме. Едната крайностъ е тая, да се хвърля всичко на държавата, а другата крайностъ е, да оставимъ всичко на грижата на отдѣлнитѣ лица, на грижата на общинитѣ, които още не сж кадърни да вършатъ сами цѣлата тази работа. Отъ тѣзи два

крайни възгледа, единиятъ — да се остави всичко на държавата — се поддържа отъ лѣва страна; прѣдставителитѣ отъ тая страна искатъ всичко да взема държавата; а другия, противоположния възгледъ, поддържатъ тѣхнитѣ антиподи, анархиститѣ. Винаги, когато сж се изказвали за учебното дѣло, социалиститѣ сж искали всичко да вземе държавата, защото тѣхната доктрина, на простъ езикъ казано, се състои въ това: като се роди дѣтето и го турятъ въ пелени, държавата е длѣжна да го вземе и да го изгледа, докато стане пълнолѣтно, и влѣзе въ живота да работи, когато ти пакъ неговитѣ дѣца трѣбва да вземе и да ги отгледа. Противоположния възгледъ поддържатъ пакъ анархиститѣ, които искатъ въ нищо да не се бърка държавата, всичко да остане на личността; даже на народното образование тѣ гледатъ като на артикулъ на търговията, и казватъ, че комуто трѣбва, той ще иде да си го купи, както може да се купува друго нѣщо; въ нигой случай, обаче, държавата, споредъ анархиститѣ, не трѣбва да се грижи за това. Но това сж двѣтъ крайности, и обществото, особено буржоазното общество е вървѣло и върви по срѣдата. И ние ще вървимъ по срѣдата. Следъ като взехме та извадихме училищата отъ рацѣтъ на общинитѣ, които нѣмаха достатъчно съзнание да ги поддържатъ както трѣбва, и ги турнахме въ рацѣтъ на държавата, . . .

Д-ръ Н. Сакаровъ: Нѣмаха срѣдства прѣди всичко.

И. Пѣевъ: Азъ ще ви говоря и за срѣдствата, защото, ако не покажа срѣдствата, всички ще кажете, че говоря само фрази. — . . . сега наша длѣжностъ е да се загрижимъ отъ тая крайностъ да ги тикнемъ да дойдатъ по-на срѣдата. Тука има единъ страхъ — и най-много тоя страхъ е у самитѣ учители, които се въздържатъ да станатъ сподвижници на тая идея, да я пропагандиратъ и да я наложатъ, както сж наложени много работи — тоя страхъ е, че се свързва това отдѣляне на училищния бюджетъ отъ държавния и тикането му къмъ окръга, околията, или общината, съ старото лошо положение, когато учителитѣ не сж получавали заплатата съ мѣсечи и сж гладували, и сега, когато имъ кажете, че е по-добръ училищата да си иматъ свой бюджетъ, тѣ мислятъ, че пакъ ще да гладуватъ. Съ отнемане училищата отъ общината ние направихме това добро, че държавата се зае сама да събира паритѣ за разноси по училищата, и сега паритѣ се събиратъ много добръ; дава ги пакъ народътъ, както ги е давалъ закжснѣло по-напрѣдъ, но сега ги дава редовно. Нѣма ниуда тоя начинъ на събиране на приходитѣ да не си остане пакъ такъвъ, какъвто е, защото азъ не говоря за начина на събирането на приходитѣ, а говоря за отдѣлянето на бюджетитѣ и за образуването на бюджетни центрове за училищата въ самитѣ общини. Тия центрове въ сжщото врѣме ще бѣдатъ и ядката на една децентрализация, въ много отношения полезна.

Въпросътъ е сега, какъ да стане това. То може да стане чрезъ училищнитѣ фондове. Идеята за училищнитѣ фондове възникна още щомъ се разбра, че държавата не ще бѣде способна да даде на училището повече отъ минимума. Може да ви се похваля тукъ — недѣйте го взема за самохвалство — че азъ бѣхъ отъ първитѣ, които замислиха за училищни фондове; съ единъ мой покойникъ приятель, Юрданъ Ивановъ, отъ Министерството на финанситѣ даже имамъ изработенъ единъ малкъ планъ, за какъ да се наредятъ тѣ, та да замѣнятъ държавния бюджетъ на училищата изцѣло. Въ онова врѣме сжната идея се поддържаше съ голѣмо убѣждение и отъ покойния Каравеловъ. Прѣдполагамъ, че, между другото, по тази причина ние я намираме въ самия законъ, който демократическата партия внесе като проектъ и го направи законъ, специаленъ членъ, въ който

се говори за основаването на тѣзи фондове. Този членъ прѣдвижда доста източници, отъ които може да се събере доста нѣщо, и понеже това е централната ми точка отъ това, което имамъ да кажа, позволете ми да прочета този членъ: (Чете) „Съ цѣль да се подпомогне въ бѣдѣ издрѣжката на основнитѣ училища, всѣка училищна община е длѣжна да си основе училищенъ фондъ, който се образува отъ: а) недвижимитѣ имоти и капитали, които притежаватъ училищата; б) недвижимитѣ непокрити държавни имоти, които държавата би отпуснала на училището, и поетѣнитѣ суми отъ продажба на входящи се край селата и градоветѣ общински и държавни мери, които се прѣобрѣщатъ въ дворни мѣста, като се смѣта най-много по единъ декаръ на къща; в) обработени земи отъ меритѣ или отъ общинскитѣ гори. За тая цѣль всѣко село ще опрѣдѣли на всѣки 50 къщи отъ мерата си минимумъ 5 хектара земя или гора. Ако селото нѣма достатъчно количество мера или гора, една комисиия, състояща се отъ кмета, прѣдседателя на училищното настоятелство, околийския училищенъ инспекторъ, лѣсничее и единъ окръженъ съвѣтникъ, опрѣдѣля количеството, което ще се отдѣли за училището. Съставениятъ отъ комисията протоколъ се изпраща чрѣзъ окръжния управителъ въ Министерството на вътрѣшнитѣ работи и се утвърждава съ указъ; г) пасища, лодки (гемии), каменоломни и други имоти, опрѣдѣлени за училищата; д) разнитѣ глоби, опрѣдѣлени въ настоящия законъ; е) опрѣдѣленитѣ отъ съответнитѣ закони данъци, берии, глоби и суми въ полза на училищнитѣ фондове; ж) частни подарѣци или завѣщания; з) чалтишкитѣ земи, опрѣдѣлени за училищата; и) излишѣцитѣ отъ училищнитѣ бюджети“. Тия фондове, обаче, и досега не сж станали никакъвъ особенъ бюджетенъ факторъ. Тукъ-тамъ може да се е направило нѣщо. Чухъ и отъ прѣждеговорившия прѣдставителъ на земеделската група да се казва, че наистина тамъ, дѣто сж могли да се основатъ такива фондове, могло е и училището да се постави по-добрѣ, и училищното здание да се съгради по-добрѣ, и нѣкои други училищни нужди да се удовлетворятъ по-добрѣ. Но въ сѣщностъ фондовѣтъ сж имали малко значение досега; не сж били централенъ факторъ; и ако сѣдимъ отъ значението, което тѣ сж имали досега за бюджета по народната просвѣта, не можемъ да бѣдемъ твърдѣ много насърчени. Първото нѣщо, което трѣбва да се направи, за да могатъ тѣзи училищни фондове да се обърнатъ въ факторъ и да станатъ по-послѣ огнища, да станатъ центрове за цѣлия училищенъ бюджетъ, първото нѣщо, което трѣбва да се направи, казвамъ, е не да се оставятъ така, както сж сега — като източници, които да подпомагатъ „въ бѣдѣ“ издрѣжката на основнитѣ училища и пр. — но още отсега, въ най-скоро врѣме, да се обърнатъ на централно нѣщо и къмъ тѣхъ да отиватъ сумитѣ, които може да даде държавата; да се присѣдинятъ къмъ тѣхъ и всички други източници, които биха могли да се намѣрятъ за сѣщата цѣль. Нека за всѣка община въ най-ранно врѣме се създаде единъ фондъ, като, на първо врѣме, и да нѣма други суми, тоя фондъ се образува чрѣзъ сумитѣ, които сега се даватъ отъ бюджета на общината и отъ бюджета на държавата. Фондътъ трѣбва да се счита като притежание на самата община и трѣбва да се управлява отъ самата община. По-нататкъ, обаче, ще трѣбва да се взематъ мѣрки, да се накаратъ общинитѣ, да се накаратъ настоятелствата, а да се привлѣкатъ и самитѣ учители, които иматъ най-много интересъ, по моео разбиране, да се отдѣли бюджетътъ на училището отъ бюджета на държавата, да увеличатъ приходитѣ на фонда отъ разни други източници, които тѣ трѣбва да дирятъ, и да ги дирятъ докато не сж загребени за други цѣли. Менѣ ми бѣше дошла

идеята — и бѣхъ я прокаралъ въ малкия проектъ за измѣнение на закона, който бѣхъ внесълъ прѣди една година — щото ония общини, които се погрижатъ да увеличатъ своитѣ фондове съ имоти, каквито тѣ биха могли да взематъ отъ общитѣ си имоти, и чрѣзъ приходи, които биха могли тѣ да намѣрятъ по другъ начинъ, до такъвъ размѣръ, че да си поддържатъ училището само отъ тѣхъ, да бѣдатъ освобождавани отъ всѣкакъвъ училищенъ данѣкъ. Ако наредите една община, щомъ бѣде въ състояние съ помощта, която ще ѝ даде държавата, съ помощта, която ще ѝ даде окръгътъ, и съ приходитѣ отъ своитѣ увеличени, както казахме, съ общи имоти и отъ други източници фондове, да си поддържа училището, тя да бѣде освобождавана по-нататкъ отъ всѣкакви други данъци, у самитѣ общинари, у самитѣ настоятели, у самото население ще се появи стремение да издирватъ сами такива имоти за увеличаване на училищнитѣ фондове. Ние имаме още много общи имоти — това го каза и прѣдставителътъ на земеделската група — имоти, които може наскоро да се разпродадатъ и да се раззематъ отъ селянитѣ, или по другъ начинъ да изчезнатъ. Ако направимъ отъ тия фондове бюджетни центрове за училищата, ако обърнемъ училищния бюджетъ отъ бюджетъ както е сега, на фондовъ бюджетъ, въ такъвъ случай ние всички радѣтели за учебното дѣло, радѣтели за доброто на училищата, ще можемъ да направимъ всички усилия да се взематъ тия имоти и да се прѣобрѣнатъ въ училищни доходи, докато тѣ не сж изчезнали.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Г. Пѣевъ! Една дума. Имате всичко общински бюджети, селски и градски, 22 милиона лева годишно, а имате дългъ насрѣща 75 милиона лева. Отъ какви фондове ще вземете срѣдства, когато имате общински бюджети само 22 милиона лева? Това е невъзможно. То е възможно само въ Англия, и тамъ е станало отдавна.

И. Пѣевъ: Ние имаме още много общи имоти, които бихме могли да прѣвърнемъ въ фондови имоти; въ сѣщото врѣме азъ не казвамъ, че държавата да се откаже отъ своята помощ, нито казвамъ, че окръгътъ трѣбва да се откаже отъ това.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Г. Пѣевъ! Вие презумирате, че бюджетътъ слѣдъ 2—3 години ще бѣде 50 милиона лева. Това ще бѣде вѣрно подиръ 10 години. Нѣма общинско стопанство, нѣма окръжно стопанство, което да създаде тия приходи.

И. Пѣевъ: Държавата ще ги създаде.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Това сж сѣщитѣ граждани и сѣщитѣ селяни, които плащатъ. А тѣхъ държавата вече е просмукала.

И. Пѣевъ: Азъ не казвамъ, че държавата ще прѣстане да дава онова, което е давала досега. Това не казахъ, но казахъ, че трѣбва да направимъ фондовѣтъ по-живи, по-ефикасни и да съберемъ тамъ капиталитѣ, които инакъ не се събиратъ. Ако искате да поддържате стражари или други чиновници отъ подобни източници, това не можете да сторите, защото народътъ не гледа на стражаря тѣй, както гледа на училището и на самия учителъ.

Д. Кьорчевъ: Колко врѣме е нужно да стане това?

И. Пѣевъ: Нека оставимъ настрана въпроса за врѣмето. Нека се захванемъ за работа веднага. Азъ ще прибавя нѣщо повече. Къмъ тия фондове, споредъ мене, трѣбва да се прибавятъ и всички други суми, които държавата може да даде изобщо за кул-

турни цѣли и за професионални курсове: по земледѣлието, по санитарното дѣло, изобщо по всичко, за което на населението трѣбва да се даватъ елементарни познания. Тукъ постоянно се говори за професионално образование. Мнозина иматъ у себе си мисълта, че покрай нашитѣ образователни училища, ние трѣбва да простнемъ една мрѣжа отъ професионални училища, толкова сложна, колкото е сложна мрѣжата на общеобразователнитѣ училища; слѣдъ това да създадемъ друга една мрѣжа, пакъ толкова сложна, отъ земледѣлски училища. Оттогава, откогато се създадохъ у насъ особени министерства — на земледѣлието, отъ една страна, и на търговията, промишлеността и труда, отъ друга страна — ние виждаме, че у насъ се засилва особно много той стремежъ да се отворятъ сѣ повече и повече професионални училища, та и тия нови министерства да си създадатъ такава сѣщо мрѣжа отъ училища, каквато има Министерството на народната просвѣта. Това нѣщо е невъзможно, не може и нѣма да се реализира, нѣма го никъдѣ. Обаче за създаването на елементарни професионални курсове, които сѣ необходими за даването елементарно професионално и земледѣлско образование, може да се направя много нѣщо въ свързка съ самото общо образование. Ще ви кажа, че безъ да се промѣнятъ въ нѣщо даже самитѣ програми на основнитѣ училища и на прогимназитѣ, като се промѣни само методътъ на преподаването, ние можемъ да преподадемъ въ тѣхъ много нѣщо отъ професионаленъ характеръ. Въ Америка, напр., има основни училища, дѣто не се учи естествознанието, както то се учи у насъ. Нагледността при изучаването на този предметъ у насъ се състои само въ това, че донасятъ стрѣжъ пшеница или стрѣжъ царевича и по него учатъ, кое е стебло, кое е коренъ и т. н. А въ Америка при нѣкои училища има направени особени зимни градини, и въ тѣхъ още прѣзъ зимата почватъ да вѣдятъ разни култури. Уроцитѣ по естествознание въ тия училища се водятъ по този начинъ: най-напрѣдъ дѣцата научаватъ да познаватъ разнитѣ видове почви; послѣ самички си създаватъ въ разни саксии почва отъ единъ видъ, отъ втори видъ, отъ трети видъ и т. н.; слѣдъ това се научаватъ да сортиратъ сѣмената отъ разни култури по здравина, по качество и т. н. Всичко това става подъ контрола на учителя, само че дѣцата сами дѣйствуватъ, сами взиматъ участие въ работата, а не учатъ само по книга. По този начинъ и безъ да иматъ прѣдвидена повече материя въ програмата по естествознанието, отколкото се прѣдвижда у насъ, вие виждате, какъ въ тия училища се запознаватъ съ елементитѣ на едно земледѣлско образование, съ начинитѣ, по които се обработва земята най-рационално, така, както това може да върши специалистъ агрономъ. Всичко това може да се върши подъ ръководството на учителя отъ едно общеобразователно училище, защото това сѣ елементарни работи, такива, които може да схване единъ селянинъ, единъ простъ земледѣлецъ, изобщо широката маса, такива работи, за които нѣма нужда ученицитѣ да ходятъ да имъ се преподаватъ въ университетъ, нито въ гимназия. Онова, което може да научи обикновениятъ земледѣлецъ, всѣкога може да го научи и преподаде и учителятъ отъ първоначалното училище, обикновениятъ учителъ. Сѣщото това нѣщо може да се каже и за други елементарни професионални курсове, напр. по търговията и по индустрията, отъ каквито има повече нужда въ градоветѣ. Всички разходи, които сѣ прѣдвидени въ бюджетитѣ на разнитѣ министерства за елементарното, макаръ и професионално образование, могатъ да се слѣятъ къмъ училищнитѣ фондове за общеобразователнитѣ училища, за които азъ говоря сега. Ако Министерството на вътрѣшнитѣ работи и народното здраве ще поиска да популяризира нѣщо по

народното здраве, напр., елементи отъ медицината, вмѣсто да прѣдвижда специално суми за тази цѣль въ своя бюджетъ, най-добръ ще бѣде тѣзи суми да се прѣдвидятъ за прибавяне къмъ този фондъ, който ще служи пакъ като центъръ за разпространението на тия знания.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Това сѣ допълнителни работи.

И. Пѣевъ: Да, това сѣ допълнителни работи. — Тогава, когато всички други суми, които биха се прѣдвидѣли за вечерни училища или за разни други курсове, се събератъ въ този фондъ, ние ще можемъ да даваме на учителитѣ, които ще се натоварятъ съ тѣзи работи, напр., съ даване знания по санитарното дѣло, по земледѣлие, по индустрия, по търговия, изобщо съ преподаване елементитѣ на професионалното образование, възнаграждение, което ще увеличи тѣхната заплата. Криво ме разбирате, ако мислите, че шомъ се създадатъ тѣзи фондове, азъ искамъ държавата да не прѣдвижда нищо. Не искамъ това. Отъ самото начало казахъ, че искамъ сътрудничеството и на други фактори, освѣнъ държавата.

Д-ръ Н. Сакаровъ: По бюджета за 1914 г., общинитѣ сътрудничатъ на държавата съ 8 милиона лева.

И. Пѣевъ: Но то става по такъвъ начинъ, г. Сакаровъ, щото не личи, че има сътрудничество.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Не само това — тѣ не могатъ да си ги платятъ, затова имъ се одѣржа октроата.

И. Пѣевъ: Ще кажа още нѣколко думи, за да разясня моята мисль и отъ друга страна. Като искамъ да се отнеме бюджетътъ на училищата отъ общия бюджетъ, и при всѣка една община въ видъ на фондъ да се образува особенъ бюджетъ за училищата на тази община, въ който да се събере на купъ, заедно, всичко онова, което сега има въ държавния бюджетъ и въ бюджетитѣ на общинитѣ, както и онова, което би могло да се извлѣче отъ фондовѣтъ, азъ не мисля само да се изнасятъ колкото се може повече срдства, азъ не мисля само за сътрудничеството на другитѣ фактори по отношение изнамирането на срдства, но мисля и за друго нѣщо: мисля и за децентрализацията, която ще се създаде чрезъ това. Когато една община вземе сама да харчи тѣзи пари, които сега държавата харчи, като ги взема отъ общинитѣ, тя ще се почувствува нѣкакъ си и като единъ по-голямъ господаръ въ себе си. Когато ще дойдатъ паритѣ въ рѣцѣтъ на общината, тя ще разполага съ тѣхъ, макаръ тѣ да сѣ дошли отъ държавата или отъ другадѣ. Вие не може да имате децентрализация въ управлението, за която толкова говоримъ всички, прѣди да имате децентрализация въ паритѣ.

А. Лячевъ: Значи, вие ще ни помагате противъ законопроекта на г. Тончева за прѣмахването на общинския налогъ.

И. Пѣевъ: Това е единъ другъ въпросъ. На подробности азъ не мога да се спирамъ. Но азъ бихъ желалъ да се дойде до тамъ, че общината сама прѣко, съ съзнание да харчи своитѣ пари, а не както сега, да се взематъ тѣзи пари отъ нея и да се харчатъ на друго мѣсто, а тя да прѣдставлява изобщо, по отношение на държавата, една просенка личностъ, една личностъ, която при всѣки случай простира ръка къмъ държавата, за да ѝ се дадатъ пари. Тѣзи пари се събиратъ сега пакъ отъ общинитѣ по единъ, другъ или трети начинъ. Защо чрезъ фондовата система да не съберемъ всичкитѣ тѣзи пари — отдѣто щемъ, отъ тамъ ще ги съберемъ — и да ги оставимъ

въ общината, да образуват единъ специаленъ училищенъ бюджетъ, за който ще се грижатъ настоятелите, а заедно съ тяхъ и учителитъ, които въ тази грижа за училищата ще иматъ и наслаждението, че правятъ това сами? А отъ това съзнание, че тѣ сами сж господари на тѣзи фондове, само добро може да излѣзе. Вие, които говорите постоянно за автономия на общинитъ и плачете за туй, че общинитъ сж лишени отъ всѣкаква автономностъ, нѣма да откажете, че когато остане по този начинъ да се събиратъ у тѣхъ пари и тѣ да разполагатъ съ тѣхъ въ видъ на фондове, това ще бѣде една подкрѣпа на духа на автономността.

По-нататкъ. Когато общинитъ ще могатъ да се повдигнатъ така, щото всѣка община да има свой отдѣленъ бюджетъ, тя ще бѣде господаръ на него, тя ще се грижи за него, и вѣрвамъ, че ще се породятъ и едно съревнование между близкитъ една до друга общини, за да могатъ да направятъ нѣщо по-добро, едно съревнование да се подобри изобщо въ качествено отношение цѣлата училищна работа. Доказана истина е, че тамъ, дѣто само правителството се грижи за училищата, тамъ не може да се постигне повече нѣщо отъ посрѣдственото, повече нѣщо отъ срѣдното, възможно то за всички еднакво. Този въпросъ, кому да се оставятъ училищнитъ бюджети, дали да бждатъ всецѣло въ рѣцѣтъ на държавата или въ рѣцѣтъ на общинитъ, се разисква извънредно много въ Америка и Англия. Тамъ съществува противоположностъ на онова, което е у насъ, тукъ. Тамъ всичко е останало въ рѣцѣтъ на общинитъ, всичко е оставено на тѣхната инициатива и училищното дѣло се намира до една голѣма степенъ въ хаосъ. Вие ще намѣрите тамъ нѣкои работи, които ние тукъ можемъ да считаме, че не сж добри, а и тамъ се боятъ отъ опасността, че може изобщо страната да остане по-назадъ въ своя напредѣкъ отъ другитъ страни, дѣто има по-голѣма намѣса отъ страна на държавата. Но при все това не бързатъ да прѣдадатъ училищата си всецѣло на държавата. Засега само изучаватъ въпроса всеотранно. Между другото изпращатъ специалисти да изучаватъ учебното дѣло въ разни други страни, по-нови и по-стари, и издаватъ специални доклади по това. Извѣстниятъ благодѣтель Карнеги, който е далъ единъ голѣмъ фондъ за пропагандиране идеята за всеобщия миръ, заедно съ това е далъ срѣдства, суми и за изучаване народното образование въ разни страни. Напоследѣкъ съ такава цѣль бѣше ходилъ единъ отъ американскитъ професори Елиотъ въ Далечния изтокъ. Между другото, той бѣше изучилъ училищната система въ Япония. Япония, както знаете, е една отъ онѣзи държави, които сж захванали своя животъ по-късно, и отъ желание да догонятъ другитъ по-напреднали държави, станало е и тамъ нужда, както и у насъ, държавата да се намѣси малко повече, и самата тя да вземе въ рѣцѣтъ си учебното дѣло, училището. Той свидетелствува, че и тамъ открилъ тази истина, която е констатирана и на други мѣста отъ други американци, че щомъ всичко влѣзе въ рѣцѣтъ на правителството, не може да се постигне повече отъ срѣдното, отъ обикновеното, а обикновено може се постигне само минимумъ. И това е твърдѣ естествено. Когато вие правите единъ бюджетъ и мислите какъ да удовлетворите извѣстни училищни нужди на София и въ сѣщото врѣме, какъ да удовлетворите сжщитъ нужди въ най-малкото селце на България, вие се принуждавате да намѣрите една мѣрка, една норма, която ще отговаря и на София, и на Пловдивъ, и на Русе, па да отговаря и на малкитъ села. Вие, естествено, тогава ще се задоволите съ минимума, нѣма да дириете да се създаде повече нѣщо.

Д. Кьорчевъ: Основниятъ законъ, конституцията, задѣлжава.

И. Пѣевъ: Ако всѣка една община дѣйствува от дѣлно, ако всичко бѣде децентрализирано, ако колкото срѣдства съберете отъ държавата, отъ окръга или отъ другадъ ги дадете като собственостъ на самата община и я подпомогнете тя да стане центъръ за тази работа, вие ще видите, че общини, които сж по-усърдни, ще направятъ повече отъ онѣзи, които сж по-малко усърдни. Съревнованието ще накара и послѣднитъ да се стремятъ къмъ напредѣкъ. Тази истина е тѣй всеобща, че азъ я смятамъ за аксиома. Щомъ има повече центрове да се грижатъ поотдѣлно за една и сжща работа, винаги ще се получатъ по-добри резултати. Азъ мисля, че ако се въведе фондвата бюджетна система за училищата, и друга една промѣна ще настане въ нашия училищенъ животъ. Когато вие оставите грижата за фондоветъ върху общинитъ, когато единъ учителъ разбере, че подобрението на неговото положение зависи именно отъ тѣзи мѣстни срѣдства, тогазъ ще настане едно общо сътрудничество между учителя и общината въобще за удовлетворението на културнитъ нужди на общината. Тогава ще настане едно сприятеляване, едно обличаване между учителя и общината, особено ако се съгласятъ и другитъ министерства да прѣдвидятъ особени помощи за разни културни цѣли, и ако учителитъ се убѣдятъ да взематъ участие въ професионалнитъ курсове, ако не му се проповѣдва онова, което четѣхме, че му се проповѣдваше прѣди нѣколко години, а именно, че той не трѣбовало да посѣщава земеделскитъ елементарни курсове, защото ако ги посѣщавалъ и ако отидѣлъ да учи селскитъ, какъ да си подобриятъ земеделството, той щѣлъ да се оселендурчи — помнете, че това се писа въ единъ учителски вѣстникъ: . . .

С. Смарчевски: „Учителска искра“.

И. Пѣевъ: . . . ако, съ други думи, учителитъ не се насѣкватъ да не се занимаватъ съ професионално и земеделско образование, защото щѣли да се оселендурчатъ и не имъ се внушава да се занимаватъ само съ високата наука.

А. Ботевъ: Това е фактъ.

И. Пѣевъ: Ако на учителитъ не се проповѣдва това, казвамъ, вие ще видите, че ще стане едно сдупчаване между общината и учителството, такова сдупчаване, за което мнозина плачатъ и лясната на което е, може-би, главната причина да се явяватъ тукъ-тамъ прѣстѣпвания противъ учителитъ и да се повдига този въпросъ: трѣбва ли учителитъ да има свобода въ своята политическа дѣйностъ или не трѣбва да има. Единъ учителъ, който е сдупченъ съ своитъ съсемияни и съграждани, който има повече общо съ тѣхъ, който живѣе всѣки денъ съ тѣхъ, той ще знае, какъ да прояви и своитъ политически мнѣния, той ще знае, какъ да се нагоди, за да не развали онака хармония, която е потребна за напредѣкъ на учебното дѣло, и нѣма да има нужда да се прѣдвидятъ въ законитъ никакви ограничителни мѣрки. Ще бѣде излишно тогава и да се говори за подобно нѣщо. Вие ще видите, че въ такъвъ случай повечето пѣти учителитъ ще бѣде на сжщото мнѣние, на което е болшинството въ това село, и хармонията ще дойде сама по себе си. Така че, като подхвърлямъ мисълта за това отдѣляне на училищния бюджетъ отъ държавния, азъ не мисля само за улесняване издѣлката на училищата, не говоря само за създаване условия, при които по-лесно ще могатъ да се събератъ срѣдства, за да могатъ да се издържатъ тѣзи училища, но мисля още да се децентрализира администрацията на учебното дѣло по такъвъ начинъ, че да може чрезъ това да се увеличи, изобщо, автономността на общинитъ, да се направи едно

подобрене качествено въ училищното дѣло чрезъ съревнувание, чрезъ полагане по-голъмо усърдие и усилие отъ отдѣлнитѣ центрове, а така сѣщо да се създадатъ условия, за да се въдвори оная хармония между учителство и гражданство, която е залогътъ не само за процъвтването на учебното дѣло, но и въобще за културния прогресъ на нашето общество.

Тая реформа се намира — това чета по лицата ви — нѣкакъ си за мъчно приспособима. Колко години трѣбватъ за това, и имаме ли такива способни общини да почнатъ тая работа — ето възраженията, които ще ми се направятъ. Само когато се захване работата и се тръгне изъ този пътъ, само тогава ще се види, че прѣдлаганата отъ мене реформа е възможна. Въ всеки случай, ако се отдѣли бюджетътъ на училищата и се разпрѣдѣли по такъвъ начинъ, въ видъ на фондове, като всичко онова, което държавата може да даде, се прибави къмъ тѣхъ, нѣма да стане положението на училищата и на учителитѣ — по-лошо, отколкото е сега, когато държавата се грижи за всички училища и за учителитѣ еднакво, както се грижи и за стражаритѣ, както се грижи и за всички други чиновници; и когато ти дири приходи за тѣхъ отъ едни и сѣщи източници. Въ всеки случай, ще стане по-добъръ. Азъ съмъ дълбоко убѣденъ, че много по-добъръ ще бъдатъ поставени училищата, и материално, и, както казахъ, и въ друго отношение.

Проповѣдвамъ съмъ тая реформа и ще продължавамъ да я проповѣдвамъ, като съмъ увѣренъ, че тогава, когато държавата види, че не може да кара работата, сама ще дойде да подири до тѣзи източници, които проповѣдвамъ, но може да бѣде късно. (Ржоплъскане въ лѣвицата и лѣвия центъръ)

Прѣдседателствуещъ д-ръ И. Момчиловъ: Има думата г. Димитъръ Благоевъ.

А. Ботевъ: Г. прѣдседателю! Дайте врѣме за вечеря.

Прѣдседателствуещъ д-ръ И. Момчиловъ: Давамъ 1/2 часъ отидихъ.

(Слѣдъ отидихъ)

Прѣдседателствуещъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни) Засѣданието продължава.

Има думата г. Димитъръ Благоевъ.

Недѣлчо Георгиевъ: Нѣма кворумъ, г. прѣдседателю.

Министъръ П. Пешевъ: Нѣма нужда отъ кворумъ.

Недѣлчо Георгиевъ: Има нужда, защото засѣданieto е прѣкратено.

Министъръ П. Пешевъ: Не е прѣкратено.

Недѣлчо Георгиевъ: Отворете правилника и вижте. Ние само констатираме това, за да се отбѣлжи въ протокола.

Министъръ П. Пешевъ: Кворумъ трѣбва за гласуването.

Д. Благоевъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Бюджетътъ за народната просвѣта трѣбва да се разгледа въ свръзка съ училищната политика на нашата държава, разбира се, респективно на всички правителства, които сѣ я управлявали. Затова всички, които взеха думата по този бюджетъ, прѣди всичко разглеждаха бюджета въ тази свръзка. И азъ ще направя сѣщото.

Отъ всичко, които говориха тукъ по училищната политика на нашата държава, не чухъ буквально

никой да прѣдложи нѣкаква друга училищна политика, освѣнъ тази, която е съществувала у насъ и отъ която сѣ се ръководили всички правителства досега. Само едно се изтъкна: известни поправки, известни допълнения къмъ училищната политика, по която се е ръководила досега държавата. Като-че нѣщо ново, като-че нѣкаква нова училищна политика прѣдложи г. Пѣевъ, бившъ министъръ на просвѣтата, отъ страна на народната партия. Обаче, ако се вгледаме и въ това, което той ни каза, ние ще видимъ, че това, което той прѣдложи, не е нѣщо ново. То е старо, само че той прибави, какъ това старо нѣщо може да се реализира, отъ кждѣ да се взематъ срѣдства, за да се реализира. Всичко това показва, че училищната политика у насъ на всички партии, които сѣ управлявали, и които ще управляватъ утрѣ, е една и сѣща. Пита се тогава: защо наистина тази политика остава една и сѣща, и защо тѣзи, които взеха думата по училищната политика, изразена въ бюджета на днешното правителство, не казаха нѣщо ново, не прѣдложиха нѣкаква особена училищна политика? За да си отговоримъ на този въпросъ, ние трѣбва, прѣди всичко, да кажемъ, какво нѣщо е собствено училището въ свършенното общество, и въ свръзка съ туй ние ще видимъ, защо именно политиката въ днешното общество, при днешния строй за всички правителства е една и сѣща.

Днешното училище не е нищо друго, освѣнъ единъ институтъ, наредъ съ всички други институти, които съставляватъ, заедно взети, така нареченото държавно управление. То е единъ институтъ, който има прѣдназначение чисто класово. Училището днесъ, както и всички други институти, служатъ именно на класовитѣ интереси, които господствуватъ въ даденото общество.

Министъръ Н. Апостоловъ: Класови!

Д. Благоевъ: Г. Апостоловъ! Вамъ като-че-ли не Ви се харесва, като казвамъ „класови интереси“, но извинете, ние не можемъ друго-яче да говоримъ. Ние винаги ще пѣмъ една и сѣща пѣсенъ, само въ различни нюанси.

Министъръ Н. Апостоловъ: Азъ говоря на г. Димитрова.

Д. Благоевъ: И понеже училището е такъвъ класовъ институтъ, затова именно тукъ ние виждаме да излизатъ и да ни говорятъ като-че на различни езици, обаче, съдържанието е едно и сѣщо.

Н. Досевъ: Една и сѣща пѣсенъ, само че на другъ гласъ.

Д. Благоевъ: Напр., вие чувате отъ нашитѣ колеги отъ земледѣлската група, единиятъ да ви говори противъ тѣснитѣ социалисти, другиятъ да ви говори противъ учебната система у насъ, именно, противъ пианото, противъ пѣенето, противъ всичко това, което съставя, тъй да кажа, цивилизацията, което съставя културата въ днешното, свършенното общество. Вие чухте и другитѣ, които ви говориха тукъ. Тѣ ви говориха само за недостатъцитѣ, които има, било въ учебната система, като напр., че програмитѣ у насъ сѣ извънредно прѣтрюпани, били напр., че учителскиятъ персоналъ не стои добъръ, не е възнаграденъ добъръ и т. н. Всичко това показва, именно, че тѣ изхождатъ отъ известни класови интереси. Земледѣлцитѣ, напр. — азъ много добъръ ги разбирамъ — когато се явяватъ тукъ, отъ трибуната, да ви говорятъ за това, което се прѣподава въ нашитѣ училища, музика, пѣние и пр., тѣ го смѣтатъ за единъ разкошъ. Селянитѣ още не разбиратъ това, не го смѣтатъ за една нужда на своята класа. Есте-

ствено, като не го смѣтатъ за една нужда на своята класа, тѣ ви казватъ: „Какви сж тѣзи разкоши, тѣзи луксове въ учебната система?“

А. Ботевъ: Ние не го смѣтаме за излишно, но казваме, че прѣди тази нужда имаме други по-належащи.

С. Омарчевски: Животътъ е по-важенъ.

Д. Благоевъ: Както и да говорите, както и да обяснявате, обаче, въ корена е това. Това е много естествено въ една селска класа, която отъ една страна се диференцира, една частъ отива надолу, а друга частъ се стреми нагорѣ. Много естествено е, че въ тази класа се явяватъ такива мнѣния, такива възгледи за учебното дѣло у насъ и за училищната политика, която трѣбва да води нашата държава. Сжщо така, когато тукъ се яви г. Пѣевъ и ви говори, че у насъ трѣбвало да стане децентрализация въ учебната система, той не ви говори нѣщо ново, както ви казахъ, но ви изказа мнѣнието на една класа, която има своитѣ цѣли. Той взема примѣръ отъ Америка, взема примѣръ отъ Англия и ви казва: въ Америка учебното дѣло е децентрализирано; тамъ то се намира въ рѣцѣтъ на общинитѣ или въ рѣцѣтъ на капитонитѣ, или въ рѣцѣтъ на частни граждани, на частни инициатори. Той взема за примѣръ Англия, дѣто тѣй сжщо ние виждаме, че училищата се намиратъ въ рѣцѣтъ на общинитѣ, въ рѣцѣтъ на частната инициатива. Въ всѣки случай той говори за тенденцията на училищната политика въ страни капиталистически, въ които капиталистическото развитие напредва. Тя се състои въ това, че държавата се освобождава отъ грижата за народната просвѣта, я прѣдава въ рѣцѣтъ на общинитѣ или на частнитѣ заинтересовани инициативи, които искатъ тая просвѣта, и той прѣдлага това, което още въ 1902 г. въ тая сжщата зала, ако не отъ тази трибуна, прѣдлагаше покойниятъ Цанковъ, който казваше, че училищата трѣбва да отидатъ въ рѣцѣтъ на народа, общинитѣ да си издържатъ училищата, да си назначаватъ учители и т. н. То бѣше една мисль неясна. Днесъ иде г. Пѣевъ да ви я каже малко по-друго-ячо, макаръ че не знае, да-ли той съзнава, че тя е една мисль на една капиталистическа класа, добръ оформена, добръ издигната и която иска да се отърве отъ всѣкакви разноси за народната просвѣта.

И. Пѣевъ: Исторически това е вървѣло друго-яче. Стремѣжътъ въ Англия и Америка сега е държавата да се намѣси, а исторически въ всички държави училищата сж били въ рѣцѣтъ на общинитѣ и на частната инициатива.

В. Коларовъ: Подъ влиянието на работническата класа.

Д. Благоевъ: Именно, азъ на туй искахъ да му обърна вниманието, че ако днесъ капиталистически страни, като Англия и Америка, наистина се обръщатъ къмъ това, щото държавата да поеме грижата за народната просвѣта, то се дължи именно на влиянието на народната маса тамъ, която се състои главно отъ пролетариата, който е милиони, защото, както знаете, тамъ селската класа е окончателно почти изчезнала, като е останала само 5% отъ цѣлото население. Естествено е, че когато тамъ има единъ пролетариятъ милионенъ, той ще иска това, първо, защото нѣма възможностъ да поддържа народната просвѣта, и второ, защото класовитѣ интереси му диктуватъ това, тѣй като отъ неговата принадлежна цѣлностъ, за която азъ говорихъ онзи день, се поддържа всичко въ държавата, и въпрѣки това, той не може да има народна просвѣта. Тамъ проле-

тариятъ захваща да иска, да защитава своитѣ интереси и права и затуй държавата ще бжде принудена да поеме издръжката на народното образование, особено на пролетарската класа. Но не е вѣрно, че навсѣждѣ, въ всички страни, историческиятъ процесъ е билъ такъвъ. Въ по-раншнитѣ държави, като Англия и сѣтиѣ Америка, кждѣто се прѣнесе капитализмътъ отъ Англия и заедно съ него се прѣнесоха почти готови реформи на капиталистическото развитие, тамъ процесътъ отначало е билъ такъвъ. Но въ други държави, като Франция, Италия, Австрия, Германия, които по-късно стѣпиха въ пѣти на капиталистическото развитие и кждѣто имаше по-други условия, тамъ процесътъ е билъ по-другъ. Впрочемъ, да не се впускаме въ тия далечни исторически изслѣждания. Въпросътъ бѣше, да си обяснимъ ние, защо именно отъ тази трибуна на това Народно събрание ние не чуваме нищо особено по училищната политика отъ всички, които сж говорили. Ние виждаме едно общо единодушие въ общитѣ възгледи, въ основата на училищната политика у всички партии, и правителствени, и опозиционни. Тукъ вамъ ви говори, напр., г. Мушановъ. Като бившъ министъръ на просвѣтата въ демократическото правителство, какво въ сжщностъ каза, доколкото той имаше намѣрение да говори по бюджета на народната просвѣта. Азъ смѣтамъ, че неговото намѣрение не бѣше да каже нѣщо по народната просвѣта, защото нѣмаше какво особено да каже.

К. Досевъ: Той искаше да каже нѣщо по заема.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни) Моля, тишина.

Д. Благоевъ: Но въ всѣки случай, доколкото той каза нѣщо по народната просвѣта, както чухте, то бѣше това, че въ основата на народната просвѣта, на училищната политика трѣбва да лежи патриотическото възпитание, възпитанието на патриотизмътъ, на национализмътъ и т. н. Той забрави даже това, което той едно врѣме направилъ, като отстъпиха на широкитѣ социалисти, когато тѣ викаха: „Дайте пътъ на демокрацията!“ (Смѣхъ въ дѣспичата)

Министъръ Н. Апостоловъ: Трѣбваша му тогава.

Д. Благоевъ: Той забрави, че тогава той вмѣкна въ закона за народната просвѣта едно измѣнение, като религиозно-нравственото възпитание и обучение, го замѣсти съ цѣлостно хармонично възпитание и обучение въ народнитѣ училища. Въ 1911 г., слѣдъ като, разбира се, той си изтъка платното, слѣдъ като „демокрацията“ бѣше на властъ, когато тукъ, въ Народното събрание, се разискваше единъ законопроектъ за измѣнение закона за народната просвѣта, прѣдложенъ отъ страна на народната партия, тогава той, наистина, воднага си измѣни мнѣнието и каза, че подъ цѣлостно хармонично образование не е разбирали нищо друго, освѣнъ старото нравствено-религиозно възпитание и обучение.

К. Панайодовъ: Значи, шарлатанствувалъ е.

Д. Благоевъ: На всѣки случай, казвамъ, той днесъ дойде да признае заедно съ всички, че въ основата на училищната политика у насъ трѣбва да лежи това, което е общо за всички буржоазни партии, които сж управлявали и ще управляватъ страната. Слѣдователно, въ основата на училищната политика на нашата държава всички искатъ да лежи нравствено-религиозното възпитание. Трѣбва да кажа, че ако само тѣй го кажемъ „нравствено-религиозно възпитание“, то е още една фраза, която не можемъ да разберемъ, но г. Мушановъ прибави, че подъ

нравствено религиозно възпитание трѣбва да се разбира възпитание въ патриотизъмъ, въ национализъмъ и въ всичко това, което съставлява, тъй да се каже опората на днешната държава. Слѣдователно, г-да, основата на училищната политика на нашата държава — и бързамъ да прибавя, особено на народното училище — е да възпитава младото поколение въ патриотизъмъ, въ национализъмъ, въ монархизъмъ и т. н. Въ туй отношение, тѣзи, които сѫ управлявали и създали законитѣ, тѣзи, които днесъ управляватъ и утрѣ ще управляватъ, абсолютно нищо не измѣняватъ. Затуй, повтарямъ да кажа, всички сте съгласни въ туй отношение и затова критиката, която тѣ упражниха, бѣше такава, която абсолютно нищо не говори на ума и на сърцето.

Обаче, ние, социалъ-демократитѣ, се питаеме, какво съдържание влагате вие въ патриотическото и национално възпитание и обучение. Много се интересувахъ да чуя отъ тѣзи, които говориха на тази тема, точното съдържание, което влагатъ въ патриотизма, национализма, монархизма и т. н. Г-да! Отъ това, което ние можахме да изкажемъ тукъ, вие видѣхте, че ние, социалъ-демократитѣ, претендираме да бѣдемъ много по-добри патриоти отъ васъ и да бѣдемъ много по-добри националисти отъ васъ, защото ние претендираме да разбираме много по-добре, много по-ясно, много по-категорично, много по-прецизно и много по-правилно патриотизма и национализма, който трѣбва да съществува изобщо въ нашата страна. Вие 35 години насаждахте чрѣзъ народното училище патриотизъмъ и национализъмъ. Прави сѫ тѣзи, които казватъ, че народното училище даде на България тѣзи успѣхи, които тя има въ първата война, но нитамъ ви азъ, вие днесъ можете ли да се надѣвате, че отъ сѣщото туй възпитание, което вие насаждахте 35 години, ще се получи сѣщото, което вие очаквате? Прѣди всичко, ние трѣбва да ви кажемъ: не е права мисълта, която отъ тукъ се поддържаше, че училището е дало тия славни резултати отъ първата война, които показва, че дѣйствително у насъ имало патриоти, имало патриотизъмъ. Да, г-да, както ви казахъ и други пѣтъ, патриотизъмъ имаше, но дѣ имаше? Не въ вашитѣ възпитаници въ гимназитѣ и университетитѣ, не въ тѣзи, които свършватъ тѣзи висши училищни институти, които поглѣпватъ най-много отъ срѣдствата на бюджета, които разискваме, и които се събиратъ отъ работническата класа. Имаше наистина извѣстенъ патриотизъмъ на маситѣ, присаденъ отъ народното училище.

К. Панайодовъ: Ами запаснитѣ офицери отъ кѣдѣ излизатъ? Не-ли отъ гимназитѣ и отъ Университета?

Д. Благоевъ: Ако вземете да разгледате, кои отъ запаснитѣ офицери кѣдѣ сѫ свършили, ще намѣрите, че повечето не сѫ свършили гимназия. . . .

К. Панайодовъ: Не, повечето сѫ свършили гимназия.

Д. Благоевъ: . . . а сѫ свършили педагогическо училище и други такива институти. На всѣки случай, вие трѣбва да имате прѣдъ видъ, когато отговаряте на този въпросъ, че тѣ сѫ влѣзли въ живота и сѫ били подъ съвѣзмъ друго влияние.

К. Панайодовъ: Каквото и да е, отъ тамъ сѫ излѣзли.

Прѣдседателствуващъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни)

Д. Благоевъ: На всѣки случай фактътъ е този, г. Панайодовъ, че всички тѣзи, които имаха възмож-

ностъ да минатъ прѣзъ срѣдното и висшето образование, тѣ сѫ синове на богати и тѣ сѫ били въ тила или въ щабоветѣ.

К. Панайодовъ: Само синоветѣ на хора отъ власт-вующитѣ партии бѣха тамъ.

Д. Благоевъ: Сжшо тъй и тия, които сѫ минали прѣзъ военнитѣ академии и които трѣбваше да водятъ войницитѣ, се криеа и бѣгахъ.

К. Панайодовъ: Само роднинитѣ на народняцитѣ и цанковиститѣ, а всички други бѣха въ първитѣ редове.

Прѣдседателствуващъ д-ръ И. Момчиловъ: Моля, г. Панайодовъ, не прѣкъсвайте.

Д. Благоевъ: Не е вѣрно. Тѣ не бѣха първи въ войната, а първи бѣгахъ. Тѣй щото, когато вие говорите за патриотизма, който дава училището, вие виждате, че колкото е по-високо училището, толкова по-малко патриоти ви дава то.

Н. Мушановъ: Доцентътъ Алексиевъ, бившитѣ окръжни управители Милевъ и Антоновъ, и толкова десетки хора съ висше образование загинаха въ войната.

Д. Благоевъ: Нѣколко души сѫ, знамъ ги. Кажете, кои сѫ тия десетки? На-ли знаемъ статистиката на убититѣ. Какво ми приказвате вие?

Министъръ Н. Апостоловъ: Да не падате въ пѣтя на крайността?

Д. Благоевъ: Не е крайностъ, а така си е.

К. Панайодовъ: Успѣхитѣ се дължатъ на туй, че както интелигенцията, така сжшо и народътъ бѣха патриотични.

Прѣдседателствуващъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни) Моля, тишина. Стига сте прѣкъсвали, г. Панайодовъ.

А. Димитровъ: Вашата интелигенция бѣгаше.

К. Панайодовъ: Не е вѣрно!

Д. Благоевъ: Фактътъ е този, г. Панайодовъ. Изключения има, . . .

К. Панайодовъ: Общо правило е.

Д. Благоевъ: . . . но това е общопризнато днесъ и не знамъ защо вие го отричате. Вие виждате, че дѣйствително фактитѣ опровергаватъ това, което вие поддържате за училищната политика. Туй показва вашето отричане на фактитѣ. Моята мисль е тамъ, г-да, че вие можахте да достигнете това съ патриотическото възпитание, съ което въ продължение на 35 години чрѣзъ народнитѣ училища, тъй да се каже, тъпчехте въ главитѣ на дѣпата, на младото поколение. И отъ тукъ заключението ми е, че училищната политика у насъ се раздѣля на двѣ: отъ една страна, училищната политика, която се касае до срѣднитѣ и висши учебни заведения и отъ друга страна, училищна политика, която се касае до народнитѣ, до основнитѣ училища. Съ срѣднитѣ и висши училища вие се стараете да създадете чиновници, тилови герои, професори и писатели, които да защищаватъ интереситѣ на господствующата класа у насъ.

Министъръ Н. Апостоловъ: На-ли на работническата класа трѣбватъ интелигентни работници?

Д. Благоев: Да, на работническата класа трѣбватъ интелегентни работници, и ние ще искаме въ туй отношение отъ държавата да положи повече грижи, отколкото вие полагате, или никакви грижи не полагате.

Министъръ Н. Апостолов: Какъ да не полагаме?

Д. Благоев: Въ всеки случай ние искаме работническата класа да има интелегентни хора и заради това именно нашитѣ искания сѣ, щото въ бюджета на народната просвѣта да се прѣдвиди не това, което вие давате, а това, което е необходимо за работническата класа, и въ народнитѣ училища, и въ виспитѣ училища.

Спрѣмо основнитѣ училища у насъ училищната политика на всички правителства и на всички партии е била именно тази: тамъ по всякакъвъ начинъ да се насажда патриотизъмъ, национализъмъ, монархизъмъ, всичко това, което съставлява срѣдство за закрѣпване на класовото господство въ днешното общество.

И. Пеев: Грамотностъ.

Д. Благоев: Безъ грамотностъ вие не можете да имъ вътѣпите тѣзи идеи. Но и тамъ вие сте недостатъчни, и тамъ вашата училищна политика се простира дотамъ, доколкото дѣйствително вашитѣ интереси позволяватъ това, а оттамъ-нататѣкъ ние виждаме една политика, която е чисто и просто противъ дѣйствителната просвѣта на народнитѣ маси, на работническата класа.

Ако ние вземемъ да разгледаме, какво става въ основнитѣ училища, каква е училищната политика въ тѣзи училища, ние ще видимъ поразителни факти. Ще ми позволите да ви покажа отъ най-новата статистика, която ние имаме, отъ 1910 г., нѣколко цифри. Г-да, както ви е известно, отъ буржоазията у насъ и въ цѣлия свѣтъ е възприетъ принципътъ за задължителното основно образование. Въ началото, когато буржоазната класа се издигаше и се бореше съ феодалната, тя търсѣше и въ просвѣтата едно оръжие противъ феодалната класа. Независимо отъ това, издигащата се буржоазна класа за цѣлитѣ на своето издигане, като класа, като икономическа категория, за производственитѣ цѣли, намираше за необходимо да издигне принципа на общото задължително народно образование за дѣцата на народнитѣ маси, които вече почваха да пълнятъ фабричитѣ и работилницитѣ. Този принципъ се възприе въ всички конституции на по-младитѣ държави, които се явяватъ по-сетнѣ на сцената на капиталистическото развитие. У насъ тѣй сѣщо, споредъ конституцията, основното народно образование е безплатно и, слѣдователно, задължително. Обаче, на дѣло, слѣдъ като дѣйствително буржоазната класа дойде на властъ, слѣдъ като тя вече икономически се закрѣпи, ние виждаме другата тенденция, къмъ която тя отива. Тази тенденция, която азъ, по поводъ думитѣ на г. Пѣева, казахъ, е, че колкото повече се развива капиталистически една страна, толкова повече тя се стреми да се отърси отъ издрѣжката на народното образование. У насъ слѣдъ освобождението, наистина, се полагаха повече грижи, щото всички дѣца да посѣщаватъ народнитѣ училища. Обаче, колкото по-нататѣкъ отиваме, толкова повече виждаме да се напуска принципътъ за задължителното обучение и, или по-право да кажа, този принципъ сѣ по-малко нампра прилагане въ нашия животъ. И наистина, статистиката ни показва, че ние имаме едно грамадно напускане на ученици отъ отдѣленията. Азъ ще ви прочета нѣколко данни — нѣма да чета отъ самото начало, отъ 1886 г., но ще ви чета по-нови данни — които показватъ, какъ дѣцата у насъ систематически

напускатъ училището и не могатъ да довършатъ даже основното образование. Записани въ I отдѣление прѣзъ 1902/1903 г. 117.921 ученици, а свършили IV отдѣление само 22.933 души — както виждате, грамадно число ученици не сѣ получили пълно основно образование.

Министъръ Ж. Бакаловъ: Тия отъ IV-то отдѣление не сѣ за сѣщата година.

Д. Благоев: Вие ще видите по-нататѣкъ, че се повтари сѣщото нѣщо. Въ 1906 и 1907 г. записани...

Министъръ Ж. Бакаловъ: Ако е за 1906 г., ще бѣде вѣрно. Прѣзъ 1906/7 г. колко сѣ свършили IV отдѣление?

Д. Благоев: 35.510.

Министъръ Ж. Бакаловъ: Трѣбва да има грѣшка.

Д. Благоев: Но още по-интересно е, колко ученици сѣ напуснали прѣзъ учебната година. Прѣзъ 1902/3 г. вие имате напуснали прѣзъ цѣлата учебна година 42.564, прѣзъ 1906/7 учебна година напуснали 44.209 души; прѣзъ 1908/9 г. — 41.818 души и прѣзъ 1909/10 г. — 27.144, обаче, заблѣжжете, безъ дѣцата, които сѣ посѣщавали само 10 дена училището.

(Прѣдседателското мѣсто заема подпрѣдседателътъ г. д-ръ Сава Ивановъ)

Отъ тия цифри, които ви цитирахъ, ние виждаме едно грамадно напускане на ученицитѣ прѣзъ годината. Сега вие ще кажете, както тукъ азъ чухъ да се изразяватъ нѣкои, че ученицитѣ напускали затова, защото сѣ лѣниви, мързеливи, не искатъ да учатъ и т. н. Обаче, това е свършено невѣрно.

И. Желевъ: Бацитѣ сѣ лѣниви, защото не ги пращатъ.

Д. Благоев: Нѣма защо да бѣдатъ лѣниви. За да ги пращатъ въ училището, не се изисква особенъ трудъ, но има съвсѣмъ други причини.

За да си създадемъ една ясна прѣдстава и за да имаме дѣйствително правилно разбиране, защо ученицитѣ ежегодно напускатъ училището — тѣ правятъ това не отъ желанието да не се учатъ и не отъ мързелъ — ние трѣбва да кажемъ, колко души за какво напускатъ основното училище. Споредъ статистиката, прѣзъ 1907/1908 г. сѣ напуснали училището 3.195 ученици по липса на учебни пособия, облѣкло, обувки и други; прѣзъ 1908/1909 г. — 2.781; прѣзъ 1909/1910 г. — 1.674. Сетнѣ, прѣзъ 1907/1908 г. напуснали 2.393 ученика, цѣнени за ратаи, слуги и други пасмници; прѣзъ 1908/1909 г. напуснали 2.189 отъ сѣщата категория и по сѣщитѣ причини, и прѣзъ 1909/1910 г. — 1.563.

Н. Досевъ: Значи, намаляватъ се.

Д. Благоев: Вие не вземате прѣдъ видъ, че има въ сѣщото врѣме едно увеличение на населението. Трето, напуснали, защото били заети съ работата на родителитѣ си: 4.555 прѣзъ 1907/1908 г., 4.939 прѣзъ 1908/1909 г. и 4.406 прѣзъ 1909/1910 г. Както виждате, г. Досевъ, има едно нарастване.

Н. Досевъ: То е вслѣдствие стечението на обстоятелствата. Идущата година ще намалѣятъ.

Д. Благоев: Отъ тия данни, които ви прочетохъ, е ясно, че задължителното обучение у насъ сѣ повече става една фикция, сѣ повече дѣца не могатъ вече да посѣщаватъ народното основно училище, и главната причина за това, както виждате, е, поради

липса на облъкло, храна и други пособия, поради това, че отиват да стават ратаи, слуги и т. н., и поради това, че родителитъ, като изпадатъ сѣ повече и повече, прибѣгватъ до труда на своитѣ дѣца, прѣди да свършатъ основното образование. Какво е направила държавата, за да може да приложи принципа на задължителното основно образование у насъ? Нищо положително. Въ туй отношение държавата е оставила всичко върху общинитѣ, а въ сѣщото врѣме лишава общинитѣ отъ срѣдства, за да могатъ да помогнатъ за прокарването на принципа за задължителното образование. По-нататъкъ, когато дойда да говоря за издръжката на училищата, азъ не ви кажа, че държавата е длъжна тукъ да се застъпи, а не да се възлага издръжката на учебното дѣло на общинитѣ. Слѣдователно, училищната политика на нашата държава спрямо основното училище е тази, че тя оставя сѣ по-голяма маса отъ дѣцата на народа, на работническата класа абсолютно безъ първоначално образование. Независимо отъ туй, у насъ има единъ законъ за женския и дѣтски трудъ. Споредъ този законъ, дѣцата до 14-годишна възраст, които не сѣ свършили основно образование, не бива да се употребяватъ въ фабриктѣ, въ производството, сѣ извѣстни изключения, които се прѣдвѣждатъ въ този законъ. Обаче, ние виждаме, че по-голямата частъ отъ дѣцата, които не посѣщаватъ училището, отиватъ въ производството. И въ туй отношение държавата не е направила абсолютно нищо, за да може да накара тѣзи дѣца да получатъ първоначално образование. Ние, социал-демократитѣ, сме противъ тази система, която усвоява нашата държава, и заедно съ нея и нашитѣ общини, да каратъ бѣднитѣ дѣца, дѣцата на пролетарията, дѣцата на изпадащата селска маса, чрѣзъ глоби, насила да отиватъ да посѣщаватъ училището. Това е жестоко, защото глобата се взема отъ залъка на тази маса, отъ родителитѣ на дѣцата, и главно, защото тия дѣца не могатъ да посѣщаватъ училището и да получатъ образование по единствената причина, че нѣматъ облъкло, нѣматъ обуца, нѣматъ изобщо пособия. И въ туй отношение, казвамъ, абсолютно нищо не се прави отъ страна на държавата, . . .

Г. Поповъ: Налага глоби.

Д. Благоевъ: . . . сѣ изключение на туй, че налага глоби, значи, сѣ още по-голяма жестокостъ се отнася къмъ работническата класа и изобщо къмъ народнитѣ изпадащи маси.

Ако такава е политиката спрямо главния принципъ на съврѣмненната буржоазна държава, а именно спрямо задължителното образование, то такава сѣщо е и тя и спрямо онзи факторъ, който служи въ училището за образованието на самитѣ дѣца, т. е. къмъ учителитѣ. Азъ нѣма да говоря много за тѣхъ, защото се говори, но ще обърна внимание на друго едно нѣщо, което не се каза. Много странно е отношението на държавата къмъ учителския персоналъ. Ние виждаме, прѣди всичко, какъ у насъ въ бюджетитѣ се прѣдвѣжда извѣстно число основни учители, а не се назначаватъ всички прѣдвидени учители. Нашитѣ училища сѣ прѣтрупани съ извънредно голямо количество ученици въ едно отдѣление и за да изпълнятъ това, което се прѣдвѣжда въ закона — 50 души ученици непрѣмѣнно да бждатъ въ едно отдѣление — обикновено правятъ нѣщо повече: събиратъ 55 до 60 и повече ученици въ едно отдѣление. Това натрупване на ученици въ отдѣленията, отъ една страна, е крайно нехигиенично, особено, като имаме прѣдъ видъ зданията, въ които се помѣщаватъ тия училища, а отъ друга страна, то е вѣрно и отъ чисто педагогическа страна. Съврѣмненната педагогика е установила едно несъмнѣно нѣщо, че единъ учителъ, колкото по-малко ученици води, на

колкото по-малко ученици прѣподава, толкова по-голямъ успѣхъ могатъ да иматъ тѣ въ усвояването на тия познания, които имъ се даватъ, а тѣ сѣщо е много по-хигиенично и за самитѣ ученици. У насъ ние виждаме обратното. У насъ се прѣдвѣждатъ извѣстно число учители, а се назначаватъ много по-малко, когато класовитѣ и отдѣленията сѣ прѣтрупани съ ученици. Нѣколко данни ще ви дамъ, отъ които ще се види ясно това, което казвамъ. Прѣзъ 1902 г. по бюджета сѣ прѣдвидени 5.641 учители, а сѣ назначени сѣ единъ по-малко, обаче въ 1904 г. по бюджета сѣ прѣдвидени 6.230 учители, а сѣ назначени само 6.207. Сѣщо така, прѣзъ 1906 г. по бюджета сѣ прѣдвидени 6.982, а сѣ назначени 6.923 учители, значи сѣ 50 и нѣщо по-малко. Прѣзъ 1907 г. по бюджета сѣ прѣдвидени 7.300, а сѣ назначени 7.255 учители — 45 по-малко. Прѣзъ 1908 г. сѣ прѣдвидени 7.500, а сѣ назначени 7.677 учители — тукъ вече има едно увеличение. Прѣзъ 1909 г. по бюджета има прѣдвидени 8.209 учители, а сѣ назначени 8.190, значи сѣ около 10 по-малко. Прѣзъ 1910 г. сѣ прѣдвидени 8.560, а назначени 8.204 учители и прѣзъ 1911 г. сѣ прѣдвидени 8.758, а сѣ назначени 8.497 учители — близо сѣ 200 и нѣщо по-малко. За какво се прави всичко това?

Н. Досевъ: За икономия.

Д. Благоевъ: Несъмнѣно всичко това се прави за икономия, и тѣзи икономии се правятъ на гърба на учителитѣ и за смѣтка на здравето на ученицитѣ. И дѣйствително, прѣзъ сѣщитѣ години ние имаме слѣдующитѣ икономии, направени по такъвъ начинъ. Въ 1902 г. е направена една икономия отъ 517.317 л., въ 1903 г. — 187.000 л., въ 1906 г. — 414.447 л., въ 1907 г. — 185.769 л., въ 1908 г. — 339.256 л., въ 1909 г. — 455.153 л. и въ 1911 г. — 594.946 л. Както виждате, дѣйствително е направена една икономия, която, общо взето, достига до една крупна сума. Тия икономии, както виждате, се правятъ отъ назначаването на по-малко учители и като се трупатъ ученици сѣ повече въ едно и сѣщо отдѣление. Това е именно училищната политика на нашата държава спрямо учителския персоналъ. Отъ друга страна, отношението на държавата къмъ учителския персоналъ ние можемъ да го илюстрираме още и съ туй, че въ срѣдата на тѣзи сѣщитѣ учители, на които ние възлагаме толкова много ученици, отъ които ние правиме толкова много икономии, като натрупвате въ отдѣленията маса ученици и развивате въ тѣхъ и въ ученицитѣ охиката, туберкулозата, за която прѣди малко тукъ ни се говори, и по такъвъ начинъ самото младо поколение, на което ние искаме да възложиме патриотическитѣ си надежди, се изражда. Ние виждаме, че учителитѣ у насъ, безъ да гледаме на това, че животътъ у насъ, особено въ послѣдно врѣме, е извънредно много поскъпнѣлъ, оставатъ при една и сѣща заплата. Всѣки петъ години би трѣбвало да се увеличаватъ заплатитѣ; обаче, не само че туй нѣма, но се прави и друго едно нѣщо — сѣ повече и повече волнонаемнитѣ кандидати учители се увеличаватъ и се замѣстватъ по такъвъ начинъ тия учители, които могатъ да иматъ по-голямъ заплата. Тази политика спрямо учителския персоналъ е една политика, която прави неизбежно това емигриране, за което вамъ ви се говори тукъ. Учителитѣ отъ I класъ сега получаватъ 2.400 л., а за да може той да достигне до 3—4 хиляди лева годишна заплата, той или нѣма да дочака туй врѣме, ще умре, или . . .

Н. Мушановъ: 2.400 л. е максималната заплата на основния учителъ, . . .

С. Костурковъ: Не може да отиде повече

Н. Мушановъ: . . . плюсъ 70 л. мѣсячно възнаграждение, както плаща Софийската община.

Д. Благоевъ: Заплатата не е уголѣмена. Тя си остава една и сѣща. Въ всеки случай, тѣзи заплати, които ние имаме, сж за учители II класъ — 2.160 л., за III класъ — 1.920 л., за IV класъ — 1.680 л. и за V класъ — 1.440 л., за кандидати — 1.020 л., за волнонаемни — 840 до 1.440 л. максимумъ. Тѣзи заплати стоятъ на едно и сѣщо мѣсто и не мърдатъ толкозъ години, а въ сѣщото врѣме ние виждаме, че постоянно животътъ поскапнѣва. Туй отношение къмъ учителския персоналъ, особено къмъ основнитѣ учители, е една отъ причинитѣ, по които учителството напуца училището; отъ друга страна, това отношение къмъ учителството вече създава тѣй сѣщо и едно, тѣй да се каже, непостоянно развиване на енергията или упадъкъ на енергията на учители, защото съ такава заплата той не може да възбуди силитѣ си, за да може да поддържа своята дѣйностъ въ извѣстна степенъ, споредъ възрастта си. Най-сѣгитѣ, независимо отъ всичко друго, ние виждаме, че каратъ единъ и сѣщи учителъ да води по двѣ, три отдѣления, което значи още повече да се влошава положението на учителя. Безъ да се впушамъ по-нататкъ върху други подробности, върху това, което тукъ се говори, заключавамъ, че и въ туй отношение училищната политика, както виждате, на нашата държава, е право противоположна на интереситѣ на задължителното народно образование, и особено силно образованието на работническитѣ маси и на работния народъ.

Като се обърнемъ отъ положението на ученицитѣ въ училището, както и положението на учителитѣ, къмъ самата учебна система, ние виждаме, че училищната политика въ туй отношение е имала за цѣль да се всагда този духъ, който вне наричатъ патриотически, националистически и т. н. Тази училищна политика, както азъ ви казахъ още въ началото, имѣ извѣстни резултати дотогава, докогато дѣйствително българскиятъ народъ не се опита, не видѣ на практика, доколко всичко това, което се вътѣпява въ умотѣ на младото поколѣние, е това, което нанстина му прѣдставляваха. Днесъ вне не можете да очаквате, че по сѣщата система, по която вне възпитаватъ младото поколѣние, ще имате сѣщия резултатъ, ще имате този патриотически духъ, този национализъмъ, който вне искате да го имате, както го искахте по-рано. Вне днесъ не можете да се надѣвате, като кажете, че трѣбва да освободимъ братята си, които сж вече освободени и се намиратъ въ свѣршено друго положение, като кажете, че утрѣ трѣбва да правимъ нѣкакъвъ реваншъ, да намѣримъ това, което търсите, и чрѣзъ училището да го достигнете, затова защото то не съставлява идеалъ не само на социалиста-учителъ, но не може да съставлява идеалъ, колкото повече пататъ въ отиваме, и на несоциалиста-учителъ. И всички прѣсѣдвания и всички мѣрки въ това отношение, въ тази посока, ще бждатъ свѣсѣмъ излишни, както бѣха излишни и по-рано. Споредъ насъ, социалъ-демократитѣ, необходимо е сега въ учебната система да легне свѣршено новъ духъ. Много се говори и писа отъ всички партии за новия духъ, който трѣбва да се влѣе въ душата на българския народъ, обаче нищо ново нѣма въ това старо, което пакъ искате да повторите. Старото, което е вече изпитано и което показа, че то може да доведе само до катастрофи, не може вече да бжде основа, не може да се вмѣкне въ психиката на народнитѣ маси, на работническата класа. Колкото работническата класа и народнитѣ маси да сж останали назадъ, колкото още да не сж просвѣтени, на всеки случай, опитътъ, който сж получили, имъ показа, че старитѣ идеали не могатъ да бждатъ по такъвъ начинъ достигнати; слѣдова-

телно, въ основата на учебната система трѣбва да легне свѣршено другъ идеалъ, другъ духъ. Ние, социалъ-демократитѣ, сж още по-голѣма енергия и рѣшителностъ ще искаме, ще се боримъ, щото въ основата на народното образование, особено въ училищата, дѣто се възпитаватъ дѣцата на работническата класа, на работнитѣ народни маси, именно този духъ да бжде прокаранъ въ учебната система.

Н. Мушановъ: Не учителитѣ, ами вне отвѣтъ, политиканитѣ.

Д. Благоевъ: И учителитѣ.

Н. Мушановъ: Тамъ нѣма да ги намѣрите.

Д. Благоевъ: Ще ги намѣриме, г. Мушановъ, защото социалъ-демократическата партия не е като васъ; социалъ-демократическата партия не се спира прѣдъ това, което смѣта като свой дългъ да го изпълни; тя не е като васъ, да почнете нѣщо и нищо да не свѣршите. Обаче, има друго нѣщо. Г. Мушановъ и други, отъ тази трибуна говориха твърдѣ много за морала, за възпитанието на ученика въ морално отношение и т. н. . . .

Д-ръ И. Момчиловъ: Демократически моралъ, въ-роятно.

Д. Благоевъ: . . . обаче, г-да, никакъвъ характеръ и никакво правилно възпитание вапната училищна система, вапната училищна политика не може да създаде. Тя не може да създаде нито въ срѣднитѣ, нито въ висшитѣ учебни заведения такъвъ моралъ, а тя ще създаде това, което вне сте като образецъ — нищо повече. Въ основнитѣ училища вне правите едно голѣмо прѣстѣпление, вслѣдствие на което се явява именно неморалното, явява се туй противорѣчие между самата нейника, която се образува въ училището, и между дѣйствителността. Каква е учебната система собствено у насъ? У насъ учебната система е религиозно-нравствена. Съединени сж двѣ нѣща: религията, отъ една страна, и отъ друга — такива прѣдмети, които сж въ пълно противорѣчие съ самата религия, съ самитѣ религиозни понятия. Какво става въ нашитѣ училища? Отъ една страна, вне прѣдаватъ на ученика свещеното писание, законъ Божий, разправяте му приказки отъ свещената история за сътворението на свѣта, за създаването на човѣка и т. н.; отъ друга страна, подиръ единъ часъ, му се прѣподава естествена история, дѣто му се показва, какъ се размножаватъ въобще организмѣтѣ. Това сѣщото противорѣчие ние го имаме и въ срѣднитѣ и въ висшитѣ училища, особено въ срѣднитѣ. Но въ основното образование вне имате една учебна система, която постоянно разклаща въ дѣцата тази нейника, която е оставена отъ баба и дѣдо, и която вне искате да поддържате като религиозно-нравствено възпитание. Дѣтето попада въ противорѣчие постоянно, като вижда, отъ една страна, едно естествено обяснение на явленията, а отъ друга — като чува едно религиозно обяснение, като слуша законъ Божий, свещена история. Тѣй че, самитѣ учители и дѣцата вне туряте въ едно противорѣчие съ родителитѣ, които постоянно разказватъ тѣзи приказки, и по такъвъ начинъ се явява единъ упадъкъ въ морала на самото дѣте. То захваща вече да не вѣрва това, което чува, което му разказватъ като морално нѣщо, захваща да си строи свои собствени построения, много по-близки до реалния животъ. По такъвъ начинъ училищната система именно се явява противъ морала, който вне искате да насадите и създава едно противорѣчие, което се вмѣква въ душата на дѣтето, което естествено, понеже вижда реалния животъ — това, което му казва

естествената история — то се повече и повече се пропихва от този реализъм, който, от своя страна, създава почва за възприемане на едни реални политически и обществени течения и т. н. Съв други думи, учебната система, която има нашата държава, както всички съвременни държави, тази система на училищната политика е въ противоречие въ науката, съ действителността, и от тамъ произтича противоречието между младото и старото поколение.

Обаче, намъсто да си обясните така естествено резултатътъ отъ учебната система въ вашата училищна политика, вне тукъ излизате и обвинявате учителитъ, че тѣ сж криви за това, дѣто въ дѣщата се създава една особена психология, задѣто въ училищитѣ се явява едно ново настроение, което вече намира подхрана въ живота и условия, за да се развива по-нататъкъ. Въ този духъ, като се говори за отношението на държавата къмъ учителитъ, тукъ се казваха работи, които по моему не сж прави и неправилно се обясняватъ. У насъ учителитъ, казватъ, сж най-полезни хора; у насъ учителитъ възпитаватъ младото поколение; тѣ се стараятъ да му вдѣхнатъ най-добри идеи, тѣ създаватъ редъ условия за културна работа и т. н., и т. н., и при всичко това, тѣзи полезни дѣтели се подхвърлятъ на най-големъ прѣсѣдвания; чудитъ се защо, отъ каква зла воля се прѣсѣдватъ едни тѣй полезни дѣтели въ нашето общество, както въ всѣко друго общество. Нищо чудно нѣма въ туй. Сравнението, че учителитъ въ турско време сж били на почитъ, защото тѣ тогава сж били революционери и сж били полезни на народа, смѣтатъ го като аргументъ, че не трѣбва да се прѣсѣдватъ учителитъ за тази сжщата революционна дѣйност, която тѣ водятъ въ нашия животъ. Г-да! Исторически не е вѣрно това, което се казва за прѣсѣдванията на тогавашната държава къмъ учителитъ. Тогава учителитъ имаха почитъ, тѣ се почитаха, но отъ кого?

В. Коларовъ: Не отъ чорбаджитѣ.

Д. Благоевъ: Отъ чорбаджитѣ ли се почитаха тогава учителитъ? Тогава учителитъ се почитаха отъ издигащата се буржоазия у насъ, не отъ чорбаджитѣ; тѣ се прѣсѣдватъ отъ чорбаджитѣ...

Х. Бояджиевъ: Демекъ народняцитѣ.

Д. Благоевъ: ... по най-жестокъ начинъ, тѣ се връзваха и прѣдаваха на турцитѣ. Следователно, когато говоримъ за отношението на държавата къмъ учителитъ, тогава и днесъ, ние трѣбва да имаме прѣдъ видъ, че положението е едно и сжщо. Тогава учителитъ революционери се прѣсѣдватъ отъ чорбаджийската класа, отъ феодалната класа, тѣй да се изразя, а буржоазната класа и останалата маса, която върѣше подиръ тази интелигенция — прѣдставителка на буржоазната класа — не ги прѣсѣдватъ, а напротивъ, учителитъ бѣха на голѣма почитъ и бѣха закриляни и подпомагани въ революционнитѣ борби. Но днесъ у насъ въ властъ е сжщата тази класа, която тогава почиташе учителитъ, която имъ помагаше въ революционнитѣ борби, обаче тя сега не намира този интересъ въ учителитъ.

Министъръ Н. Апостоловъ: Тогава учителитъ се борѣха противъ чужда тирания. Народътъ тогава бѣше въ робство.

(Прѣседателското мѣсто заема отново г. прѣдседателитъ)

Д. Благоевъ: Тази чужда тирания се поддържаше и отъ една частъ отъ българитѣ — отъ чорбаджийската класа; чорбаджитѣ бѣха съ властѣта. Днесъ вне нѣмате интересъ да закриляте учителитъ. Днесъ една частъ отъ учителитъ — социалъ-демократитѣ,

за които и говоря — се явяватъ революционни въ новата свърѣмenna смисълъ на думата, явяватъ се изразители на една нова класа, изразители на тѣзи слоеве отъ селската маса, които отиватъ къмъ работническата класа, значи явяватъ се изразители на една нова революционна класа. Както въ другитѣ страни, буржоазията едно време, когато се бунтуваше срѣщу феодалната, чорбаджийска класа, съ благодарностъ се отнасяше къмъ поддръжката, която ѝ даваха всички интелигенти, а днесъ ги прѣсѣдватъ, тага и у насъ тази класа, която днесъ е на властъ, прѣсѣдватъ всѣкаква проява на революционенъ духъ отъ страна на интелигенцията, свързанъ съ революционния духъ, който се явява въ новата, работническата класа, поробена, потисната икономически и политически. Днесъ учителитъ, а особено онези учители, които изразяватъ интереситъ, стремениитѣ на новата класа, която се явява срѣщу буржоазията, се прѣсѣдватъ, и ние не си правимъ илюзия — колкото повече господствующата класа се оформява, толкова повече ще се опитва да прѣсѣдватъ тѣхната дѣйност, толкова повече ще се опита да попрѣчи на събуждането на класата, на която тѣ се явяватъ прѣдставители. Но въ сжщото време трѣбва да имате прѣдъ видъ, че тази нова класа — прѣдставителка на която се явява социалната демокрация — нѣма да стои на едно мѣсто, а ще се развива, ще се организира и борбата ще се води за единъ новъ редъ, при който дѣйствително ще могатъ да се приложатъ новитѣ принципи на педагогическата наука. А новитѣ принципи на педагогическата наука сж, прѣди всичко, тѣзи, които ни дава класическата педагогия, които ги начертаха Русо, Песталоци, които обрѣнаха най-големо внимание на трудовото обучение и възпитание на младитѣ поколения, на дѣщата и особено на бѣднитѣ дѣца. Г. Пѣевъ искаше нѣщо подобно да каже за американската система на обучението, която е основана именно на трудовото начало. Тази система въ Америка е още, тѣй да се каже, въ началото си и при това тамъ не може да се приложи затова, защото училището не е въ рѣцѣтъ на самото общество или, както казватъ, въ рѣцѣтъ на държавата, а училището е въ частни рацѣ, въ рѣцѣтъ на общината, която още играе роль на инструментъ на капиталистическото общество. Но въ всѣки случай едно начало за приложението на класическитѣ принципи или на принципитѣ на класическата педагогика, която днесъ се разработва отъ социалъ-демократитѣ педагози, е трудовото учение — изучаването на всѣкитѣ прѣдмети, на съставнитѣ имъ части, на свойствата имъ, на употреблението имъ и т. н., при самата работа. Дѣйствително и у насъ, до известна степенъ, е трудно едно начало, дѣто се въвежда ръководѣние, дѣто се въвежда известна работа при обучението въ училищата, но то е само едно далечно начало отъ тоя принципъ, който ние защитаваме — принципътъ на учебната система, основана върху трудовото начало. Прочее, социалъ-демократията, както навсѣкждѣ, тѣй сжщо и у насъ се бори за тази нова учебна система, се бори за една училищна политика, която дѣйствително да отговаря на интереситѣ и на изискванията на работническата класа. Отъ друга страна, въ свързка съ туй начало, работническата социалъ-демократическа партия се бори за раздѣлението, или по-добъръ да кажа за прѣмахването на тази лъжа, която сжществува въ нашата учебна система, а именно на туй съединение на религиозното и естествено-научното обучение и възпитание. У насъ тукъ по-рано се говореше за единъ конфликтъ, който имаше между правителството и Синода, единъ конфликтъ, който, може-би, е уравнило, но който ни дава поводъ да кажемъ, че рано или късно ще трѣбва да дойде до идеята за раздѣлението на църквата отъ държавата, като прѣдставите църковнитѣ интереси, църковнитѣ нужди и

потрѣби да се задоволяватъ отъ самитѣ тѣя, които вѣрватъ въ религията, които вѣрватъ въ религиознитѣ обряди и които именно сѣ длѣжни, съ своитѣ собствени срѣдства, да поддържатъ религиознитѣ общини. По такъвъ начинъ държавата ще се освободи отъ многото разходи, които сега се харчатъ и биха могли да се употребятъ за просвѣтителни цѣли и особено тогава, когато учебната система бѣде очищена отъ тази лъжа на съединението на религиозното и естествено-научното възпитание, които не сѣ съвмѣстими и които си противорѣчатъ едно на друго.

Единъ въпросъ, който се зачекна тукъ, и който е много важенъ, е въпросътъ за издрѣжката на училищата у насъ. Г. Пѣевъ тукъ ви предложилъ единъ планъ, подробноститѣ на който, право да ви кажа, азъ не можахъ да схвана напълно, а на-да-ли, вѣрвамъ, и другитѣ да сѣ ги схванали, обаче едно нѣщо отъ него е ясно, че издрѣжката на училищата у насъ, на образованието, трѣбва да се смѣкне отъ държавата и да се стовари върху гърба на народнитѣ маси, на работническата класа и на общинитѣ. Това предложение, което прави г. Пѣевъ, е едно предложение за избавяне държавата отъ разноситѣ по образованието, които разнески да ги употребятъ за съвсѣмъ други цѣли, а именно, за цѣлитѣ на милитаризма.

Министъръ Д. Тончевъ: За индустриални цѣли.

Д. Благоевъ: За индустриални цѣли, много малко се употребяватъ. Напр., отъ всичкия бюджетъ, 250 милиона лева, вне харчите повече отъ 130 милиона лева за милитаризма и за погашение и лихви на държавнитѣ дългове. Къдѣ сѣ тогава тѣзи индустриални цѣли? За индустриални цѣли държавата харчи сега най-малко. Ако вне подѣ индустриални цѣли разбирате туй, че отстъпите безплатно прѣзвезането на стокитѣ, внасянето безъ мита на машини и т. н. — да, въ това отношение държавата помага, липшава се отъ извѣстни приходи, но вне нищо положително не правите, отъ друга страна, за индустриалното развитие, а именно, като поддържате работническата класа, като я поставите въ по-добро положение, като ѝ дадете по-добро образование, за да може именно тя, като факторъ въ производството, да тласка индустрията да върви напредъ. Въ всѣки случай този въпросъ сега не ни занимава.

Та, моето мнѣние за издрѣжката на училищата е: държавата да поеме издрѣжката на образованието у насъ. У насъ по никой начинъ общинитѣ не могатъ да издрѣжатъ училищата — тѣ нѣматъ срѣдства. Тѣзи източници, които ни посочва г. Пѣевъ, абсолютно не могатъ да дадатъ срѣдства за поддържането не на училища, ами на килии училища. Подобно нѣщо, значи, да тласнемъ образованието назадъ, то е една реакционна мѣрка, особено сега, въ този моментъ, когато общинитѣ у насъ не сѣ освободени отъ тази зависимостъ, която тѣ иматъ отъ държавата. Вие, г. Пѣевъ, бѣхте министъръ на просвѣщенiето и вие, като министъръ на просвѣщенiето, не повдигнахте въпросъ за измѣнение на закона за общинитѣ, да имъ се даде пълно самоуправление и като още имъ се даде правото да събиратъ сами данѣцитѣ.

И. Желевъ: И да си назначаватъ сами учителитѣ.

Д. Благоевъ: Назначаване не, но избиране на учителитѣ отъ народа. — Но вие говорите за общинитѣ, тѣ да поематъ сами да си съставятъ училищни фондове. Отъ какво ще ги съставятъ? — Отъ мери отъ 5-или 10 хектара. Достатъчно ли е туй, за да се създадатъ фондове?

И. Пѣевъ: Това, което държавата дава, пакъ да го дава.

Д. Благоевъ: Да кажемъ, въ продължение на 5—10 години се създадатъ 10—20 милиона лева. Какво ще направите съ такава сума за цѣла една страна? Никакви училища не можете да поддържате, напротивъ, народното образование ще остане назадъ, значи ще се създаде повече тъмнина и повече експлоатация за работническата класа. Ето какво искате вие. Вашата система, която предлагате, е опасна и за просвѣтата и за благосъстоянието на работническата класа. Ето защо ние, социал-демократитѣ, се боримъ за издрѣжката на училищата отъ самата държава. Г-да, азъ ви кажахъ и по-рано, че всичкитѣ тѣя срѣдства, които държавата харчи за всичко, което ѝ е необходимо, ги събира отъ данѣцитѣ, които събиратъ голѣма маса отъ българския народъ и я хвърля въ редоветѣ на пролетарията, събира ги отъ принадлежната цѣнность, които се ограбва отъ работническитѣ класи; слѣдователно, ние сѣ право казваме, че издрѣжката на училищата трѣбва да легне върху самата държава. И въ туй отношение социал-демократията се бори, што издрѣжката на училищата да легне не върху общинитѣ, които особено въ този моментъ, нищо нѣматъ, защото всичко имъ взематъ, а върху самата държава, която взема данѣцитѣ, която смѣква отъ принадлежната цѣнность на работническата класа грамадни срѣдства въ видъ на косвени данѣци и прѣки данѣци, въ видъ на разни налози.

Министъръ Д. Тончевъ: Съ едно е — пакъ общинитѣ ще ги издрѣжатъ.

Д. Благоевъ: Азъ обяснихъ, че това е тенденцията на едно общество, което се развива капиталистически, че тенденцията е тази въ всичкитѣ капиталистически държави. Обаче, ние, социал-демократитѣ, сега имаме друга една „тенденция“, а именно съ увеличаваната се сила на пролетарията, борбата, „тенденцията“ е да искаме издрѣжката на учебното дѣло да се поеме отъ държавата. Азъ прѣди всичко, трѣбва да ви кажа, г-да, че никогa не ми е била цѣльта да ви убѣждавамъ.

Г. Димитровъ: И не е възможно.

Д. Благоевъ: И не е възможно да ви убѣди, защото вие се ръководите...

Д. Кротневъ: Вие приказвате на насъ, слѣдователно, трѣбва да ни приказвате убѣдително.

Д. Благоевъ: Вие сте, чини ми се, отъ земледѣлската група, а тамъ ние още можемъ да намеримъ извѣстни елементи, които не ни разбератъ. Но азъ казвамъ, изобщо, че не можемъ да си правимъ илюзия, че ще можемъ да убѣдимъ класата, която се издига и която управлява, която е господствующа. Да си правимъ илюзия, че можемъ да убѣдимъ хората отъ тази класа, това е сѣ ежщото да си правимъ илюзия, че можемъ да спремъ същността или да му кажемъ да се върне отъ западъ къмъ изтокъ. Такава илюзия ние не можемъ да си правимъ, обаче ние обясняваме и сме длѣжни да обяснимъ открито прѣдъ васъ; каква е нашата училищна политика, за каква училищна политика ние се боримъ и ще се боримъ и каква е нашата училищна политика, за да се знаемъ единъ други, и въ ежщото връме да кажемъ на тѣзи, които дѣйствително иматъ интересъ да се борятъ за себе си, да знаятъ за какво трѣбва да се борятъ. Слѣдователно, нашата задача е именно да покажемъ прѣдъ васъ това, за което ние се боримъ, и това, което ние ще искаме отъ вашата държава, ние искаме отъ правителствата. Ние ще излѣземъ въ агитациитѣ да говоримъ за училищна политика и да кажемъ тукъ това, което ние казваме вънъ, и

отъ тукъ да го изнесемъ пакъ навънъ, за да видите, че ние се боримъ за нѣща, които ние смѣтаме много сѣществени.

Прѣдседателъ: Г. Благоевъ! Вие говорите вече единъ часъ и половина, а още не сте почнали за бюджета.

Д. Благоевъ: Г. г. народни прѣдставители! Въ дадения моментъ, додѣто дѣйствително дойде моментътъ, когато ние ще можемъ да повлияемъ върху вашата училищна политика до такава степенъ, щото ако не напълно да бжде тя измѣнена, то да бжде достатъчно измѣнена въ полза на класата, която ние защищаваме и интереситъ на която прѣдставяваме, то ние смѣтаме за нужно да ви заявимъ, че ние се боримъ въ тази минута — и за въ бѣдѣще ще се боримъ — именно за свѣтското образование въ нашитъ училища, за безплатното образование въ основнитъ училища и въ прогимназитъ. Ние непрѣмѣнно ще искаме създаването на държавни заведения за отглеждане на дѣца въ учебния периодъ, а именно училищни градини, дѣтски приюти, кѣдѣто да могатъ дѣцата на работническата класа, които оставатъ съвсѣмъ безъ сѣмейство, тѣй да се каже, на улицата, на произвола или на ненадежни хора, да намѣрятъ извѣстна поддрѣжка. Отъ друга страна, ние ще се боримъ за създаването на санаториуми за слаби и болни дѣца отъ пролетарията и бѣдната класа. Досега нашата държава, както ви изтъкнахъ, отпуска нищожни суми за тѣзи цѣли.

Министъръ Д. Петковъ: Сѣ пакъ отпуска.

Д. Благоевъ: Да, тя отпуска, но това е една стотна отъ капка въ морето. Или отпускайте, или хичъ не отпускайте.

Министъръ П. Пешевъ: Нѣма срѣдства.

Д. Благоевъ: Нѣма срѣдства затова, защото ги употребявате за други цѣли. Въ сѣщностъ има срѣдства, но вие ги харчите за съвсѣмъ други цѣли, и то за много непроизводителни цѣли, а тогава, когато дойде въпросъ да се помогне на тѣзи, отъ които се взематъ тия срѣдства, вие казвате, че нѣма срѣдства.

Единъ отъ въпроситъ, които ние мислимъ, че ще може въ едно близко врѣме да се реализира, е въпросътъ за лѣкарския надзоръ въ нашитъ училища. Въ бюджета си вие прѣдвиждате една достатъчна голѣма сума за учители-лѣкари, обаче и тукъ, както и въ всичко, ние виждаме пакъ този именно класовъ характеръ. Вие давате тази сума не изобщо за народнитъ основни училища и за прогимназитъ, а я давате като помощъ на гимназитъ, кѣдѣто се учатъ повече дѣцата на състоятелнитъ граждани, които могатъ самички да се цѣрятъ и които си иматъ свои лѣкари. Вие оставяте безъ всѣкаква лѣкарска служба основното училище, вие оставяте безъ всѣкаква лѣкарска служба прогимназитъ. Ако вземете, напр., тукъ въ София, ще видите, че въ всѣка гимназия има учитель-лѣкаръ или учителка-лѣкарка и даже въ нѣкои отъ гимназитъ има и по цѣлоко; има даже единъ лѣкаръ на 500 души, една лѣкарка на 600 души, когато можете да турите по единъ лѣкаръ на по-големо число ученици въ гимназията, обаче вие въ гимназитъ турите повече лѣкари и лѣкарки. Ако вземете основнитъ училища, ще видите, че тамъ нѣма пкъ никакви лѣкари; само тукъ, въ София, въ основнитъ училища има лѣкари — двама, най-много четирма лѣкари — и то благодарение на оскѣднитъ срѣдства, съ които разполага училищното настоятелство. Вземете ли прогимназитъ, тамъ ще намѣрите само двама души лѣкари, а вземете ли прогимназитъ

изобщо въ паланкитъ, градоветъ и селата, тамъ вие нѣма да намѣрите никакви лѣкари.

А. Димитровъ: Тамъ има фелдшери.

Д. Благоевъ: Наистина има фелдшери, но и тѣхъ не ги назначаватъ да извършватъ училищна лѣкарска служба. Отъ друга страна, у насъ се назначаватъ учители-лѣкари не по специалностъ, не за да лѣкуватъ дѣцата, не за да помагатъ за дѣйствителното запазване на дѣцата отъ болести, а чисто и просто се назначаватъ, за да направятъ само единъ прѣгледъ на нѣкое заболѣло дѣте, което само отива при лѣкари. Въ сѣщностъ, канцеларията на лѣкари се е обърнала просто на едно бюро, отъ което ученицитъ могатъ да взематъ лѣкарски свидѣтелства, за да оправдаятъ своето отсъствие. Ето докѣдъ се свежда службата на училищнитъ лѣкари, на които се плаща една грамадна сума. Друго щѣше да бжде, ако тази лѣкарска помощъ, която се дава, бѣдѣше обща за всички училища.

Д. Тошковъ: И зболѣкари сѣ необходими.

Д. Благоевъ: И зболѣкари сѣ необходими, но изобщо тамъ трѣбва да има лѣкари, които да слѣдятъ за хигиената, които да даватъ свѣтъ за прѣдпазване отъ заболѣване и отъ заразяване, изобщо такива лѣкари, които дѣйствително ще изпълняватъ своята лѣкарска служба. Но най-главното е, че не може да сѣществува едно правилно учебно дѣло тамъ, дѣто нѣма именно такава лѣкарска помощъ, която се дава въ градоветъ. Ето защо ние се боримъ именно за една такава лѣкарска служба, която да бжде поддържана отъ държавата и която да се изпълнява отъ терапевтици, отъ профилактици, отъ хора, които дѣйствително да могатъ да прѣдпазватъ здравето на дѣцата.

Отъ друга страна, ние искаме непрѣмѣнно и се боримъ съ всички срѣдства, щото да достигнемъ единъ минимумъ за учителскитъ заплати отъ 1.800 л. При тази скѣпотия на живота, този минимумъ е необходимъ, и нека тукъ да припомнимъ на г. г. земеделцитъ, че тѣ сѣ намѣнили своя възгледъ или ще трѣбва да го измѣнятъ.

Нѣкой отъ лѣвия центъръ: Ние искаме учителската заплата да бжде 1.500 л.

Д. Благоевъ: Тѣ, напр., онзи день, когато говорѣха по сѣщия прѣдметъ, казаха, че тѣ никога не сѣ говорили противъ учителската заплата. Това не е вѣрно. Въ брой 76 отъ „Земледѣлско знаме“ отъ 1911 г. има една статия, въ която земеделцитъ изрично възставатъ противъ увеличаване заплатитъ на чиновницитъ и противъ това, щото тия заплати да се увеличаватъ прѣзъ извѣстенъ периодъ.

Нѣкой отъ лѣвия центъръ: Но не и на даскалитъ.

Д. Благоевъ: Вие подъ чиновници тѣй сѣщо разбирате и учителитъ, които получаватъ мизерни заплати и на които не е възможно да сѣществуватъ съ такива заплати, каквито вие искате. И затова ние казваме, че ако вие сте измѣнили своя възгледъ въ туй отношение, направили сте много добръ.

В. Коларовъ: Поздравяваме ги.

Д. Благоевъ: Да, и ви поздравяваме, защото вие сте направили една крачка напредъ въ туй отношение, защото иначе не е възможно да имате дѣйствително добри учители. Отъ друга страна, вие стоите на една почва, отъ която не можете, друго-яче да говорите, но която ще се изплъзне изъ подъ краката ви. Вие постоянно говорите за едно състояние

на нашето село, каквото е днешното. Напротив, борбата на работническата социал-демократическа партия не е, щото селата да останат въ туй състояние, въ каквото сж, а тѣ дѣйствително трѣбва да се култивиратъ, тѣ трѣбва да живѣятъ по-хигиенично, да иматъ улици, да иматъ освѣтление и т. н. А това може да стане само тогава, когато вие се борите за културни цѣли, а не само за това положение, което вие сте заварили.

С. Омарчевски: Нашата борба, г. Благоевъ, е прѣди всичко борба за култура.

Д. Благоевъ: Азъ казвамъ, какво проповѣдвахте по-рано. То не бѣше борба за културни цѣли.

Д. Теневъ: Комуто се даде култура, той не бѣга отъ нея. Отъ хубавото никой не бѣга.

Д. Благоевъ: Г. г. народни прѣдставители! Още единъ въпросъ и свършвамъ. Тукъ се говори за учителя като гражданинъ. Дѣйствително, учителятъ трѣбва да се ползува отъ граждански и политически права, като всѣки гражданинъ. Ние се боримъ за това, защото ние смѣтаме, че сме прави, както ви казахъ, когато се боримъ за туй. Ние смѣтаме, че учителитѣ социалисти, социал-демократи — азъ за тѣхъ говоря — че учителитѣ, които най-много се прѣсѣдватъ, тѣ сж именно онѣзи пионери на новото, на революционното у насъ, които, каквото и да ги правите, както и да ги прѣсѣдвате, не можете да ги изкорените. Самиятъ животъ ги създава. Ето защо ние казваме, че колкото и да се засилва вълната борба въ туй отношение, толкова повече вие ще правите нашата борба силна и въ туй направление. И най-сетнѣ, г-да, слѣдъ всичко това, което се говори тукъ, и слѣдъ това, което азъ се старахъ, колкото е възможно по-накъсо да изкажа, повтарямъ да ви кажа, че каквото и да се говори отъ тази трибуна отъ другитѣ партии, както и отъ вашата партия, обаче едно е вѣрно, че всички вие ще вървите въ този пътъ, въ който досега сте вървѣли. Не виждамъ никаква разлика въ туй отношение. Не виждамъ даже и у лѣвитѣ една рѣзка разлика между васъ и тѣхъ. Обаче, вие трѣбва да имате прѣдъ видъ, че цѣлата тази програма, която азъ ви развихъ накъсо, тя е програмата на социал-демократията въ България. При тази далечна програма, която дѣйствително може да се осъществи само при социалистическото общество, въ което ще можемъ да имаме едно училище напълно научно-педагогично, основано на здравитѣ трудови начала. Освѣтъ това, ние имаме редъ минимални искания, една минимална програма за училищата, за която се боримъ. Но несъмнено близкъ е денътъ, когато ще дойдемъ до социалистическото общество, дѣто ще основемъ настоящето училище — научно-педагогично и въ всѣко друго отношение. (Ржкоплѣскане въ крайната лѣвица)

Д. Теневъ: Само че дотогазъ не можемъ да чакаме.

Д. Благоевъ: Има кои да чакатъ. Вие имате ли дѣца? Тѣ ще дочакатъ.

Прѣдседателъ: Ще се гласува. Които приематъ гл. I по бюджета на Министерството на народното просвѣщение тѣй, както се прочете и както се разкритикува обстойно отъ всички г. г. народни прѣдставители, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Прието.

Моля г. докладчика да докладва слѣдующа глава.

И. Януловъ: Г. прѣдседателю! Прѣдлагамъ да се вдигне засѣданието, понеже часътъ е 11. Просто е невъзможно да се продължава повече.

Д. Благоевъ: Поддържамъ прѣдложението да не се бърза. Да се вдигне засѣданието за утрѣ.

Прѣдседателъ: Има рѣшение да се продължи засѣданието до 12 ч.

И. Януловъ: Питамъ г. министра на просвѣщението, да се произнесе по този въпросъ, желае ли гл. II отъ бюджетопроекта на Министерството на народното просвѣщение да се гледа подиръ 11 ч.

Министръ П. Пещовъ: Да, желая.

А. Ляпчевъ: Г. прѣдседателю! Азъ бихъ желалъ да зная, възъ основа на кой законъ гласувахте бюджетопроекта по глава?

Прѣдседателъ: На основание на конституцията.

А. Ляпчевъ: Конституцията казва, че гласуването става параграфъ по параграфъ.

И. Г. Поповъ: Статия по статия. Грѣшка имате.

А. Ляпчевъ: Статия значи параграфъ.

Докладчикъ д-ръ Т. Янковъ: (Чете)

„Глава II.

„§ 9. Заплата на учителитѣ въ дѣтскитѣ и първоначални училища: за редовнитѣ и кандидатитѣ по размѣра опредѣленъ въ чл. 69 отъ закона за народното просвѣщение, а за врѣмешнитѣ и волнонаемнитѣ отъ 840 до 1.440 л. годишно.

„а) Заплата на учителитѣ въ дѣтскитѣ училища (забавачници), съгласно съ забѣлѣжката къмъ чл. 28 отъ закона за народното просвѣщение, въ слѣднитѣ градове и села: Анхиадо, Бръгово, Каваклий, Кукленъ, Козлуджа, Месемврия, Созополъ и Станимака; въ Тръвъ и Царбродъ до 1 септември и въ новитѣ мѣста, дѣто намѣри за добръ министерството.

„б) Заплата на учителитѣ въ първоначалнитѣ училища, издържани отъ държавата и общинитѣ, съгласно съ чл. 91 отъ закона за народното просвѣщение.

Годишно За
едному 5 мѣсеци

282 редовни учители отъ I класъ по	2.400=282.000 л.
826 редовни учители отъ II класъ „	2.160=748.400 „
830 редовни учители отъ III класъ „	1.920=664.000 „
1162 редовни учители отъ IV класъ „	1.680=813.400 „
3690 редовни учители отъ V класъ „	1.440=2.214.000 „
840 кандидати учители	1.020=357.000 „

75 врѣмешни учители съ годишна заплата отъ 840 до 1.320 л. 30.500 „
1590 волнонаемни учители съ годишна заплата отъ 840 до 1.440 л. 661.700 „

„в) За допълнителенъ персоналъ и откриване нови училища, особено въ новитѣ мѣста; за повишение прѣвъ годината; за замѣстници на болни учители, както и помощъ на уволнени по болестъ учители, въ размѣръ на заплатата имъ за мѣсець и половина, съгласно съ чл. 85 отъ закона за народното просвѣщение; за възнаграждение на пунктови учители — за 7 м. 116.200, за 5 м. 233.800, всичко 350.000 л.,

„Забѣлѣжка. Прѣдоставя се на министра на народното просвѣщение, съ съгласието на министра на финанситѣ, да освободи отъ вноски за заплата на учителитѣ онѣзи общини, за които се установи, че нѣматъ никакви доходи, отъ които да изплатятъ тия вноски.

„§ 10. Заплата на учителитъ въ прогимназиитъ по размѣритъ, опредѣлени въ чл. чл. 68, 69, 181 и 183 отъ закона за народното просвѣщеніе и въ особнитъ наредби за назначаване на учителитъ, които сѫ служили по вѣдомството на Въззарията, утвърдени съ указъ № 41 отъ 19 декемврий 1913 г.

„1. Издържани само отъ държавата съгласно съ първата алинея на чл. 91 отъ закона за народното просвѣщеніе.

„а) I, II и III-класни прогимназии:

„Видински окръгъ: Акчаръ, Бръгово, Бѣлоградчикъ, Грамада и Ново-село; Врачански окръгъ: Чипровци; Кюстендилски окръгъ: Босилеградъ; Пловдивски окръгъ: Лъжене, Чепеларе, Павелско и Широка-лъка; Софийски окръгъ: Клисуря, (Трънско); въ новитъ мѣста: Дарж-дере, Карлуково, Малко-Търново, Мелинкъ, Мехомия, Неврокопъ, Петричъ и Пашмакля.

	Годишно едному	За 5 мѣсеци
2 редовни гимназиялни учители отъ IV класъ	по 3.480=	2.900 л.
3 редовни гимназиялни учители отъ V класъ	„ 3.000=	3.750 „
3 редовни прогимназиялни учители отъ I класъ	„ 3.120=	3.900 „
2 редовни прогимназиялни учители отъ IV класъ	„ 2.220=	1.850 „
13 редовни прогимназиялни учители отъ V класъ	„ 1.920=	10.400 „
16 волнонаемни учители съ постоянна годишна заплата отъ 1.820 до 2.460 л.		12.500 „
36 волнонаемни учители съ годишна заплата отъ 60 до 100 л. на седмиченъ часъ		25.000 „
4 прислужници	по 720=	1.200 „

„б) За допълнителенъ персоналъ и за повишение прѣзъ годината; помощи на уволнени по болестъ учители, съгласно съ чл. 85 отъ закона за народното просвѣщеніе, и възнаграждение на директори, съгласно съ чл. 79 отъ сѣния законъ — за 7 м. 3.500, за 5 м. 6.500, всичко 10.000 л.

„2. Издържани отъ държавата, общинитъ и окръжията, съгласно съ последнитъ алинея на чл. чл. 52 и 91 отъ закона за народното просвѣщеніе.

„а) I, II и III-класни прогимназии:

	Годишно едному	За 5 мѣсеци
10 редовни гимназиялни учители отъ I класъ	по 4.920=	20.500 л.
8 редовни гимназиялни учители отъ II класъ	„ 4.440=	14.800 „
125 редовни гимназиялни учители отъ III класъ	„ 3.960=	206.250 „
105 редовни гимназиялни учители отъ IV класъ	„ 3.480=	152.250 „
46 редовни гимназиялни учители отъ V класъ	„ 3.000=	57.500 „
15 редовни учители	„ 4.200=	26.250 „
5 редовни учители	„ 3.900=	8.125 „
1 редовенъ учителъ	„ 3.780=	1.575 „
2 редовни учители	по 3.300=	2.750 „
2 редовни учители	„ 3.160=	2.635 „
2 редовни учители	„ 2.100=	1.750 „
1 редовенъ учителъ	„ 1.500=	625 „
80 редовни прогимназиялни учители отъ I класъ	по 3.120=	104.000 „
5 редовни прогимназиялни учители отъ III класъ	„ 2.520=	5.250 „
125 редовни прогимназиялни учители отъ IV класъ	„ 2.220=	115.625 „
43 редовни прогимназиялни учители отъ V класъ	„ 1.920=	34.400 „

Годишно
едному

За
5 мѣсеци

2 редовни прогимназиялни учители по новитъ езикъ съ пълно срѣдно образование отъ V класъ	„ 2.100=	1.750 л.
2 редовни прогимназиялни учители по новитъ езикъ съ непълно срѣдно образование отъ V класъ	„ 2.040=	1.700 „
2 редовни учители по пѣние и рисуване съ пълно срѣдно образование отъ I класъ	„ 3.120=	2.600 „
3 редовни учители по пѣние и рисуване съ пълно срѣдно образование отъ IV класъ	„ 2.220=	2.775 „
6 редовни учители по пѣние и рисуване съ пълно срѣдно образование отъ V класъ	„ 1.920=	4.800 „
2 редовни учители по пѣние и рисуване съ непълно срѣдно образование отъ V класъ	„ 1.800=	1.500 „
12 редовни учители по гимнастика, ржкодѣлие и рѣчна работа съ пълно срѣдно образование отъ IV класъ	„ 1.980=	9.900 „
16 редовни учители по гимнастика, ржкодѣлие и рѣчна работа съ пълно срѣдно образование отъ V класъ	„ 1.680=	11.200 „
2 учителъ-лѣкари отъ IV класъ	„ 3.480=	2.900 „
3 учителъ-лѣкари отъ V класъ	„ 3.360=	4.200 „
90 врѣмenni учители съ годишна заплата отъ 2.100 до 2.880 л.		90.800 „
114 волнонаемни учители съ постоянна годишна заплата отъ 960 до 2.880 л.		91.200 „
40 кандидати учители	по 1.200=	20.000 „
1035 волнонаемни учители съ годишна заплата отъ 60 до 100 л. на седмиченъ часъ		740.000 „

„б) Прогимназии съ гимназиялни класове (непълни гимназии), съгласно съ чл. чл. 52 и 112 отъ закона за народното просвѣщеніе: мъжки въ: Бургазъ, Горна-Орѣховица, Дунница и Ловечъ; дѣвически въ: Габрово, Казанлъкъ, Ломъ, Разградъ, Свищовъ, Татаръ-Пазарджикъ и Хасково и смѣсени въ: Айтосъ, Банско, Борисовградъ, Бѣла, Бѣла-Слатина, Елена, Ески-Джумая, Ихтиманъ, Копривница, Луковитъ, Орханлие, Орѣхово, Провадия, Попово, Радомиръ, Станимака, Сухиндолъ, Трънъ, Харманлий и Чирпанъ.

Годишно
едному

За
5 мѣсеци

6 редовни гимназиялни учители отъ I класъ	по 4.920=	12.300 л.
14 редовни гимназиялни учители отъ II класъ	„ 4.440=	25.900 „
22 редовни гимназиялни учители отъ III класъ	„ 3.960=	36.300 „
72 редовни гимназиялни учители отъ IV класъ	„ 3.480=	104.400 „
36 редовни гимназиялни учители отъ V класъ	„ 3.000=	45.000 „
35 врѣмenni учители съ заплати отъ 2.100 до 3.900 л.		38.000 „
2 редовни учители	по 3.900=	3.250 „
2 редовни учители	„ 2.700=	2.250 „
18 редовни прогимназиялни учители отъ I класъ	„ 3.120=	23.400 „
2 редовни прогимназиялни учители отъ III класъ	„ 2.520=	2.100 „
14 редовни прогимназиялни учители отъ IV класъ	„ 2.220=	12.950 „
28 редовни прогимназиялни учители отъ V класъ	„ 1.920=	22.400 „
10 кандидати учители	„ 1.200=	5.000 „

	Годишно едному	За 5 месеци
2 редовни учители по новите езици съ пълно средно образова- ние от IV клас	„ 2.400=	2.000 л.
4 редовни учители по новите езици съ пълно средно образова- ние от V клас	„ 2.100=	3.500 „
2 редовни учители по пѣние и рисуване съ пълно средно обра- зование от IV клас	„ 2.220=	1.850 „
2 редовни учители по пѣние и рисуване съ пълно средно обра- зование от V клас	„ 1.920=	1.600 „
2 редовни учители по гимна- стика и ржкодѣние съ пълно средно образование от IV клас	„ 1.980=	1.650 „
2 редовни учители по гимна- стика и ржкодѣние съ пълно средно образование от V клас	„ 1.680=	1.400 „
2 редовни учители по новите езици съ непълно средно обра- зование от IV клас	„ 2.340=	1.950 „
2 редовни учители по пѣние и рисуване съ непълно средно образование от IV клас	„ 2.100=	1.750 „
2 редовни учители по пѣние и рисуване съ непълно средно образование от V клас	„ 1.800=	1.500 „
2 редовни учители по гимна- стика и ржкодѣние съ непълно средно образование от IV клас	„ 1.800=	1.500 „
20 волнонаемни учители съ постоянна за- плата от 1.620 до 2.160 л.		14.200 „
220 волнонаемни учители съ годишна за- плата от 60 до 100 л. на седмичен час		174.000 „

„в) Възнаграждение най-много до 5 л. на част на преподаватели по отделни предмети, били тѣ пенсионери, длъжностни или други лица — само въ гимназияните класове на непълните гимназии; за допълнителен персонал и откриване нови прогимназии; за повишение прѣз годината; за замѣстници на болни учители, както и помощ на уволнен по болест учители въ размѣръ на заплатата имъ за мѣсец и половина, съгласно съ чл. 85 отъ закона за народното просвѣщение; за възнаграждение на директоритѣ, съгласно съ чл. 79 отъ сѣщия законъ — за 7 м. 90.000, за 5 м. 140.000, всичко 230.000 л.

Прѣседателтъ: Има думата г. Стоянъ Омарчевски.

С. Омарчевски: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Прѣди всичко, азъ трѣбва да протестирамъ отъ страна на земеделската парламентарна група, задѣто прѣдседателството положи на гласуване бюджетопроекта издѣло по глава. Чл. 121 отъ конституцията казва така: (Чете) „Народното събрание разглежда проектитѣ на бюджета статия по статия.“

Отъ дѣсницата: А-а-а!

С. Омарчевски: Въ дадения случай, обаче, така не става.

Министъръ Х. Поповъ: Статията параграфъ ли е?

С. Омарчевски: Когато се говори за гл. I отъ бюджетопроекта на Министерството на народното просвѣщение, се разбира заплатитѣ на личния съставъ, сѣтъ се разбира отдѣлението за първоначалнитѣ училища, отдѣлението за прогимназитѣ, за среднитѣ училища, отдѣление за културнитѣ институти и т. н., а не цѣлата глава изобщо. Както и да е, азъ

ще искамъ да кажа нѣколко думи по гл. II, по всичкитѣ ония параграфи, които тя обгръща.

Г. г. народни прѣдставители! Тукъ отъ два-три дена насамъ ни се говори много отъ почтенитѣ оратори за неприлагането изобщо принципа на задължителното образование. Казаха, че чл. 78 отъ българската конституция касателно прилагането принципа на задължителното образование остава неприложимъ, и се изложиха всичкитѣ ония съображения и мотиви, по които този принципъ не може да се приложи. Върху туй азъ нѣма да говоря. Говори се тоже много и върху количественото отношение на оная материя, която трѣбва да се даде като материалъ на нашитѣ ученици отъ прогимназитѣ и среднитѣ училища. Азъ искамъ да спра вашето внимание, прѣди всичко, върху другъ единъ въпросъ.

Х. Бояджиевъ: Стига изтезавахте тѣзи прогимназии и основни училища. (Глътка)

С. Омарчевски: Г. прѣдседателю! Не мога да говоря, защото никои не ме слуша.

Прѣдседателтъ: (Звъни)

С. Омарчевски: Г. г. народни прѣдставители! Казахъ ви, че азъ нѣма да говоря за количеството на материята изобщо, който се дава на нашитѣ ученици въ основнитѣ училища, въ прогимназитѣ и въ непълнитѣ гимназии. Азъ ще ви обърна вниманието върху другъ единъ много същественъ и много важенъ въпросъ, отъ който въпросъ, мисля азъ, трѣбва оттукъ-вататъкъ да почнемъ. Трѣбва да обърнемъ внимание на качеството на оная материалъ, който ние даваме на нашитѣ ученици. Вие знаете, всепризната истина е, че нашитѣ младежъ, който излиза изъ днешната наша прогимназия или гимназия, излиза неподготвенъ за днешния животъ. Той е единъ чуждъ на живота. Защо това е така? Причината тукъ, по мосто мнѣние, не се крие въ самата училищна система. Не е тамъ грѣшката. Грѣшката не е въ системата на нашето образование, която изкарва хора чужди на днешния животъ. Грѣшката е въ ония методи, въ ония начини, по които и съ които се преподава материята. Новитѣ вѣяния днесъ въ областта на педагогиката, новитѣ вѣяния изобщо въ науката, погромътъ, който прѣтърпѣ България, ни налага да се замислимъ да въведемъ ония начини, ония способности и методи въ нашето образование, които дѣлѣятъ въ края на крайщата да изкарватъ хора, които да бждатъ годни за днешния животъ.

Г. г. народни прѣдставители! Често обичатъ да говорятъ, както и днесъ чухъ тукъ да приказватъ, че нашата система на образование изобщо е лоша, че ще трѣбва да се професионализиратъ нашитѣ гимназии и т. п. Обаче, макаръ да има желание, макаръ да има намѣрение да се допринесе нѣщо въ тази областъ, азъ не видѣхъ никои да подхващатъ въпроса въ неговата дълбина. Азъ поддържамъ мисълта, идеята, че трѣбва да бждатъ промѣнени методитѣ на обучението тѣй, щото да изкарватъ активни български граждани. Методитѣ на обучението въ нашитѣ гимназии трѣбва да иматъ за цѣлъ да развиятъ волята на ученика, а това не може да стане само въ прогимназитѣ и гимназитѣ. Трѣбва да се тръгне още отъ долу, отъ първоначалното, отъ елементарното училище. Като казвамъ, че трѣбва да се работи за развой, за културата на волята, азъ не разбирамъ, че културата на волята изобщо ще трѣбва да бжде напътена въ туй направление, щото да се изрази въ любовъ само къмъ физическата работа. Не. Развоитъ на волята не е само развой на волята къмъ физическата работа, а трѣбва да се работи и за развой на волята въ душевнитѣ процеси.

Прѣдседателъ: Г. Омарчевски! Имате думата по гл. I — за основнитѣ училища. По нея говорете.

С. Омарчевски: По нея говоря.

Прѣдседателъ: Вие говорите по общата политика.

С. Омарчевски: Не говоря по общата политика. — Когато г. Благоевъ сега, прѣди малко, ни говорѣше за трудова школа, когато ни говорѣше за ново училище, той каза: „Нис, социалъ-демократитѣ, искаме трудова школа, ние поддържаме новото училище, ние го искаме и туй ново училище ще бѣде осъществено само въ социалистическото царство“. Г. г. народни прѣдставители! Това не е свършено тѣй, защото, за да измѣнишъ методитѣ въ нашитѣ елементарни, въ нашитѣ първоначални училища и сетѣ въ прогимназиитѣ, гимназиитѣ и Университета, това не е работа само на една класа, която сега се ражда, развива се и слѣдъ 100 години, може-би, ще вземе властѣта въ своитѣ ръцѣ, за да твори. Това е работа, която може да направи и буржоазията, стига да иска. Това е работа не за измѣнение самата училищна система, а за измѣнение на метода. Казахъ ви, трѣбва да желаемъ, трѣбва да искаме да се развие, да се култивира развоятъ на волята, което да се изрази въ любовъ, както къмъ физическия трудъ, така и къмъ душевния трудъ. За тази цѣль, азъ мисля, че нашата школа трѣбва да вземе подъ съображение онуй, на което ни учатъ американскитѣ и английскитѣ училища. Нашата школа днесъ не подхранва въ нашия младежъ чувството на любовъ къмъ природата; нашата школа днесъ не прави нищо . . .

Прѣдседателъ: (Звъни) Г. Омарчевски! Вие пакъ общо говорите. Общитѣ дебати минаха.

С. Омарчевски: Азъ говоря по гл. II.

Д-ръ В. Черневъ: Това сж общи дебати, г. Омарчевски.

С. Омарчевски: Сега говоримъ за прогимназиитѣ, г. Черневъ; говоримъ по гл. II — за организацията на основнитѣ и прогимназиалнитѣ училища. Вие не можете да ме ограничавате, какво да говоря и какво да не говоря.

Прѣдседателъ: Това е общи дебати.

С. Омарчевски: Не е общи дебати. Това сж методитѣ, които трѣбва да легнатъ въ основата на нашето елементарно, нашето прогимназиално образование.

Д-ръ Н. Георгиевъ: (Възразява нищо)

С. Омарчевски: Това не е за никаква нова организация на училищата, г. Георгиевъ. Недѣйте ме прѣсича, ще свърша много по-скоро, отколкото, ако ме прѣсичате.

Д-ръ Н. Георгиевъ: Правите едно смѣшение на понятията.

С. Омарчевски: Азъ казвамъ, че нашата школа страда днесъ отъ липса на култура на чувството на любовъ къмъ природата. Нашиятъ младежъ отбѣгва отъ физическия трудъ. Той не е готовъ за черенъ трудъ, затуй, защото школата нищо не прави, за да може да възбуди у него любовъ къмъ физическия трудъ. Въ германскитѣ училища, въ американскитѣ и английскитѣ училища това не е така. При всѣко едно английско училище вие ще видите работилница,

земледѣлско стопанство, ще видите сборки, ще видите лаборатории, дѣто ученикътъ самъ участвува. Трѣбва, значи, да се прѣмахне оттукъ-нататъкъ пасивното прѣподаване, което да се замѣни съ активното участие на ученика въ учебния процесъ.

Д-ръ Н. Георгиевъ: Трѣбва съ специаленъ законъ да се уреди това.

С. Омарчевски: Като говоря по бюджета, азъ вземамъ поводъ да кажа онуй, което мисля. Не ме прѣсичайте. — Казахъ, че у нашата младежъ липсва чувството на любовъ къмъ природата, липсва култура на чувството на патриотизмъ. Онуй, което българскиятъ войникъ направи на бойнитѣ тракийски и македонски полета, не се дължи на нашата школа; то се дължи на ония легенди, на ония сказочни приказки, сказочни прѣдания, които се носѣха отъ онуй поколѣние, което участвува въ нашата освободителна война. Школата много малко е направила въ туй отношение. Трѣбва да се направи всичко, щото отъ раннитѣ дѣтски години да се възбуди у младежа чувство на любовъ къмъ неговата родина и чувство на любовъ за да запази той тази своя родина. За туй има много начини и много срѣдства. Не е моя работа тукъ, при такъвъ случай, да почна да ги излагамъ. Азъ само обръщамъ вниманието на г. министра, и мисля, че, ако той има присърце интереситѣ на учебното дѣло, въ единъ учебенъ съвѣтъ ще може да прокара тѣзи работи.

Обаче онуй, на което искамъ да обърна внимание, то е слѣдующото. Вие, г. г. народни прѣдставители, даже и да откриете — както нѣкои твърдѣха тукъ — паралелно съ общообразователнитѣ училища, и професионални училища, не можете да искате по този начинъ да повдигнете земледѣлнето, да повдигнете занаятитѣ, да повдигнете индустрията у насъ. Училищата не правятъ или много малко правятъ за земледѣлнето или за индустрията. Вие трѣбва, прѣди всичко, да създадете кредити, да създадете условия за рационално използване богатата на земята. И когато направите всичко възможно, щото равномерно да бѣдатъ разпрѣдѣлени данѣцитѣ, които лѣгатъ въ голѣма мѣра върху плещитѣ на земледѣлското население, когато вие въ сѣщото време възбудите и любовъ къмъ физическия трудъ, чакъ тогазъ вие ще имате хора, които да се прѣдадатъ всецѣло на своя занаятъ, на бащиния си занаятъ, било земледѣлие, било търговия, индустрия и т. н.

И. Вълчевъ: Говорете по бюджета.

С. Омарчевски: Но когато държавата, респективно управницитѣ на България не правятъ нищо, за да подобрятъ нашитѣ западнали занаяти, за да подобрятъ земледѣлнето . . .

Прѣдседателъ: Г. Омарчевски! Азъ пакъ Ви припомнявамъ да говорите по прѣдмета.

С. Омарчевски: Само ме бъркате, г. прѣдседателю. Позволете ми да свърша по-скоро, като не ме прѣсичате.

Прѣдседателъ: Вие правите обструкция.

С. Омарчевски: Никаква обструкция, г. прѣдседателю!

Д-ръ П. Табуриновъ: Говорете по заплатитѣ на учителитѣ въ първоначалнитѣ училища.

П. Вангеловъ: Вие говорите за общата политика.

С. Омарчевски: Политиката на едно правителство се критикува при разискването на неговия бюджетъ.

П. Вангеловъ: Кажете, какво измѣнение искате да се направи.

С. Омарчевски: Казахъ, че покрай чувството на любовъ къмъ природата, трѣбва да се развива, трѣбва да се култивира и чувството на любовъ къмъ родината; трѣбва въ сѣщото врѣме и цѣлото обучение въ основното и прогимназиялното училище да бѣде поставено на онѣя основи, щото да изкарва хора годни за живота. Това ще бѣде постигнато само тогава, когато въ учебния процесъ участвува самиятъ ученикъ, когато пасивното прѣподаване се замѣни съ активно участие на ученика въ дадения процесъ. Ние трѣбва да се загрижимъ да издигнемъ морално силни личности; когато ние ще искаме да създаваме интелектуално силни личности, ние ще трѣбва да се стремимъ да повдигнемъ и да създадемъ и морално силни личности. Г-да! Каквото и да си приказваме, трѣбва да признаемъ едно нѣщо: че погромътъ на България дойде именно отъ туй, че българскитѣ управници нѣмаха достатъчно куражъ, достатъчно самонинициатива, за да поематъ отговорности. А за туй въ голѣма мѣра е виновна нашата школа. Нашата школа не развива въ младежа самонинициатива; тя не го потиква къмъ творчество, къмъ самодѣйностъ. (Протести отъ дѣсницата и отъ дѣсния центръ)

Прѣседателъ: (Звъни) Г. Омарчевски нарочно прави това.

Н. Кръстановъ: Вие говорихте общо по бюджета, сега ще повтаряте. Това не може да се търпи. Вие говорите изобщо. Може ли така? Срамота е!

С. Омарчевски: Азъ говоря за метода на обучението.

Недѣлчо Георгиевъ: Вие искате да гласувате по глава, а да разискваме по параграфъ.

С. Омарчевски: Още малко и ще свърша, г-да.

А. Димитровъ: Г. прѣседателю! Така и така топанъ сте почнали, гласувайте всичкото на единъ път, за да се свърши историята.

Прѣседателъ: Вие, сѣкашъ, не сте били въ парламентъ!

И. Велчевъ: Бабини деветини разправятъ.

С. Омарчевски: Така мислите вие, г. Велчевъ: никакви бабини деветини не разправямъ.

Г-да! Понеже ми се правятъ прѣчки, понеже казватъ, че това не било генерални дебати, азъ, който смѣтамъ, че по гл. II именно туй трѣбва да се говори, нѣма да говоря. Азъ ще ви кажа само едно. Обръщамъ вниманието на г. министра на просвѣщенieto да внесе законопроекти, съ които да се ограничи пиянството, което се разпространява между младежътъ; да се забрани съ законъ продажбата на спиртни пития на ученици, . . .

Н. Кръстановъ: Какво общо има туй съ бюджета?

С. Омарчевски: . . . да внесе законопроектъ, съ който да се забрани на ученицитѣ, подъ страхъ на голѣмо наказание, да играятъ карти или какви да е хазартни игри. Вие знаете, че въ правилника на нашитѣ гимназии и прогимназии се казва така: забранява се на ученика пушенето, пиянството и пр., но не се обяснява, защо това трѣбва да бѣде така.

Министъръ Ж. Бакаловъ: То е по III глава.

Прѣседателъ: Г. Омарчевски! Ще Ви отнема думата, най-послѣ, като не говорите по прѣдмета. Може ли по този начинъ да се работи!

С. Омарчевски: Това е за основнитѣ училища и за прогимназиитѣ, г. прѣседателю.

Прѣседателъ: Ще Ви отнема думата.

Д. Теневъ: Досега щѣше да свърши, г. прѣседателю, ако не го прѣкъсвахте.

Прѣседателъ: Какъ ще свърши?

С. Омарчевски: Още малко, г. г. народни прѣдставители, и азъ ще свърша. Обръщамъ вниманието на г. министра, да създаде законъ, съ който да ограничи вредното и пагубно влияние, което има разпространението у насъ на чуждата литература. Има писатели, като Арцибашевъ, Пшибишевски и разни други, които се четатъ съ жадностъ отъ нашата младежъ, гимназиялна и прогимназиялна. Г. министърътъ може да създаде съ законъ ограничение на тѣхното прѣвеждане и, най-главно, на тѣхното продаване и четене отъ младежитѣ. Да се забрани съ законъ, подъ страхъ на най-голѣмо наказание, на съдържателитѣ на разни политически клубове донущането, даването достъпъ тамъ на младежитѣ отъ гимназиитѣ и прогимназиитѣ.

Н. Кръстановъ: Г. прѣседателю! Не може да ставатъ общи дебати по бюджета, при второто му четене. Да говори по глава втора!

С. Омарчевски: Ама, г. Кръстановъ, като говори по глава втора отъ бюджета на Министерството на просвѣтата, азъ не мога да не се спра върху туй: това сѣ реформи, които трѣбва да легнатъ въ тази глава.

Прѣседателъ: За реформитѣ ще говорите, когато ще се разглежда законопроектътъ за измѣнение закона за народното просвѣщение, а не тукъ по глава втора отъ бюджета.

С. Омарчевски: По този начинъ работа не може да се върши.

Недѣлчо Георгиевъ: Гласувайте го топанъ, тогава.

П. Даскаловъ: Това не е учителски конгресъ, да се четатъ реферати.

Прѣседателъ: Има думата народниятъ прѣдставителъ г. Стефанъ Бобчевъ.

С. С. Бобчевъ: (Отъ трибуната) Искамъ да зная, ще ли ми позволите да се изкажа, защото гледамъ, че бързате. По-хубаво е да остане за утрѣ.

Прѣседателъ: Ще говорите ли?

С. С. Бобчевъ: Да, но до 12 ч. нѣма да свърша. Г. г. народни прѣдставители! Гл. II отъ бюджетопроекта на Министерството на народното просвѣщение, която е прѣдставена на обсъждане, се отнася до тѣй нареченото у насъ основно образование, отнася се до първоначалнитѣ училища и до прогимназиитѣ.

Н. Кръстановъ: Тукъ не говоримъ за прогимназиитѣ, а за първоначалнитѣ училища.

Д. Теневъ: Г. прѣседателю! Комуто се спи, да си отиде, да не вдига гюрултия. Какво е туй?

Прѣдседателъ: Моля, подѣйте се разправа.

С. С. Бобчевъ: Когато се обсъжда бюджетно-проектътъ за основното образование, първиятъ въпросъ, който се поставя тукъ, е, направила ли е държавата дълга си за разпространението на туй първоначално образование. Нѣкои отъ г. г. ораторитѣ казаха, че държавата нищо не е направила и не прави за задължителното учение. Истина ли е това? Е добръ, по този въпросъ азъ съмъ дълженъ веднага да кажа, че държавата, съ своята политика оттогазъ, откогато съществува свободна, независима България, въ всички врѣмена се е трудила и е направила твърдѣ много за задължителното образование, толкова много, колкото можеше да се направи. И всичкитѣ мѣрки, които отсега-нататъкъ могатъ да се взематъ, ще бъдатъ само, за да може да се допълни туй задължително обучение, да стане то въ пълния смисълъ на думата такова. Каза се, че, напротивъ, задължителното обучение върви сега назадъ, и намѣсто да прогресира, регресира. Имаше хора, които излъзоха тукъ да говорятъ, че се върви така: по-стѣпватъ въ първото отдѣление на първоначалното училище твърдѣ голѣмъ брой ученици, а свършватъ четвърто отдѣление твърдѣ малтъкъ брой, отъ което слѣдва, че по този начинъ ние отиваме назадъ въ развитието на задължителното обучение. Една фалшива мисль. И тѣзи, които четоха тукъ прѣдъ васъ нѣкакви статистики, не обадиха истинската една статистика, отъ които се вижда, че наистина задължителното обучение у насъ винаги е вървѣло, сѣ като е прогресирало, и че всѣко едно правителство, всѣки единъ министъръ на народното просвѣщение, който се е явявалъ тукъ, се е постаралъ и е направилъ твърдѣ много, доколкото това е било въ силитѣ му, доколкото е зависѣло отъ него, за да може дѣйствително, първо, да се подобри първоначалното училище, и второ, да се развие задължителното обучение.

Ще ми позволите въ двѣ-три думи да напомня, какъ стои този въпросъ, именно въпросътъ за задължителното обучение.

Министъръ Н. Апостоловъ: Много важно ли е?

С. С. Бобчевъ: Много е важно, защото тукъ се каза напрѣдъ отъ нѣкои г. г. народни прѣдставители, че ние нищо не сме направили и нищо не правимъ, за да може да се развие задължителното обучение. Но тѣ не ви обадиха, напр., слѣдующето важно обстоятелство: че въ 1886/1887 г. отъ постъпилитѣ въ първо отдѣление 100 хиляди дѣца, достигнали сж въ четвърто отдѣление 36.999 дѣца; въ 1906/1907 г. отъ 140 хиляди дѣца, напрѣдвали сж 61 хиляди дѣца, а пъкъ въ 1907/8 г. — 66 хиляди дѣца — това е едно много важно обстоятелство, отъ което се вижда, че постепенно сѣ се напрѣдва въ задължителното обучение. Отъ друга страна, ако се вземе статистиката зарадъ неприбранитѣ въ училището ученици — въ първоначалното училище — ще се види, че всѣка година се прави единъ грамаденъ успѣхъ въ това отношение. Наистина, прѣди 10 години, имало е около 150 хиляди неприбрани ученици, които сж стояли вънъ отъ училището. Но този брой на неприбрани ученици постепенно се намалява, благодарение на мѣрkitѣ, които постоянно се взематъ отъ страна на държавата. Тѣй напр., ако ние имаме въ 1903 г. 123 хиляди неприбрани ученици, този брой постепенно се е намалявалъ, което ще каже, че ние не регресираме, ами постоянно прогресираме. Послѣ, въ слѣдующата 1906 г. има неприбрани 112 хиляди ученици, додѣто най-послѣ въ 1911 г. неприбранитѣ ученици сж на брой само 95 хиляди. Това ще каже, че държавата прави своя дългъ и че тя добросъвестно се мъчи съ всички срѣдства да направи обу-

чението задължително дотолкозъ, доколкото е възможно. А какви срѣдства употребява държавата? Твърдѣ много срѣдства. Прѣди всичко, държавата, втори пътъ, прѣди двѣ години допусна на общинитѣ новъ заемъ, за да могатъ да си построятъ сгради, защото безъ сгради въ всички села не може да има задължително обучение. Освѣнъ 6-миллионния заемъ, който бѣше направенъ, въ 1912 г. се отпусна единъ заемъ отъ 20 милиона лева, които постепенно ще бѣде даванъ за тая цѣль. Това е помощъ отъ страна на държавата, за да може задължителността на обучението дѣйствително да се реализира. „Нищо, каже, вие не правите“. Ами туй сж сѣ мѣрки, които се взематъ. „Вие, каже, чрѣзъ глоби гледате да свършите онуй, което трѣбва да направите по другъ начинъ, за да добиете задължителността на обучението“. Не е вѣрно. Държавата винаги е упражнявала своето право и е изпълнявала своя дългъ.

Мнозина се питаха: учителътъ въобще какъвъ е — чиновникъ ли е или не. Тѣзи, които поставяха този въпросъ, не му дадоха отговоръ. А този въпросъ ние трѣбва единъжъ-за винаги да разрѣшимъ и да знаемъ, че е разрѣшенъ. Да, учителътъ е български гражданинъ, учителътъ е свободенъ гражданинъ, учителътъ има право да има свои политически убѣждения — всичко туй е безспорно. Той има право да принадлежи къмъ която ще да е партия — сжщо така и това е безспорно. Азъ отивамъ и по-нататъкъ: той има право академически да изказва своето мнѣние вредъ, дѣто му се прѣдстави случай, дѣто намѣри за удобно. Обаче, учителътъ е държавенъ чиновникъ, и като държавенъ чиновникъ, той трѣбва единъжъ-за винаги да разбере, че има известни ограничения, които не трѣбва да прѣмъннава. Тѣзи ограничения сж изрично посочени въ закона, и той не трѣбва да излиза вънъ отъ тѣзи ограничения. Ние имаме таквава случай, дѣто учители казватъ: „Ние не сме държавни чиновници“. — „Какъ не сте държавни чиновници? Вие имате всички облаги на държавни чиновници, а когато дойде работата да изпълнявате известни задължения, не щете да се считате за такива? Ами вие сте такива държавни чиновници, каквито сж сѣдитѣ, каквито сж инженеритѣ на служба, каквито сж дѣкаритѣ и пр. Каква разлика има между васъ и тѣзи хора съ свободна професия, които сж вързани и които пазятъ, зачитатъ своитѣ задължения. Вие сжщо така трѣбва да се подчинявате на това“. У насъ, за голѣма жалость, се намѣриха нѣкои прокурори, които изтъквуаха инакъ това положение. Къмъ тѣзи прокурори ние се обърнахме въ свое врѣме да имъ дадемъ да разбератъ, че туй не трѣбва да бѣде така по никакъ начинъ, че учителитѣ сж чиновници, додѣ сж на служба.

Г. г. народни прѣдставители! Чели сте, вѣроятно, въ нѣкои вѣстници една рѣчь, произнесена вчера въ конгреса на учителския съюзъ, дѣто се говори, че когато по-лани Управителниятъ комитетъ на съюза поискалъ да се яви прѣдъ тогавашния министъръ на просвѣщението Бобчевъ да иска обяснения за много дисциплинарни уволнения, Бобчевъ отказалъ да ги приеме, като заявилъ, че не може да позволи на неговитѣ подчинени да се мѣсятъ въ работитѣ му. И благодарение на войната конфликтътъ не се усложнилъ. Страшни работи цѣбли да станатъ, ако не била войната. Прѣзъ февруарий 1913 г. Управителниятъ комитетъ се е явилъ и прѣдъ г. Пѣева, който тъкмѣлъ законопроектъ и благодарение на енергическия протестъ на цѣлото учителство, което не е било подъ знамената, тоя стѣснителенъ законопроектъ е пропадналъ. (Чете) „Управителниятъ комитетъ се е явявалъ нѣколко пъти и прѣдъ днешния министъръ на просвѣтата, за да протестира противъ мѣрkitѣ, които сж се вземали срѣщу учителитѣ, които не сж правили на партизанитѣ на г. Пешева.

„И днес учителството, казва ораторът, не е по-добро, отколкото вчера“. Това е легенда, така да ги нарека, това са мисли, които се популяризират сръбски насъ, въ нашето българско общество, и които имат не твърди ползени, за да не кажа опасни, послѣдствия. И тогава, и по-рано, и сега, се иска отъ тези господа, които тѣ редомъ съ Министерството на народното просвѣщение да диктуватъ какъ трѣбва да се дѣйствува, какъ трѣбва да се управлява, какъ трѣбва да се урежда Министерството на народното просвѣщение и изобщо народното просвѣщение. И когато този министъръ не се подчинява на тѣхъ, тѣ възставатъ противъ него.

Министъръ Н. Апостоловъ: И иматъ право, защото въ 1907 г. вие ги насърчавате.

С. С. Бобчевъ: Азъ не съмъ насърчавалъ никого, г. Апостоловъ!

Министъръ Н. Апостоловъ: Виждате, какъ скъпо се плащатъ грѣшките.

С. С. Бобчевъ: Вихъ желалъ да ми покажете случай, когато азъ съмъ ги насърчавалъ.

Министъръ Н. Апостоловъ: Вие не, но вашата партия. Въ кръчмитѣ правихте протести сръбску реакцията.

С. С. Бобчевъ: Азъ никого не съмъ насърчавалъ. Затова азъ ще си позволя да ви кажа, какво именно съобщихъ на тези господа, когато искаха да се явятъ при мене. Изкопие пети бѣхъ ги приемихъ по-напрѣдъ, но понеже всѣки пътъ, когато ги приемахъ, пишеха по вѣстниците не точно това, което сме приказвали, а оуи, което тѣ са мислѣли, азъ казахъ: хора, които искатъ да ми диктуватъ, нѣматъ работа при мене. Искатъ нѣщо — нека го напишатъ, азъ ще имъ отговоря.

Министъръ П. Пешевъ: Много право.

С. С. Бобчевъ: И ето какъвъ отговоръ съмъ далъ тогава — моля, г. прѣдседателю, позволете, азъ ще бѣда много кратъкъ, азъ нѣма да злоупотребявамъ никакъ съ търпението на почитаемото народно прѣдседателство: (Чете) „Управителниятъ свѣтъ на българския учителски съюзъ е отпразвилъ до г. министра на народното просвѣщение едно писмо, съ което иска „още днесъ“ (31 августъ) да се прѣдстави и да сезира министра съ слѣднитѣ положения:

„а) за нарушение принципа на stabilitetа въ учителския персоналъ — прѣмѣстени неоснователно учители (изброяватъ се въ писмото 4—5 случая);

„б) поведението на нѣкои органи на училищната администрация (споменаватъ се имената на трима училищни инспектори).

„По порѣка на г. министра главниятъ секретаръ е повикалъ прѣдседателя на българския учителски съюзъ и му е съобщилъ писмено слѣдния отговоръ:

„Г. министърътъ на народното просвѣщение не може да ви приеме и да ви дава обяснения по въпроси, които засѣгатъ управлението и за които той ще отговаря само прѣдъ установенитѣ висши учрѣждения. Той не разбира, че вие и каквито и да било професионални организации, съставени отъ лица, подчинени и служащи подъ вѣдомството на народното просвѣщение, иматъ право да искатъ отъ него, като министъръ въ една конституционна държава, смѣтка и обяснения за неговитѣ административни актове. Онеправданитѣ учители, ако има такива, разполагатъ съ достатъчно законни сръдства и начини да искатъ удовлетворение и възстановление

на нѣкои тѣхни уврѣдени права и интереси. Заявленията отъ такива учители, които се обръщатъ награвно къмъ министерството по падлежащия редъ, са вземани и ще се взематъ подъ внимание.

„Обществото и печатътъ иматъ всѣко право и възможностъ да прѣдизвикватъ и критикуватъ мѣропріятията и цѣлата дѣйностъ на министерството, тѣ могатъ дори да протестиратъ, но министерството не може да допусне на подвѣдомствени нему лица, па макаръ и въ формата на колективности, дружества и съюзи да се занимаватъ съ протести по административната му работа въ управлението и уредбата на училищното дѣло; съ други думи, то не може да допусне и на организации, като вашата, да искатъ да ставатъ държава въ държава.“

Този бѣше отговорътъ, който се даде и за който сега става такъвъ голѣмъ шумъ, такъвъ голѣмъ въпросъ въ конгреса. И слава Богу, че настанала войната, та турила край на този конфликтъ, който щѣлъ да произлѣзе.

Като казвамъ това, държа да заявя, че учителитѣ, които твърдятъ много са допринесли за културата, за прогреса на България, и които, дѣйствително, въ всички случаи, въ грамадното си болшинство, са се показали истински сподвижници на образованието, на културата въ България, иматъ помежду си лица, които още не са влѣзли въ правия пътъ. И тези лица, нека се надѣваме, ще съзнаятъ своитѣ длѣжности, ако дѣйствително отъ дѣто трѣбва постоянно се държи една и съща политика, ако постоянно се поддържа, че тѣ нѣматъ право да създаватъ съюзи, за да правятъ държава въ държава.

Другъ единъ въпросъ, г. г. народни прѣдставители, който ще ми позволите да засегна, е въпросътъ, какъ трѣбва да се отнасятъ основнитѣ учители къмъ възпитанието, за което толкова много се говори. Много нахъсничко.

Д-ръ П. Табурноу: Харесватъ ни тези работи, но не са по прѣдмета.

С. С. Бобчевъ: Народнитѣ учители, казаха тукъ мнозина — и менѣ ми се чини, че има мѣсто да се опровергне — правили лошо, като смѣсвали религиозния моралъ съ науката. Не ни казаха, че първоначалнитѣ учители могатъ да поставятъ поне какъвъ-годѣ моралъ на мѣстото на религиозния, а отричатъ всѣкакъвъ моралъ въ училището, и заради туй не се позоваватъ на нищо. Не ни обаждатъ дѣ на свѣта има училища, въ които да не съществува моралъ, въ които да не се прѣподава моралъ. Нийдѣ нѣма. Ако е работа за религиозенъ моралъ, въ Англия той е навсѣгждѣ.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Въ цѣлъ свѣтъ.

С. С. Бобчевъ: Ако е работата за цивилески моралъ, съ който Франция въ нѣкои училища — въ своитѣ ланчески училища — възхвърли религиозния, и тамъ какъ моралътъ е основата на възпитанието и образованието. Защото всичкитѣ признаватъ, че безъ моралъ образованието може даже да бѣде вредително, че безъ възпитание то може да приведе къмъ много не-лошави послѣдствия. И ето защо, ние виждаме, че въ Франция се правятъ всички усилия, за да може дѣйствително първоначалнитѣ учители да станатъ истински проповѣдници на доброто възпитание. Въ Франция има премии, които се даватъ съ тази цѣль. Менѣ ми се струва, че и ние, които вече въ нашата държавна политика сме внесли една голѣма редица отъ подобрения и отъ упаквания въ туй направление, за моралното и патриотическо възпитание ще трѣбва да развиемъ онѣзи мѣрки, които са взети. И менѣ ми прави прѣкрасно впечатление,

общо взето — и азъ лично съмъ закаченъ въ тая работа — че бюджетопроектътъ на Министерството на народното просвѣщение е запазилъ всички онѣзи хубави пера, добри параграфи, които иматъ за цѣль да развиятъ патриотическото възпитание у насъ, да подготвятъ прѣподаватели по отечествената история и география и да създадатъ обстановка, при която да може дѣйствително у насъ да се приготви персоналъ, годенъ да прѣподава, тъй като, г. г. народни прѣдставители — защо да го криемъ — у насъ отечествената история не се прѣподава тъй, както трѣбва. Истина е, че въ програмитѣ тя много добръ е установена, истина е, че въ програмитѣ сѣ посочени всички онѣзи прѣдмети, които трѣбва да обгръща прѣподаването, но нѣмаме хора приготвени заради това; и затуй въ нашия бюджетопроектъ на народното просвѣщение има параграфи насочени за достигането на тази цѣль. Казахъ, че ще трѣбва да се отиде по-нататъкъ и ще си позволя да ви посоча единъ примѣръ, какъ въ Франция се върши, за да се извика на работа учителътъ и той да стане не само единъ добъръ учител на науки, ами и добъръ проповѣдникъ, добъръ възпитавачъ.

Й. Йоновъ: Г. прѣседателю! Правя прѣдложение да се продължи засѣданието, докато свърши г. Бобчевъ.

Д. Кротневъ: Не може; изрично е казано въ правилника, че засѣданието не може да продължава слѣдъ полунощъ.

Й. Йоновъ: Народното събрание е господаръ на всичко, и на правилника.

Прѣседателъ: Колко имате да говорите още, г. Бобчевъ?

С. С. Бобчевъ: Още 10 минути и ще свърша.

Прѣседателъ: Моля Ви се, да вземемъ рѣшение за продължение засѣданието съ 10 минути.

Н. Сидеровъ: Щомъ позволите 10 минути, ще създадете прецедентъ и до 6 ч. може да отидете.

Прѣседателъ: Азъ питамъ Народното събрание, да-ли да се продължатъ разискванията. Които приематъ да се продължи засѣданието съ десетъ минути още, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Приема се.

Прѣседателъ: Д-ръ Д. К. Вачовъ.

Н. Сидеровъ: Това не може.

В. Коларовъ: Това е незаконно. Не можете да поставяте на гласуване такова прѣдложение. Вие сте подъ правилника, а не сте надъ правилника.

Д. Кротневъ: Не можете да нарушавате законитѣ и правилницитѣ въ тая страна. Има правилникъ, има законъ; всички трѣбва да бждемъ подчинени на него.

Прѣседателъ: (Звъни)

С. С. Бобчевъ: Моля, г. г. народни прѣдставители, имайте тази добрина да ме изслушате утрѣ въ тия 15 минути, които бѣхте любезни да ми подарите.

Д. Кьорчевъ: Не, не, сега.

С. С. Бобчевъ: Тогава, при другъ случай ще се изкажа.

Д. Кьорчевъ: Азъ правя прѣдложение, понеже утрѣ по правилника нѣмаме засѣдание, да имаме засѣдание, и то да започне отъ първия часъ на деня.

Прѣседателъ: Понеже утрѣ по правилника нѣмаме засѣдание, моля да рѣшите да имаме такова. Които сѣ съгласни утрѣ да имаме засѣдание, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Прието.

Утрѣ точно въ 2 ч., г-да!

Дневниятъ редъ за утрѣшното засѣдание ще бжде продължение на днешния, съ слѣдующитѣ прибавки:

Първо четене законопроектитѣ: а) за опрѣдѣление обложения данъкъ върху занятията прѣзъ 1914 г.; б) за плащане на дневни пари на държавнитѣ служители въ новитѣ земи; в) за общинскитѣ налози; г) за облагане съ данъкъ входнитѣ билети за кинематографитѣ и другитѣ мѣста за подобни забавления и филмитѣ въ кинематографитѣ; д) за облагане съ данъкъ отомобилитѣ и бициклетитѣ отъ всички видове и фабрикации; е) за извънреденъ свѣрхсметенъ кредитъ отъ 10 милиона лева за направа и поддръжане държавни пѣтища съ принадлежноститѣ имъ и ж) за разрѣшение на Струмишкия окръгъ и Никополюската градска община да сключатъ заеми.

Засѣданието се вдига.

(Вдигнато въ 12 ч. 10 м. слѣдъ полунощъ)

Подпрѣседатели: { Д-ръ С. Иванчовъ.
Д-ръ И. Момчиловъ.

Секретаръ: Д-ръ Д. Димитровъ.

Началникъ на Стенографското бюро: Т. Гълъбовъ.